

159306

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

RALF DAHRENDORF
SANAYİ DÖNEMİ TOPLUMLARINDA ÇATIŞMA VE SINIF

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Tarık AK

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. Suna BAŞAK

Ankara-2005

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Tarık Ak'a ait "Ralf Dahrendorf Sanayi Dönemi Toplumlarında
Çatışma ve Sınıf" adlı çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Bilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....

Üye:.....

Üye:.....

ÖNSÖZ

Sanayi toplumu tahlillerinde en çok tartışılan konu, toplumun çatışma ve uyum yönlerinden hangisinin ağır bastığı meselesidir. Çünkü; kurulacak toplumsal teoriler bu paradigmlar üzerinden inşa edilmektedir. Örneğin; Fonksiyonalist yaklaşım, toplumların sosyo-kültürel sistemlerinde düzen ve denge durumlarının nasıl muhafaza edildiğine vurgu yapmaktadır. Amacı; sosyal sistemin bileşenlerini tanımlama, düzen ve dengenin nasıl korunup sürdürüldüğüne değinerek sosyal sistemin nasıl işlediğini tasvir etmektir.

Çatışma yaklaşımı ise; tarihi materyalizm ve diyalektik metot ile toplumda sosyo-kültürel sistemlerin düzen ve korunumundan çok, çatışma ve değişimine vurgu yapmaktadır. Amacı; sosyo-kültürel sisteme çatışma, değişme ve buhran açıklamalarını dahil ederek sosyal realitenin daha gerçekçi bir resmine ulaşmaktır.

Bu tezin hazırlanmasının en önemli amacı; bu farklı pradiğma ve teorilerin, sanayi toplumunun yaşadığı evrelerle karşılaştırıldığında yetersiz kaldığını vurgulamaktır. Günümüz sanayi toplumu, sürekli olarak daha iyi bir toplum arayışı ve açık toplum olma yolunda ilerlemektedir. Bu hal; hakim sosyoloji teorileri dışında, sorgulama ve çatışma odaklı eleştirel bir yaklaşım ortaya koymayı gerektirmektedir. Çalışma alanı olarak Dahrendorf'u almamızın sebebi; onun, farklı pradiğmaları bir sentez altında toplayarak bireyden topluma uzanan değişme ve ilerlemeleri sanayi toplumunun geçirdiği evrelerle sınımış olmasıdır. Dahrendorf, Marxist ve fonksiyonalist kuramcılardan ciddi eleştiriler alsa da sanayi toplumlarının bu güne gelişinde yaşadığı sosyal ve siyasal değişimlere önemli açıklamalar getiren bir düşünce adamıdır. Ekonomi, politika, eğitim, kültür gibi bir çok kurumun toplumdaki karşılıklarına cevap arayan eserler vererek modern toplumu açıklamayı gaye edinmiştir.

Çalışmalarımızı sürdürürken, Dahrendorf'un yüzden fazla makale ve kitaba imza attığını gördük. Eserlerinde tekrarların çok olmasından dolayı sosyal ve siyasal teorilerine temel teşkil eden eserlerine başvurduk. Tez çalışmamız; sanayi toplumlarında çatışmaların, nasıl ve hangi toplumsal aktörlerle ortaya çıktığını değerlendirmesi açısından önemlidir. Modernleşme yolunda ilerleyen Türkiye'nin ileride karşılaşılacağı bireysel ve toplumsal çatışmaların açıklanmasında bir vesile olacağı kanaatindeyim.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde fedakarlığını ve ilgisini esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Suna BAŞAK'a ve çalışmalarım boyunca her zaman manevi desteğini hissettiğim eşim Pınar AK'a teşekkür etmekten gurur duyarım.

Sayfa

ÖNSÖZ.....	-i-
İÇİNDEKİLER.....	-iii-
KISALTMALAR CETVELİ.....	-v-
TABLolar CETVELİ.....	-vi-
A.GİRİŞ.....	1
B.DAHRENDORF VE ÇALIŞMALARI.....	5
1.Hayatı.....	5
2.Eserleri.....	7
3.Metodolojisi.....	12
4.Dahrendorf'un Genel Çatışma Teorisindeki Yeri.....	15
5.Dahrendorf'un Çatışma Teorisini Etkileyen Teori ve Teorisyenler.....	17
5.1.Fonksiyonalist Teori ve Dahrendorf.....	17
5.2.Karl Marx ve Dahrendorf.....	20
5.3.Max Weber ve Dahrendorf.....	25
5.4.Dahrendorf'un Teorik Yaklaşımında Kullandığı Kavramlar.....	27
C.DAHRENDORF'UN ÇATIŞMA VE SINIF TEORİSİ.....	30
1.Sınıf ve Sınıf Çatışması.....	31
1.1.Açık ve Gizli Çıkar Gruplarının Oluşumu.....	32
1.2.Yöneten-Yönetilen Ayrımı ve Otorite İlişkisinin Belirleyiciliği.....	34
1.3.Kontrol Alanının Kısıtlanması.....	37
2.Toplumsal Hareketlilik.....	38
2.1.Sermayenin Ayrışması.....	40
2.2.Emeğin Parçalanması.....	41

2.3.Yeni Orta Sınıfın Çıkışı.....	41
3.Toplumsal Değişme.....	42
3.1.Şirketlerin Ortaya Çıkışı.....	43
3.2.Sınıf Çatışmasının Kurumsallaşması.....	44
3.3.Yeni Teknolojiler ve Sınıflar.....	44
3.4.İşçi Sınıfının Gerilemesi.....	45
4.Çatışmanın Belirleyicisi Olarak Eşitsizliğin Kaynağı Problemi.....	45
5.Özgürlük ve Eşitlik Diyalektiği.....	53
6.Toplumların Demokrasi Olgunluğu.....	67
7.Toplumların Pazar-Planlama Esaslı Ekonomi Modellerinden Açık ve Kapalı Toplum Tahliline.....	68
8.Sosyal Demokraside Üçüncü Yol'a Getirdiği Eleştiri.....	74
9.Sosyolojinin Geleceğine Bakışı.....	76
Ç.SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	81
ÖZET.....	88
SUMMARY.....	89

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.ç.	Adı geçen çalışma
a.g.m.	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ç.n.	Çevirenin Notu
Der.	Derleyen
Vb.	Ve benzeri
Vd.	Ve devamı
Yay. Haz.	Yayına hazırlayan
y.y.	Yüzyıl

TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ

ŞEKİL-1	Weber’de Tabakalaşma Kriterleri.....	25
ŞEKİL-2	Dahrendorf’un Toplumsal Yapı Analizi Şeması.....	30
ŞEKİL-3	Dahrendorf ve Marx’ın Teorik Farklılıkları.....	37
ŞEKİL-4	Dahrendorf’ta Eşitsizliğin Kaynağı.....	54

A. GİRİŞ

Avrupa, 18nci yy.da sanayileşme ve düşünce akımları ile toplumsal dönüşüm yaşamıştır. Bunu, üç toplumsal değişimin sonucuna bağlayabiliriz. İlki; modern ekonomi ve eşitlikçi düşünce dinamiğinin doğuşu. İkincisi; eşitsizliklerde değişme. Üçüncüsü; eşitlikçi bireyciliğin yükselmesidir. İş bölümü, uzmanlaşmanın artması, mesleki statülerin yakınlaşması, ekonomide tüketim ve serbest zamanların artması yaşam koşullarını değiştirmiştir. Eşitsizliklerde ki gelişmelerin etkisi ve kapsamı genişlemiş aynı derecede farklılaşmış ve dağılmıştır. Siyasal, medeni vb. haklar ile insanlar daha eşit olmuşlar, gelir ve eğitim alanlarında uçurumlar azalmıştır. Bu dönemde bireylerin yaşam biçimleri farklılaşmış, toplumsal uyumsuzluklar çeşitlenmiş ve eski şiddetleri büyük ölçüde geride bırakmıştır.¹ Toplumsal tabakalaşma da, sınıf yapılarını ortaya çıkarmıştır. Hatta sonraki yüzyıllarda sınıf kavramı üzerine o kadar çok tartışmalar² olmuştur ki, toplumsal tabakalaşma olgusu geri planda kalmıştır.³ Modern toplum açıklamalarında; tabakalaşma kavramının, sınıf kavramına göre yeterli bir tartışma zemini bulmamasını iki nedenle açıklayabiliriz.⁴

İlki; günümüze kadar batılı sosyologların, tabakalaşma deyince 19 ve 20nci yüzyıl başında kapitalizmin sınıf yapısına yani ilk inceleyenlerin ortaya koyduğu kavramsal yapı taşlarına bağlı kalmalarıdır. Bu yüzden tabakalaşma kavramının kökeninde Marx, Engels, Weber, Pareto'nun yazılarını görmek mümkündür. Sosyoloji disiplini içerisinde bu kurucuların ortak çabaları; kırsal, tarımsal toplumdan kentsel, endüstriyel topluma geçiş ile ilgilenmeleridir. Bu

¹ Philippe BENETON, Toplumsal Sınıflar, Çev.Hüsnü DİLLİ (İstanbul:İletişim Yayınları, 1991), s.95-110

² İsmail DOĞAN, Sosyoloji Kavram ve Sorunlar (Ankara:Sistem Yayıncılık,1995), s.109

³ Frank PARKİN, "Toplumsal Tabakalaşma" Çev.Fatmagül BERKTAY, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Tom BOTTOMORE, Robert NISBET, Hazırlayanlar: Mete TUNÇAY, Aydın UĞUR (Ankara:Ayraç Yayınevi, 2002), s.595-597.

⁴ Aynı eser,s.595.

dönüşüme ilginin yoğunluğu, toplumsal sınıf ve ayrımların çeşitliliğinin incelenmesini engellemiş, tabakalaşmanın önemini daraltmıştır. Marx ve Weber'in toplumsal dünyanın karmaşıklığını her amaca uygun bir ikilik içinde açıklama gayreti buna örnek gösterilebilir.

İkincisi; günümüzde Amerikan ve Avrupa sosyolojik ilgilerine göre yapılan ayrımdır. Temelinde; Amerikan toplumun da; herhangi bir toplumsal bölünme yaşamadan, birey ve grupların ödüller hiyerarşisinde alacakları yere ilişkin ölçütlerin, sınıfın ortaya çıkmasını engelleyici faktör olarak benimsenmesi iddiası vardır. Böylece yapılaşmış eşitsizlik modeli yerine kesin çizgilerle ayrılmamış bir toplumsal ahenk ve düzen ortaya çıkmaktadır. Marx'ın materyalizmine ve sınıfın tek neden sayıldığı her şeye karşı olan bir "sınıf" tanımı yerine; Weber'in sınıf kavramının, Amerikan tabakalaşma kuramına dahil edilme sürecinde değişmeye uğradığı ve yeni bir anlam kazandığı görülmektedir. Bu durum; toplumsal tabakalaşma yapısında sınıfsız toplum ideolojisini meydana getirmiştir.⁵

Tez çalışmamızda; sanayi toplumunu irdelerken, sınıf olgusuna daha yoğun ilgi gösteren bir teori temelinden hareket edilmektedir. Bunun nedeni yukarıda belirtildiği gibi; Avrupa geleneğinde, bölünmüşlükten ziyade bölünmenin hangi ölçütlere göre oluştuğunu açıklamaya gayret edilmesidir. Bu yaklaşıma en güzel örnek, çalışmamızda belirtilen Dahrendorf'tur. Marx'ın genel ikili çatışma modelini merkez almakla birlikte bu ikiliğin yerini başka ikiliklerle açıklamıştır. Bunun temelinde; esas çatışma kaynağı olarak, Marx'ın sermaye-emek ayrımında görülen yetersizliklere karşı bir tepkinin ifadesi görülmektedir.⁶ Dahrendorf, teorisini fonksiyonalist kuramın kavramlarıyla açıklamıştır. Bu

⁵ Aynı eser, s.596.

⁶ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society (London:Routledge&Kegan Paul,1959), s.206.

durumuyla kıta Avrupa sosyolojisi ile Amerikan sosyolojisi arasında bir köprü görevi yaptığı ve daha kolay anlaşıldığını söyleyebiliriz.⁷

Dahrendorf, sosyal bilimlerde 1960 ve sonrasındaki tartışmalarıyla sosyolojiye katkıda bulunmuştur. Çatışma kuramının temsilcisi, fakat; Marxist sınıf görüşlerine eleştirel bir bakışa sahip olduğunu *Class and Class Conflict in Industrial Society* (Sanayi Toplumunda Sınıf ve Sınıf Çatışması, 1957) adlı eserinde göstermiştir. Fonksiyonalist teorinin de eksik yanlarını belirleyerek kendi teorisinde, tam bir toplum tasvirine ulaşmak istemiştir. Teorisinin temel yaklaşımı,⁸ İngiltere, Almanya ve Amerika gibi post-kapitalist toplumlardaki sınıfların, otoriteyle işbirliği halindeki konumlardan türetildiğidir. Bundan dolayı bu toplumlarda, otoritenin kullanılmasına katılma ya da dışlanma (yöneten-yönetilen ayrımı) şeklindeki çatışmalara dikkat çekmektedir.⁹ Dahrendorf¹⁰ için sanayi toplumu, zorunlu birlikteliklerle koordine edilmiş bir duruma karşılık gelmektedir. Hakim kuram olan yapısal işlevselciliğin kısmi olduğu kadar yanlış olmadığını fakat bir toplumsal sistem içindeki iktidarın ya da otoritenin, sadece bütünleştirici, bir arada tutan bir unsur olarak görülmesinin eksikliğini belirtmektedir. Onun için otorite, aynı zamanda baskı unsuru olarak çatışan çıkarlara karşı dışarıdan dayatılan bir yapıdır.¹¹

Tez çalışması boyunca, sanayi toplumunun yaşadığı evreleri daha iyi anlamak; fikir, düşünce ve toplumsal kurumlarını ortaya koymak maksadıyla Dahrendorf'un sosyal ve siyasal teorilerine temel teşkil eden eserlerine başvuruldu. Kapsamı gereği özellikle tahlil edilen eserlerini şöyle sıralayabiliriz; "Class and Class Conflict in Industrial Society" (1959), "The New Liberty, Survival

⁷ Emre KONGAR, *Toplumsal Değişme Kuramı ve Türkiye Gerçeği* (İstanbul:Remzi Kitabevi,2002), 194.

⁸ Ralf DAHRENDORF, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, a.g.e., s.217.

⁹ Aynı eser, s.193-201.

¹⁰ Aynı eser, s.202-205.

¹¹ Aynı eser, s.165-173.

and Justice in a Changing World” (1975), “The Modern Social Conflict” (1988), “Reflections On The Revolution In Europe” (1990),“ adlı kitapları ile “Values and Social Science”, “Homo Sociologicus”, “Out of Utopia”, “Sociology and Human Nature”, “Sociology and the Sociologist”, “On the Origin of Inequality among Men”, “Liberty and Equality”, “Market and Plan”, “In Praise of Thrasymachus”, “Bürokratikleştirilmiş Bir Bilim Dalı” ve “Sosyoloji ve Geleceği” makaleleridir. Dahrendorf’un bu eserleri dışında aędař sosyoloji kuramlarını açıklayan eserlerden de yararlandık.

Çalışmamızda, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için birinci bölümde Dahrendorf’un hayatı hakkında bilgi verilmeye, sonra da sosyoloji tarihinde onu etkilemiş olan sosyolog ve kuramların kıyaslaması yapılmıştır. İkinci bölümde kendi çatışma kuramı ana hatlarıyla açıklanmış, sanayi toplumunun açık toplum olma yönünde sahip olması gerektiği temel dinamikler ve aktörler saptanmıştır.

B. RALF DAHRENDORF VE ÇALIŞMALARI

İlk bölümümüzde; Dahrendorf'un kuramını ortaya koymadan önce, onu daha yakından tanımak istedik. Bu maksatla, ilerideki düşünce dünyasını etkileyen yaşanmış olaylar ile akademik hayatını kapsayan özgeçmişine yer verildi. İkinci kısımda, kuramına açıklık getirmede faydalı olacağını düşündüğümüz eserlerin temel görüşleri ortaya kondu. Son kısımda ise, sosyoloji disiplini içerisinde hakim teorilerle karşılaştırılması yapılarak kendi kuramının temel kavramlarına değinilmiştir.

1. Hayatı

Sanayi toplumlarında, sınıf çatışmaları üzerine önemli açıklamalar getiren Alman sosyolog Ralf Gustav Dahrendorf, 1 Mayıs 1929'da Hamburg'da doğmuştur. Babasının sosyal demokrat partili olarak süren siyasi yaşamı, Dahrendorf'u politik hayata yakın tutmuştur. Babası, Alman Parlamento üyesi iken Nazi ve Komünist Parti anlaşmazlığı nedeniyle 1933 yılında tutuklanmış ve aynı yılın başında serbest bırakılmıştır. Dahrendorf ve ailesi, babasının bu dönemdeki işsizliği sebebiyle Berlin'e taşınmıştır. Babasının siyasette ki muhalifliği 20 haziran 1944'te tekrar tutuklanmasına sebep olmuş, yedi yıla mahkum edilmişken savaşın bitmesiyle Ruslar tarafından serbest bırakılmıştır. Babası, Sovyet işgali sırasında politikaya tekrar dönmüştür. Bu dönemde; Doğu Almanya Sosyal Demokrat Parti yöneticisiyken, Rus işgal kuvvetlerine karşı çıkarak; partisinin, Sosyalist Birlik Partisine üye sosyal demokratlarla birleşme teşebbüslerine tepki göstermiştir. 1946 yılındaki bu tepkisi, Sovyet yetkililerinin

rahatsızlığına sebep olduğundan, Amerikalı ve İngilizlerin yardımıyla ailesini alarak Batı Berlin'e yerleşmiştir.¹

Dahrendorf'un çocukluğu, savaş yıllarında zorluklarla geçmiştir. Okuldaki arkadaşlarıyla mektuplaşırken, yazılanlar nedeniyle gençlik yıllarında anti-faşist olarak değerlendirilmiştir. 1944'te iktidar tarafından tutuklanmış ve Polonya sınırı Oder Nehri yakınında bir kampta mahkum olmuştur. 29 Ocak 1945'te Ruslar Oder Nehri'ne geldiğinde serbest bırakılmıştır. Ailesinin siyasi görüşünün, toplumun genel eğiliminden farklı olması ve totalitarizm altında geçen çocukluk çağı, Dahrendorf'un ilerideki düşünce dünyasında iz bırakmıştır.²

Dahrendorf akademik yaşamını; Almanya, İngiltere, Amerika ve Avrupa Birliği Komisyonu'ndaki çalışmaları ile geçirmiştir. 1988'de İngiliz vatandaşı olmuştur. 1993'de İngiltere'de Kraliçe tarafından Lord unvanı verilmiş ve Lordlar kamara üyesine katılmıştır. Kendisini % 90 İngiliz, % 10 Alman olarak hissettiğini itiraf etmiştir.³ Halen eşi Ellen ile birlikte 1987'den beri Oxford'ta yaşamına devam etmektedir. Dahrendorf'un Akademik yaşamını şöyle sıralayabiliriz;⁴

1952-Felsefe alanında Hamburg'da doktora yapmıştır.

1952-54-Londra Ekonomi Okulu'nda çalışmıştır.

1956-Londra Üniversitesinde sosyoloji alanında ikinci doktora derecesini almış ve Amerika ve Avrupa üniversitelerinde dersler vermiştir.

1957-58-Stanford üniversitesinde çalışmış, Kaliforniya'da bulunan Davranış Bilimleri İleri Çalışmalar Merkezinde üyelik yapmıştır.

1960-66-Tubingen Üniversitesinde öğretim üyeliği yapmıştır.

¹ Herry KREISLER, "Avrupa'da değişim nasıl oluyor?" adlı 04.04.1989 tarihli Dahrendorf ile yaptığı söyleşi, Warden of Antony's College, Oxford. www.globetrotter.berkeley.edu (20.12.2003)

² Aynı makale, (20.12.2003)

³ Ralf DAHRENDORF, www.skepsis.it (25 Ocak 2003)

⁴ Ralf DAHRENDORF, www.hypothesis.it; www.arc.iue.it; www.libdems.org.uk (25.01.2004)

1966-87-Konstans Üniversitesinde dersler vermiş ve Almanya'nın çeşitli üniversitelerinde akademik görevlerde bulunmuştur.

1967-Hür Liberal Parti'ye girmiş ve Batı Almanya Parlamentosuna seçilerek 1969'da Willy Brandt'ın ilk hükümetinde Batı Almanya Dış İşleri Bakanlığı yapmıştır.

1970-1973-Avrupa Ekonomik Topluluğunda Konsey üyesi olmuştur. 1973'te tekrar seçilerek, dış ticaret ve dış ilişkilerden sorumlu üyelik, daha sonra da araştırma-geliştirme ve eğitim alanlarında çalışmıştır.

1974-1984-Londra Ekonomi Okulu'nun yöneticiliğini Karl Popper'dan devralmak için Brüksel'den ayrılarak Londra Ekonomi Okulu'nun rektörlüğünü yapmıştır.

1987-1997-Oxford St.Antony's Kolejinde müdürlük ve Oxford Üniversitesi başkanlığı yapmıştır.

1993-İngiltere'de Liberal Demokrat Parti Denetçisi olarak çalışmıştır.

2. Eserleri

Ralf Dahrendorf, toplumsal tabakalaşma olgusuna getirdiği sınıf çatışması teorisiyle dikkat çekmiş; eserleri ingilizce, fransızca ve italyanca olmak üzere bir çok dile çevrilmiştir. Sosyolojik yaklaşımlarını gösteren en önemli eserleri şunlardır;

“Class and Class Conflict in Industrial Society” (Sanayi Toplumda Sınıf ve Sınıf Çatışması) adlı kitabının ilk basımı 1957'de olmasına rağmen, daha sonra 1965'te Kolombiya üniversitesinde verdiği konferansları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Şu anda yaşadığımız toplumu anlayabilmenin, 18nci yy. tasvir etmekle olacağını söylemektedir. Eserinde Marx'ın fikirlerini eleştirel bir tarzda tartışmış ve kendi çatışma teorisini açıklamıştır. Sanayi toplumlarını zorunlu koordine edilmiş birliktelikler olarak gören Dahrendorf, çatışmaların otorite ilişkilerine bağlı çıkar grupları ile gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Zorunlu

birlikteliklerdeki oluşan çatışmaların sosyal değişmelerle düzenlendiğini belirtmektedir. Bu çatışmaların düzenlenmesinde, temel unsurun liberal demokrasideki gizli özgürlük kavramı olduğunu belirtmektedir.

“The Modern Social Conflict” (Modern Toplumsal Çatışma) eserinde, sanayi toplumlarının yaşadığı eşitsizlik ve bireyin yaşama şansının sonucu olan farklı güç ve otorite çatışmalarını vurgulamaktadır. Özgürlük mücadelesiyle oluşan vatandaşlık haklarını ve liberal hareketleri övmektedir.

“Reflections On The Revolution In Europe” (Avrupa’da Devrimin Yansımaları) Dahrendorf’un Warsaw’da bir arkadaşına gönderilecek bir mektup olarak planladığı eser, liberal politikalar ve Karl Popper’ın açık toplum düşüncesinden hareket etmiştir. Bu yaklaşımların toplumsal değişmelere izin verdiğini, bunlara karşıt bir oluşumun ise Sovyetler Birliği örneği gibi kapalı toplum yapılarındaki yıkım ve devrimlere neden olacağını belirtmiştir. Avrupa’daki devrimlerin özünde, özgürlük mücadelesi ve açık toplum düşüncesinin yatmakta olduğu vurgulamıştır.

“The New Liberty, Survival and Justice in a Changing World” (Yeni Özgürlük: Hayatta Kalım ve Adalet) eserinde; yeni özgürlük anlayışının, çatışmaların düzenlendiği liberal politikalar ve bireysel yaşam şansının maksimize edildiği bir ortamda gelişeceğini vurgulamıştır.

“Society and Democracy in Germany” (Almanya’da Toplum ve Demokrasi) eserinde; Alman tarihinden faydalanmaktadır. Amerika ve İngiltere ile karşılaştırmalar yaparak, Almanya’nın farklı bakış açılara izin vermediğini belirtmektedir. İngiltere’de iki çoğunluk grup arasındaki mücadele değişimle beraber demokrasiyi yaratırken, Almanya’da endüstrileşme boyunca otoriter sayılan üst grubun, oyun alanında başkalarına izin vermediğine değinmiştir.

Sosyolojik yaklaşımı ve toplumsal teorisinin temelini oluşturan önemli makalelerini şöyle sıralayabiliriz;

“On the Origin of Inequality among Men” (İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı) adlı makalesinde; sosyoloji biliminin sorduğu ilk soru olan eşitsizlik ve kaynağı problemine cevap aramıştır. Kavramı; toplumsal ve doğal farklılıklar, özel mülkiyet, iş bölümü, rol, ahlak ve otorite çerçevesinde değerlendirmiştir.

“Liberty and Equality” (Özgürlük ve Eşitlik); liberalizmi açıklayan politik özgürlük anlayışının açık toplum projesi olduğunu belirtmiştir. Batı demokrasi tarihini, sosyal eşitsizliğin eşitliğe doğru özgürleşme mücadelesi olduğunu değerlendirmiştir.

“Market and Plan” (Pazarlama ve Planlama); ekonomik ve siyasi politikaların, planlama esaslı her türlü kapalı toplum yapılarını reddetmesi gerektiğini söylemiştir. Kapalı bir toplum yapısını totaliter bulduğu için liberalizm ve ferdiyetçiliğin temel alındığı kolektivist olmayan sistemleri öngörmüştür.

“In Praise of Thrasymachus” (Thrasymachus’a Övgü) makalesinde; Platon’un da eseri Devlet’te adaletin, en güçlünün çıkarından başka bir şey olmadığını ifade ettiğini belirterek Thrasymakhos’i savunmakla, toplumu fayda, çıkar, güç ve otorite kavramlarıyla açıklanabileceğine vurgu yapmıştır. Bütün kanunların yönetenlerin çıkarlarına göre yapıldığını, gücün yaptırımların kontrolüne sahip olmakta kullanıldığını vurgulamıştır.

“Homo Sociologicus” (Sosyolojik Bireyi) makalesi ile kendi çatışma teorisinde, sosyolojik inceleme birimi olarak aldığı bireyi açıklamıştır. Bireyin toplumsal bilimlerde rollerle belirtilmiş alandaki eylemlerini incelemiştir. ‘Homo

sociologius', diğ er sosyal bilimlerde ki örneğ in 'homo economicus' gibi bilimsel tartışma ve ç özümlmeyi mümkün kılacak bir soyutlama olarak ö ngörölmesi gerektiğ ini vurgulamıştır.

"Uncertainty, Science, and Democracy" (Bilinmezlik, Bilim, ve Demokrasi) makalesinde; sosyal bilimlerde Karl Popper'ın düş üncelerini desteklediğ ini ve demokrasinin idamesinde liberalizmi ö ngördüğ ünü belirtmiştir.

"Out of Utopia" (Ütopyanın Dış ında) makalesinde; değ er ve uyumu ön plana çıkaran fonksiyonalist teorinin ütopist bir yaklaşımı benimsediğ ini, toplumun diğ er yüzünün önemsememesini eleştirmiştir. Onun için; toplumun bir yüzü uyum ise diğ er yüzü çatışmadır. Çatışma, uyumdan ziyade toplumsal ilerlemeye temel olan bakış açısıdır.

"Values and Social Science" (Değ erler ve Sosyal Bilimler) makalesinde; sosyal bilimlerde sosyoloğ un; inceleme konusunun seç iminden problem alanı sınırlarının belirlenmesine kadar, bilinçlilik düzeyi ne olursa olsun tutku ve isteklerinin etkisi altında kaldığ ını vurgulamıştır. Bunların önlenmesinde üç yöntemi önermektedir. İlki; sosyolog un psiko-analiz bilgisine eğ itim yoluyla sahip olması. İkincisi; kendini gözlem ve eleştiri süreci yaş aması. Üçüncüsü; araştırmaya öncülük eden kendi değ erlerini başta ortaya koymasıdır.

"Sociality and Human Nature" (Toplum ve İnsan Doğ ası) makalesi; toplumda homo sociologius kavramıyla tanımlanan pozisyonlara göre belirlenmiş rol ve davranış ların, sosyolojide araştırma ve teorilerin formüle edilmesinde yardımcı kategoriler olduğ unu belirtmiştir. Bu kavramlar aslında insan doğ asının doğ ru tasvirini amaçlamakta ve felsefeden ayrılmış bilimsel doğruluk ş emasını çıkarmayı gaye edinmiştir.

“Sociology and the Sociologist” (Sosyoloji ve Sosyologlar) adlı makalesinde Dahrendorf, günümüzün sosyal ve politik olaylarını teori ve pratik olarak tasvir etmiştir. Sosyal bilimlerde, teorinin bilim adamlarınca, pratiğin politikacılar tarafından gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Normal bir vatandaşın tutku ve inançlarıyla hareket ederken, sosyoloğun en büyük sorumluluğunun, empirik ve analitik bir bilim olan sosyolojisini bunlardan uzak tutması gerektiğini vurgulamıştır. Sosyal bilimlerde ilerlemelerin halkın çıkarlarına uyacak ve problemlerin çözümüne çaba harcayacak şekilde olmasını gerektiğine inanmaktadır. Bu yüzden üniversiteler toplumun yeniden inşası için yeni fikirlerin düğüm yeri olmalıdır. Sosyoloğun amacı; modern, açık, medeni toplumun neye benzediğini ve hangi yoldan ilerleyeceğini bulmak olmalıdır. Böyle bir toplumun ise ancak yaşama şansları ve fırsat eşitliğinin engellenmediği, herkes için sürekli arttığı, insanların otorite ilişkileri ile uyumlu olduğu ütopya dışı toplum tasvirine yakın olduğunu belirtmiştir.

Dahrendorf'un liberalizm, ekonomi, eğitim gibi diğer alanlardaki önemli eserlerini şöyle sıralayabiliriz;

“An Interview on The Liberalism and Europa” (Liberalizm ve Avrupa Üzerine Bir Söyleşi), “On Britain” (İngiltere Üzerine), “The Freedom That It Changes” (Değişen Özgürlük), “Europes Economy in Crisis” (Krizdeki Avrupa Ekonomisi), “The Changes of The Crisis: Over The Future of The Liberalism” (Kriz Değişimi: Liberalizm Geleceğinin Ötesi), “New Forms of Work and Activity” (İş ve Aktivitelerin Yeni Düzenleri), “The Unresolved Past: A Debate in German History” (Çözülmemiş Geçmiş: Alman Tarihinin Görüşülmesi), “Human Rights Today” (Bugün İnsan Hakları), “Liberal and Other One” (Liberalizm ve Diğeri), “Lse: A History of the London School of Economics and Political Science 1895-1995” (1895-1995 arası Londra Politika ve Ekonomi Bilim Okulu), “European Diary” (Avrupa Günlüğü), “After 1989: Moral, Revolution and Civil Society” (1989

Sonrası Ahlak, Devrim ve Sivil Toplum), “Liberally and Independently” (Bağımsızlık ve Liberalizm), “Over Borders” (Sınırların Ötesinde) “To Think and to Make Politics” (Düşünmek ve Politika Yapmak)

3. Metodolojisi

Dahrendorf⁵, analitik çatışmacılar arasında sayılmaktadır. Toplumsal ilerlemeyi temel almış pozitivist yaklaşımla birlikte sosyal bilimlerde sosyoloğun; zihninin “boş bir levha” (tabula rasa) olmadığını, inceleme konusunun seçiminden bu problem alanı sınırlarının belirlenmesine kadar, bilinçlilik düzeyi ne olursa olsun tutku ve isteklerimizin etkisi altında kaldığımızı vurgulamaktadır. Bunların önlenmesinde üç yöntemi önermektedir. İlki; sosyologun psiko-analiz bilgisine eğitim yoluyla sahip olması. İkincisi; kendini gözlem ve eleştiri süreci yaşaması. Üçüncüsü; Araştırmaya öncülük eden kendi değerlerini başta ortaya koymasındır. Bu süreçleri yaşayan sosyolog, iç gözlem ve öz denetim yoluyla kendi bilişsel boyutunun bilgisine sahip olacak ve bu anlam kodlarını kontrolü altına almaya çalışacaktır. ⁶

Dahrendorf’un⁷ analitik çalışmaları, Marx ile Weber’in çatışma odaklı teorilerinin etkilerini taşımaktadır. Dahrendorf⁸ için çatışma, toplumun vazgeçilmez unsuru olarak doğaldır ve her yerde oluşur. Bu nedenle; varolan bu çatışmaları eleştirmek yerine, analitik tespitler yapmayı daha uygun görmektedir. Olması gerekenle değil, olanla ilgilenmektedir. Bu durum fikirlerin dışında, belirli bir sosyal olgunun üretimini, sosyal grupların ilgi ve eğilimlerini açıklamayı gerektirmektedir. Pozitivist ve analitik bir çalışmayı ön gören yaklaşıma örnek,

⁵ Ralf DAHRENDORF, “Values and Social Science” Essays in the Theory of Society (California:Stanford University Press,1968), s.13-14.

⁶ Aynı makale, s.14

⁷ Emre KONGAR, a.g.e., s.197

⁸ George RITZER, Sociological Teory (New York:McGraw Hill, 2000), s.258-259.

Dahrendorf⁹un mikro yapı olarak bireyin rolle belirlenmiş “homo sociologus” yani sosyolojik birey kavramıdır. Bu tür bir soyutlamanın bilimsel çözümler için yararlı olduğu kanaatine sahiptir. Homo sociologus, toplumsal rolü yerine getirecek “sosyolojinin inceleme birimi” olan bireydir. Bireyin bu bilimsel imajı diğer disiplinlerde de mevcuttur. Örneğin; ekonomi disiplinde, yetkin bilgiye sahip ve tümüyle rasyonel kişi olarak tanımlanan “homo economicus”, satın almadan önce aldığı malın yararını ölçüp biçen tüketicidir. Psikolojide, hep iyi olsa bile kötü işler yapmayı isteyen kişi anlayışı esastır. Burada insan, kötü eğilimleri denetleyen üst benin (superego) kontrolü altındadır. Sosyoloji bilimi de, insanın toplumla kesişimleri olarak varsayıldığında; Dahrendorf’un¹⁰ “Homo sociologus” kavramını, “homo economicus” gibi bilimsel tartışma ve çözümlmeyi mümkün kılacak bir soyutlama olarak temel aldığı görülmektedir.

Dahrendorf¹¹, pozitivistin aksine bireyin homo sociologus’tan daha fazla bir şey olduğunu yadsımamaktadır. Yorumlayıcı sosyolojiye yaklaştığı, bireyin ahlaki imaj ve özgürlük derecesini kabul etmektedir. Rolle-belirlenmiş bilimsel imajın, kişiyi bütün tek ve özgür bir yaratık gören ahlaki imaj ile arasında çelişki yaşadığını gördüğünden, homo sociologus kavramında, natüralistik kuramların bilimsel imaja daha eğilimli, yorumlayıcı kuramın ise daha çok ahlaki imaja yatkınlık gösterdiğini vurgulamaktadır. Homo sociologicus’un insanın ahlaki niteliği hakkında hiç bir söylemediğini, sadece toplumsal rollerin ortaya çıkmasında sorumlu olan aktörleri teşhis etmekte yararlı olduğunu belirtmektedir. Daha sonra kendisinin de eleştireceği bu kavramın eksik yanının, özgür bireyin her rolünde, ayrıntıları belirtmemesi ve bütün gerçekliği yansıtmaması olduğunu vurgulamaktadır. Burada; Dahrendorf’un¹², homo

⁹ Ralf DAHRENDORF, “Homo Sociologicus” Essays in the Theory of Society (California: Stanford University Press, 1968), s.19-87;

¹⁰ Aynı makale, s.21-25; Margaret M. POLOMA, Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev: Hayriye Erbaş, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993), s.123.

¹¹ Aynı makale, s.19-87

¹² Aynı makale, s.81; Aynı eser, s.124.

sociologus'ta ele almadığı, fakat görülmeyen özgürlük alanının bireye kendi bilişsel boyutuyla davranışlarını biçimlendirdiğini kabul ederek yorumsayıcı yaklaşıma yöneldiğini söyleyebiliriz. Örneğin; babalık rolü çocukların duygusal gereksinimlerini karşılamada kısmi sorumluluk ve ilgi öngörmektedir. Bu gereksinimlerin nasıl karşılanması gerektiği aileden aileye toplumdan topluma değişmektedir. Bütün rollerin yerine getirilmesinde belirli bir serbestlik ve esneklik gözlemlenebilir.

Dahrendorf'un¹³ çok boyutlu pradiğma yaklaşımı, kendisinden önceki teorilere eleştirilerinde de görülmektedir. Pozitivistik pradiğmanın her türlü ütopya kavramına karşı çıkmaktadır. En önemli ütopya düşüncelerinden ilki teoride Marx, pratikte Lenin'de görülen emek ayrımı ve sınıf çatışması olmadan tasavvur edilen fakat başarısız olan Marksist ütopya'dır. Diğerleri ise evrensel bir uzlaşma ve uyum sunarak çatışma yapılarını yok edecek olan denge ve fonksiyonalist teoridir.¹⁴ Dahrendorf'a göre¹⁵ tüm ütopyalar tüm şeylerin cevabını ve tüm sorulara karşılık vermek isteyen, değişimin olmayacağı, kesinlik ve gerçeklik dünyası olan kapalı toplum projeleridir. Dahrendorf¹⁶, her şeyin cevabının verilemeyeceğini çünkü tam gerçeklik olmadığı yönündeki düşünceleri ile Popper'a yakınlaşmaktadır. Karl Popper'ın yanlışlanabilirlik teorisinden hareketle kesin olmayan bir dünyada yaşandığını, iyi bilinenin yanlış olabileceğini belirtmektedir. Bu yüzden kendi kuramının ispatına yönelirken çatışma temelli toplumsal değişmelerle süreklilik kazanan ütopya dışı açık toplum modelini benimsemektedir. Amacı; bütün insanlığı kapsayacak evrensel

¹³ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.3-36.

¹⁴ Ralf DAHRENDORF, "Out of Utopia" Essays in the Theory of Society (California:Stanford University Press,1968), s.110; George RITZER, Sociological Teory, a.g.e., s.259.

¹⁵ Ralf DAHRENDORF, Reflections on The Revolution in Europe (New York:Time Books,1990), s.61.

¹⁶ Ralf DAHRENDORF, "Out of Utopia" a.g.m., s.118;The New Liberty, Survival and Justice in a Changing World. (California:Stanford University Press,1975), s.70; The Modern Social Conflict (Los Angeles:University of California Press, 1990), s.86; Sezgin KIZILÇELİK, Sosyoloji Teorileri (Konya:Yunus Emre Ltd. Şti., 1994), s.423.

teoriler ve ütopya niteliği kazanacak görüşlerin yerine sosyal gerçeğe yönelik, somutlaşan belirli yer ve zamanlı, tecrübeci yöntemlerin esas alınmasıdır.¹⁷

4. Dahrendorf'un Genel Çatışma Teorisindeki Yeri

Çatışma teorisinin köklerini Hegel, Machiavelli ve Hobbes'ta görmek mümkündür. Fakat, çatışma teorisinin temel kavramlarını Karl Marx ve Max Weber oluşturmuştur.¹⁸ Weber ve Marx'ın bu ortak ilgi alanları, yaşadıkları dönemle ilgili olarak topluma yaklaşımlarını farklı kılmıştır. Marx'ın olgunluk dönemi yazıları, Viktorya Çağı İngiltere'sindeki rekabetçi kapitalizmde geçmiştir. Bu dönemde; devlet'in ekonomik sürece müdahalesi en az, sınıf kutuplaşması ve yoksulluk yüksek seviyededir. Oysa Weber, Bismark yönetiminin birleştirdiği Alman toplumunda yaşamıştır. Bu toplum, yoğun bir devlet müdahalesiyle, siyasal hakimiyeti olmayan bir burjuva sınıfından oluşmaktadır. Bu yüzden Marx, ekonomik ilişkilerde sömürü sorununa yaklaşırken; Weber, Alman toplumunun kendine özgü liderlik ve iktidar konusuna değinmiştir.¹⁹ Ayrıca; çağdaş toplum bilim kuramlarına Weber ve Marx'ın mirası, çatışma teorisi yaklaşımlarını ikiye bölmüştür. Bunlar toplumun eleştirisi ve analitik sosyolojisidir.²⁰ Marx'a göre²¹; toplumsal çatışma, çatışmasız bir topluma gidişin hareket ettirici bir gücüdür. Marx'ın ve takipçilerinin, sosyal düzenin gerçekleşeceği idealleri bundan kaynaklanmaktadır. Weber'e göre; çatışma, toplumun devamlı bir özelliğidir. Günümüz sosyoloji çalışmalarında toplumun eleştirisiyle ilgilenen eleştirel çatışmacılar, Marx'ın fikirlerinden yola çıkarken, toplumdaki gerçekliklerle ilgilenen analitik çatışmacılar Weber'in fikirlerden etkilenmişlerdir.

¹⁷ Mustafa ERKAL, Sosyoloji (İstanbul:Der Yayınları,2000), s.233-234.

¹⁸ Randall COLLINS, Conflict Sociology:Toward an Explanatory Science (New York:Academic Press,1975), s.56.

¹⁹ Bryan TURNER, Eşitlik, Çev.Bahadır Sina ŞENER (Ankara:Dost Kitabevi,1997), s.63.

²⁰ Özlem AKARCA, "Çağdaş Amerikan Sosyolojisinde Teoriler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Sosyoloji ve Antropoloji Anabilim Dalı (İstanbul,2001), s.48.

²¹ Aynı eser, s.49.

Çatışma teorisi²²; toplumsal örgütlenme temelinde, değer ve kaynakların eşitsiz dağılımından kaynaklanmış, yapısal bir çelişkiden ortaya çıkmaktadır. Teoride, toplumsal çatışmaların kaynağı ve toplumsal dinamizmi yaratan güdü “eşitsizlik”tir. Toplumsal çatışma; ekonomik, sosyal, siyasal kurum ve süreçlerin; kültürel, sanatsal ve bilimsel etkinliklerin, o toplumda karşılıklı anlaşma, uzlaşma veya yardımlaşmaların sonucu değil; taraflar arasında değişik düzeylerde sürekli tekrarlanan çatışmalardan kaynaklandığı belirtilmektedir. “Çatışma”, sosyal uyumun ve evrimin, toplumun amaçlarını yerine getirerek daha fazla ilerlemesinde katkıda bulunmaktadır.

Ralf Dahrendorf, Lewis A. Coser, Charles Wright Mills ve David Riesman çağdaş çatışma kuramcıları arasında sayılmaktadır. Bu kuramcılar, toplumun iki farklı düzeyinde teori oluşturmaktadır.²³ Bunlardan biri bireysel, öteki toplumsal düzeydeki çatışmaları belirlemektedir. George Simmel ve Vilfredo Pareto’nun başında geldiği birinci görüşe göre; çatışma bireyin içgüdüsel bir niteliği olması itibariyle kaçınılmaz ve evrenseldir. Bireye kadar inen çatışma, bireyi belli bir “toplumsal rol” içinde ele almaktadır. Toplumsal role sahip bireyler, statüler arasında “çatışma grupları” oluşturmaktadır. “Statü”, farklı pozisyon ve rol atfeden bir kalıptır. Modelin statüye bakışı, sosyal ögeler arasındaki çatışmaların ortaya koyduğu zıt güçlerin uzlaşması ile oluştuğudur. Güçlünün, güçsüze baş eğdirmesi, yöneten-yönetilen ayrımı şeklinde ortaya çıkmış bir denge haline karşılık gelmekte ve zorlamaya dayanmaktadır. İkinci görüş de; makro düzeydeki grupların çıkarlarının birbiriyle çatışmasından doğduğunu ve bu nedenle kaçınılmaz olduğu vurgulamaktadır. En önemli örneği, Karl Marxtır. Ralf Dahrendorf’un²⁴ teorik kuramı makro boyutta toplumsal çatışmalardan ziyade,

²² Stephen EDGEELL, Sınıf, Çev. Didim ÖZYİĞİT (Ankara:Dost Kitapevi,1998),11-20.

²³ Emre KONGAR, a.g.e., s.186.

²⁴ Aynı eser, s.186.

yer ve zamanla sınırlandırılmış çatışmalarla orta ölçekli bir modele örnek gösterilmektedir.

5. Dahrendorf'un Çatışma Teorisini Etkileyen Teori ve Teorisyenler

Dahrendorf'un teorik problemi²⁵, sanayi toplumlarında toplumsal çatışmaları açıklamaktır. Çatışma yaklaşımı; Marx, Weber ve fonksiyonalist teorinin etkilerini taşımaktadır. Bu teorilerin Dahrendorf'un yaklaşımıyla ortak ve farklı yönlerini şöyle sıralayabiliriz;

5.1. Fonksiyonalist Teori ve Dahrendorf

Çatışma teorisi, toplumsal yapılanmanın bireyler arası dayanışma ve karşılıklı bağımlılık ile kurulu olduğunu söyleyen denge ve fonksiyonalist teorilerden ayrılmaktadır. Denge kuramı; farklı eğilim, anlayış ve çıkarlara sahip kişi veya gruplar arasında karşılıklı rızaya dayalıdır. Bütün toplumsal kurum ve ilişkiler, uzlaşma ve anlaşmalarla varılan dengelerin sonucu ortaya çıkmaktadır.²⁶ İşlevselci yaklaşım da; toplumu oluşturan unsurların her birinin kendine özgü bir işlevinin olduğu, bütün bu unsurların karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde işlev gördüğü; hiçbir unsurun yalnız başına bütünü belirleyici bir özelliğe sahip olmadığı kabul edilmektedir.²⁷ Birbiriyle çelişen bu iki teori, aslında birbirine rakip olmak yerine günümüz karmaşık toplum modelinin farklı yönlerini sergilemektedir. Çatışma teorisyenleri için toplum, sürekli çatışmayı içinde barındıran bir ortamı, fonksiyonalizm ise dayanışmaya dayalı bir alana odaklanmaktadır. Dahrendorf²⁸, bu ayrımın Eski Yunan'da Platon ve Sofistler arasındaki ayrımın temelinden başladığını belirtmektedir. Eski Yunan

²⁵ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.115.

²⁶ Gordon MARSHALL, Sosyoloji Sözlüğü, Çev.Osman AKINHAY-Derya KÖMÜRCÜ (Ankara:Bilim ve Sanat,1999), s.143.

²⁷ Aynı eser, s.365.

²⁸ İlkey SUNAR, Düşün ve Toplum (Ankara:Doruk Yayınları, 1999), s.61.

düşüncesinde; Logos ve Eros arasındaki ayrım, Platon ve Sofistlerin farklı görüşlerini göstermektedir. Platona göre toplumsal yaşamı temel nedeni pratik (eros) değil, teoriktir (logos). Teori ve logos bilgi ve aklı temsil ederek, tutkuları temsil eden eros ve pratiğe karşıdır. Bu yüzden, Platon eseri Devlet'te, eros ile logos üzerine bir diyalog, tutku ile aklın çatışmasının dile getiren bir çalışmadır. Eros kargaşayı ve hiçliği, logos ise düzeni ve varlığı temsil etmektedir. Dahrendorf²⁹, toplumun iki yüzünün temel alınması yerine, günümüz sosyal bilimlerinde fonksiyonalist teoriye ağırlık verilmesi ile bu teoriye kendi açısından eleştiriler getirmektedir. Bunlar sırasıyla şöyle açıklanabilir;

a. Dahrendorf³⁰, fonksiyonalist teorinin toplumsal yapıyı tam yansıtmadığını ve bir yüzünü eksik bıraktığını belirtmektedir. Çünkü; fonksiyonalizm, toplumun uyum ve bütünlüğüne değinirken çatışma ve değişimi önemsememektedir. Ona göre;³¹ modernleşme yaşayan toplumlar çatışma ve uyum yüzleri olmadan anlaşılamamaktadır. Toplamların çatışma ve uyum yönlerine ilişkin olarak, Amerika ve Japon müttefikliğinin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamasını örnek vermiştir.³²

b. Dahrendorf³³, fonksiyonalizmde birimlerin, toplumun dingin yapısına yardımcı olurken, kendi teorisinde ise sosyal birimin bütünleşmeye aykırı olarak değişime ve çatışmaya önderlik ettiğini öngörmüştür.

c. Fonksiyonalist teoriye göre, toplumsal bütünleşme norm, değer ve toplumsal ahlak unsurları ile gerekliyen, Dahrendorf'a göre³⁴, toplumsal bütünleşme

²⁹ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.161-167; George RITZER, a.g.e., s.259.

³⁰ Aynı eser, s.159.

³¹ Aynı eser, s.160.

³² James FARGAINS, Reading in Social Theory: The Classic Tradition to Post-Modernism (Boston:McGraw Hill, 2000), 266.

³³ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.161.

³⁴ Aynı eser, s.165.

zorunlu koordine edilmiş bir birlikteliktir. Bu bütünleşme de ilişki zorunludur ve bu bağlayıcılık olmasa gruplar da var olmamaktadır.

ç. Fonksiyonalist teori, sosyal sistemin kurulmasında norm ve değerlere vurgu yaparken, çatışma teorisi zorunlu toplumsal birlikteliklerde gücün önemini belirtmektedir. Farklı uçlardaki toplumsal grupların uyumlu şekilde çalışması sistemde bulunan otoritenin ve meşru gücün kabulünü gerektirmiş; baskıyla ayakta tutulan güç ilişkisi ise, siyasal alanda fikir birliği ve demokratik beklentileri doğurmuştur.

d. Dahrendorf³⁵; fonksiyonalist teoriyi, toplumsal değişmelere izin vermediği için yeterli görmemektedir. Özellikle fonksiyonalist olan Parsons'a olumsuz eleştiriler getirmektedir. Ona göre, Parsons'ın teorisi değişme dinamiği olmayan ütopyaadır. Kendisinin sürekli toplumsal denge ve normlara değindiğini belirtmektedir. Toplum nasıl sürekli kılınır ve bu sürekliliği sağlamak için normlar nasıl değerlendirilir? sorularına cevap ararken, toplumsal düzen ve değişme kavramlarını attığını düşünmektedir.

e. Dahrendorf³⁶ kendi teorisini açıklarken, fonksiyonalist teorinin rol, statü, pozisyon gibi temel kavramlarını kullanmaktadır. Fakat; bu kavramlara yüklediği anlamlar, kendi teorisinde farklılık göstermektedir.

f. Fonksiyonalist teori, toplumsal tabakalaşmada prestije dayanan statü gruplarını benimserken Dahrendorf³⁷, toplumu otorite ilişkilerinin yarattığı benzer

³⁵ Ralf DAHRENDORF, "Values and Social Science", a.g.m., s.9; Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.122-123 ; Ayşe CANOĞLU, "Talcott Parsons'ın Amerikan Sosyolojisine Katkıları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (İstanbul,1989),133; Anthony GIDDENS, Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori (İstanbul:Metis Yayınları,2000), s.11.

³⁶ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.163.

³⁷ Aynı eser, s.157-205.

rollerden oluşmuş sınıflar ya da kendi deyimiyle çatışma gruplarıyla açıklamaktadır.

5.2. Karl Marx ve Dahrendorf

Dahrendorf³⁸, Marx'ın çatışma teorisinin eksik yanları olduğu yönünde yoğun eleştiriler getirmektedir. Bu eleştirileri, iki ana grupta toplayabiliriz. İlki; sınıflar ve sınıf çatışması ifadeleri. İkincisi; kapitalist gelişme modelinde olduğu düşünülen kavramsal yetersizliklerle ilgilidir.³⁹ Bu teorik farklılıkları şöyle açıklayabiliriz;

a. Dahrendorf'a göre⁴⁰; Marx'ın çalışmalarında, "deneysel ve yanlışlanabilir" önermeleri ile kendi "tarih felsefesi" iç içe geçmiştir. Bu durum, anlam karışıklığına sebebiyet verdiği gibi teorik zayıflığı da örtmektedir. Örneğin;"sınıf çatışması, sosyal değişim üretir" yanlışlanabilir bir önerme iken "kapitalist toplum, tarihte görülebilecek en son sınıf toplumdur" ve "sosyalizm, insan özgürlüğünün tam gerçekleştirimine izin verir" önermesi kendi felsefi yaklaşımının ürünüdür. Bu nedenle; Dahrendorf; Marx'ın analizi yapılırken onun deneysel olarak doğrulanabilir düşüncelerinin ortaya konması gerektiğine inanmaktadır.

b. Marx, döneminin sanayi toplumunu kapitalist toplum olarak tanımlamış ve toplumsal tabakalaşma unsuru olarak mülkiyet sahipliği ve üretimi sınıfın oluşmasında en büyük otorite görmüştür. Dahrendorf'a göre⁴¹; Marx, bu yaklaşımıyla, yargılarında yine aynı hatayı yaparak sosyolojik ve felsefi yönlerini birleştirmiştir. Bu iç içe geçmişlik teoride şöyle görülmektedir. Sınıfların yöneten-

³⁸ Aynı eser, s.11.

³⁹ Anthony GIDDENS, İleri Toplamların Sınıf Yapısı (Marksist Yaklaşımın Eleştirisi), Çev.Ömer BALDIK (İstanbul:Birey Yayıncılık, 1999), s.65.

⁴⁰ Aynı eser, s.65.

⁴¹ Aynı eser, s.66.

yönetilen ilişkilerinde, sermaye ve mülkiyet sahipliğini beyan etmesiyle, bir yandan deneysel olarak özel mülkiyeti, diğer yandan felsefi olarak sınıfların analizinde merkezi aktör yapmıştır. Buradan Marx, özel mülkiyet ortadan kalktığında ki bunu deneysel hipotez olarak varsaymıştır, o halde artık sınıflar var olmayacaktır. Eğer bundan böyle sınıf yoksa, yabancılaşma da olmayacak, özgürlük, yeryüzünde gerçekleşecektir. Dahrendorf'a göre⁴²; Marx, bu son yargılarıyla spekülative öncülleriyle, felsefi düşünceye geçmiştir. Bu düşünce süreciyle, parçalı bir bilgi araştıran deneyci bilim adamının tavrını yansıtmamıştır. Aksine, aniden her şeyin birbirine tıpatıp uyduğunu keşfeden bir sistem yapıcısına benzetmekte olduğu kanaatine varmaktadır.

c. Marx için sınıf, özel mülkiyet sahipliği ve makro grubun üretim sürecinde belirgin bir mevki işgal eden yapı olarak tanımlanmıştır.⁴³ Toplumu da, emek sömürüsüne maruz kalan işçiler ile onu bir meta olarak gören kapitalistlerden meydana geldiğini değerlendirmiştir.⁴⁴

“Devrimizin, yani burjuva devrinin, ayırt edici bir vasfı vardır. Sınıfsal düşmanlıkları sadeleştirmiştir. Bir bütün olarak toplum, git gide iki büyük düşman kampa, birbiriyle doğrudan doğruya karşı karşıya gelen iki büyük düşman kampa, çatışan iki büyük sınıfa ayrılmaktadır: Burjuvazi ve proletarya.”⁴⁵

Böylece; işçi sınıfı, emek gücünü bir ücret karşılığında, üretim araçlarının sahibi olan ve üretim sürecinden elde edilen karın bir sonucu olarak ortaya çıkan kapitalist sınıfa satmaya zorlandığı vurgulanmaktadır.

“Burjuvazi, iktidarı ele geçirdiği her yerde, feodal, ataerkil ilişkileri ayaklar altına aldı. İnsanı tabii üstlerine bağlayan çeşitli karmaşık bağları

⁴² Aynı eser, s.67; Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.27-29.

⁴³ Aynı eser, 9-12.

⁴⁴ Philippe BENETON, a.g.e., s.12-24

⁴⁵ Karl MARX ve Friedrich ENGELS, Komünist Parti Manifestosu, Çev.Cenap KARAKAYA (İstanbul:Sosyal Yayınlar,2003), s. 59.

merhametsizce kopardı ve insanla insan arasında çırılçıplak ve kişisel menfaatten, taş gibi hissiz peşin para hesabından başka bir bağ bırakmadı... Kısacası, dini ve siyasi illüzyonlarla örtülü sömürü yerine açık, dolaysız, utanmazca ve zalimce sömürüyü getirmiştir.”⁴⁶

Üretim ve mülkiyet sahibi kapitalistlerin, politik güce sahip olmaları, sınıfların bir biri üzerindeki egemenliğini ve çıkar çatışmalarını arttırmıştır. Bu çatışmaların açıklanmasında Dahrendorf⁴⁷, Marx'ta sınıf'ın oluşmasında temel alınan üretim araçları, mülkiyeti değil, daha çok başkalarına hükmetmenin meşru biçimi olan otoriteye sahip olma olgusunun belirtilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yüzden toplum tahlilinde, Marx gibi mülkiyet kavramını çok önemsememektedir. Marx'ın hatasının; mülkiyetin yalnızca belirli bir otorite biçimi olduğunu görmeyerek otorite türlerini daralttığını değerlendirmektedir. Ona göre⁴⁸; Marx'ta tahakkümün ve çatışmanın kaynağı olan sınıf, otorite biçimidir. Marx'ta ve sonrasında söylenen çatışmaların nedeni kaynakların kötü dağılımı olmadığı, bunun yerine emredenler ile itaat edenler arasındaki çıkar çatışmasından kaynaklandığıdır. Bu yüzden Dahrendorf⁴⁹, Marx'ın belirttiği ekonomik temelli sınıf çatışması ve özel mülkiyete göre tanımlanmış otorite ilişkilerini 19ncu yy.'daki zaman dilimiyle sınırlandırarak kullanmaktadır.

ç. Dahrendorf⁵⁰, Marx'ın tarihi akılcı diyalektik bir ilerleme gören Hegel'in düşüncelerini benimsediğini vurgulayarak, teorisinde sınıf çatışmalarının tez, antitez ve proletaryanın devrimi ile komünist topluma yani senteze ulaştığını belirtmektedir. Marx'ın “komünist toplumun en yüksek evresi” dediği noktada, çatışmaların kaynağı özel mülkiyet kurumu ortadan kalkmaktadır. Ama

⁴⁶ Aynı eser, s.62.

⁴⁷ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.12-13.

⁴⁸ Aynı eser, s.11-14.

⁴⁹ Aynı eser, s.36-41.

⁵⁰ Aynı eser, s.29.

Dahrendorf⁵¹ ileride açıklayacağımız toplumsal değişmelerle tarihsel evrelerin böyle olmadığını söylemektedir.

d. Dahrendorf ve Marx, teorisinde açıkladıkları gibi kapitalist toplum düzeninin, başka bir toplum düzenine dönüşeceği konusunda hem fikir olduklarını yukarıda belirtmiştik. Ancak; Marx⁵² kapitalizmin aşılmasını, sosyalizmin ortaya çıkması ve devrimci bir değişim süreciyle mümkün görmüşken; Dahrendorf⁵³, ekonomik ve siyasal değişimlerin kapitalizmi etkileyeceğini belirtmektedir.

e. Dahrendorf'a göre⁵⁴; Marx'ın özel mülkiyete bakışı, onun 19ncu yy. Avrupa toplumunu tanımlamada da kendini göstermiştir. Dahrendorf, Marx'ın toplumsal yapının merkezi aktörü olan mülkiyeti iki şekilde tanımlama imkanı olduğunu belirtmektedir. Birincisi, geniş anlamda üretim araçlarının kontrolü ve otorite faktörü; ikincisi, dar anlamda sahiplenme hakkıdır. Dahrendorf'a göre⁵⁵; Marx, belirli bir otorite ilişkisi türü olabilecek tanım yerine, ikinci dar mülkiyet kavramı çerçevesinde teorisini kurmuştur. Bu ayırım, Marx ve Dahrendorf'un çıkış noktasıdır. Marx; toplum biçimi olarak, kapitalist terimini kullanmasının nedeni mülkiyetin ikinci anlamına bağlı kalmasıdır. Marx'a karşı Dahrendorf⁵⁶, iktisadi, sosyal ve teknik gelişmelerle daha kapsamlı bir terim olan 'sanayi' teriminin tercih etmektedir. Bunun nedeni değişen şartlarda farklı görülebilecek otorite yapılarının yeni örgütlenmeler oluşturmalarıdır. Bu yüzden; Dahrendorf, ⁵⁷ sanayi toplumu, fabrikalarda veya diğer işletmelerde malların makineleşmiş üretimi ile ilişkilendirilen ekonomik örgütlenme biçimi olarak tanımlamaktadır. Kapitalizm ise, sanayi toplumunun örgütlenmesinin yalnızca bir yolu, 19ncu ve 20nci yy.'ın

⁵¹ Aynı eser, s.36-72.

⁵² Anthony GIDDENS, Sosyoloji Eleştirel Bir Giriş, Çev:Ülgen YILDIZ (Ankara:Phoenix Yayınevi, 2001), s.29-30.

⁵³ Aynı eser, s.31.

⁵⁴ Anthony GIDDENS, İleri Toplumların Sınıf Yapısı, a.g.e., s.66-67

⁵⁵ Aynı eser, s.66-67

⁵⁶ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.37.

⁵⁷ Anthony GIDDENS, Sosyoloji Eleştirel Bir Giriş, a.g.e., s.30.

başlarında Batı Avrupa toplumlarıyla sınırlı olan geçici bir şeklinden ibarettir. Kapitalist toplumun en büyük özelliğini, o dönemin sanayi üretiminin öncelikle özel girişimin elinde olduğu bir toplum olmasına bağlamaktadır; yani girişimci hem fabrikanın, hem de işçiler üzerindeki en yetkili kişidir.⁵⁸ Marx, sermayenin özel mülkiyetini, sanayi toplumunun özelliği olarak görmesiyle yanılmıştır.⁵⁹ Dahrendorf'a göre⁶⁰; kapitalizm, sanayileşmenin aksine, tarihte geçici misafir, sanayi toplumunun alt türü ve gelişiminde bir evreden fazla bir şey değildir.

5.3. Max Weber ve Dahrendorf

Weber, çatışma ve tabakalaşmanın tek koşullu olmayıp, çeşitli sebeplerden kaynaklandığına vurgu yapar ki bu "Weberyan çoğulculuk" Dahrendorf'ça da kabul edilmektedir. Tek yönlü neden-sonuç ilişkisinden kaynaklanmayan çatışma ve bunu belirleyen unsurları şöyle açıklayabiliriz;

a. Weber⁶¹, 'otorite'yi başkalarına emir vermeyi netice veren yasal hak olarak tanımlamaktadır. 'Hakimiyet', bu hakların sahiplenilmesini öngörürken tabiyet bu haklardan dışlanmayı temsil etmektedir. Koordine edilen birlikler (örneğin; devlet ve endüstriyel girişim gibi) içinde otorite sahipliği ya da otorite yoksunluğu olarak birbirine zıtlaşan çıkarlar üretmektedir. Dahrendorf⁶², Weber'in, bu otorite ve güç dağılımı görüşüne katılmaktadır. Bu güç ve otoritenin, Marx'ta ki gibi salt ekonomiye dayalı olmadığını belirten Weber; İktidarı, mülk, prestij ve bunların birbirleriyle etkileşim halinde olduğu üç ayrı güç dağılımına göre ayırmaktadır. Bunun nedeni olarak Weber, Marx gibi herkesin kendi çıkarını yönlendiren algılama biçiminin tek olmadığını vurgulamaktadır. Bu çokluk, çıkardan hareket

⁵⁸ Ralf DAHRENDORF, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, a.g.e., s.37-40.

⁵⁹ Anthony GIDDENS, *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, (İstanbul:Metis Yayınları, 2000), s.20.

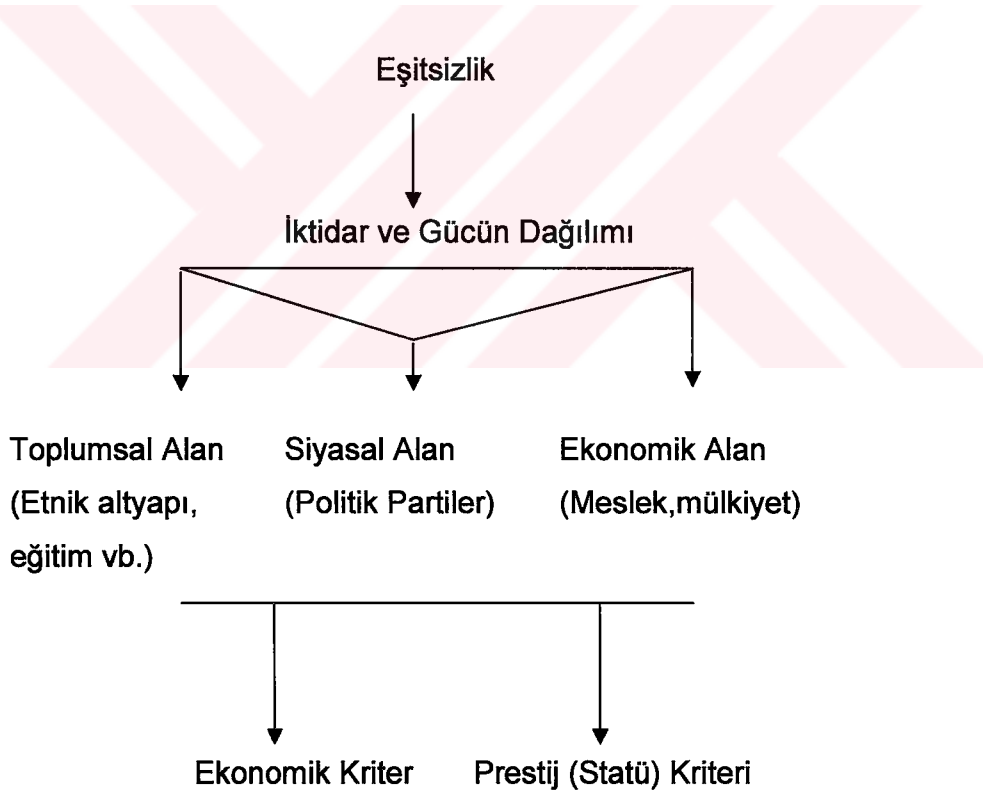
⁶⁰ Ralf DAHRENDORF, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, a.g.e., s.40-41; Anthony GIDDENS, *Sosyoloji Eleştirel Bir Giriş*, a.g.e., s.29.

⁶¹ Anthony GIDDENS, *İleri Toplumların Sınıf Yapısı*, a.g.e., s.71.

⁶² Ralf DAHRENDORF, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, a.g.e., s.166.

eden açıklama yerine, çıkarı yönlendiren düşünce ve hatta metafizik yada dini düşüncelerin farklılığından kaynaklanmaktadır.⁶³ Bu üç temel arasındaki ilişkiye göre herhangi bir toplumda hiyerarşiler yaratılmaktadır. Üç ayrı hiyerarşinin oluşturduğu gruplaşma, etkileşim halindedir. Mülk farklılıkları sınıfları, güç farklılıkları siyasi partileri ve prestij farklılıkları statü grupları ve tabakayı oluşturarak güç eşitsizliğini örgütlemektedir. Dahrendorf⁶⁴, Weber'in dile getirdiği bu güç ve otorite ilişkilerini çeşitli çatışma gruplarının oluşmasında ve bunların çatışma nedenlerinin farklılığını açıklamakta yararlanmaktadır.

ŞEKİL1. Weber'de Tabakalaşma Kriterleri

⁶³ Max WEBER, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev.Zeynep GÜRATA, (Ankara:Ayraç Yayınevi, 2002), 29-39.

⁶⁴ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.179.

b. Weber, Marx'ın sınıfını, belirli bir ekonomik düzende gelir sağlamak adına malları ve becerileri tasarruf altına almak için sahip olunan gücün miktarı ve çeşidi veya bu gücün yokluğu tarafından belirlenmesi olarak tanımlamıştır.⁶⁵ Dahrendorf⁶⁶, Weber'in bu tanımı ile ekonomik örgütlenmenin hem daraltıldığını hem de sınıf kavramına rasyonel değer sistemi ve ekonominin pazar karakterini eklediğini belirterek sınıfın bölündüğünü göstermektedir. İlkinde; sınıfın, grupları oluşturan statü ve ideolojik alan gibi üç boyuttan yalnızca biri olduğunu, ikincisinde; farklılaşan iktisadi sistemde farklı otorite hiyerarşilerine vurgu yapmıştır.⁶⁷

c. Weber⁶⁸, güç ve saygınlık farklılıklarını, mülk ve ekonomik zenginlik farklılıklarına indirgemediği için; toplumsal çatışmayı hiçbir zaman yalın bir sınıf çatışması olarak görmemiştir. Çatışma onun için sınıflar, statü grupları ve partiler arasında, hem piyasa hem de üretim sistemi açısından kaynak ve ayrıcalıkların tekelleştirilmesine yönelik yoğun bir mücadele demektir. Sınıflar ve statü grupları arasındaki eşitsizliğin toplumda genel geçer bir olgu olduğunu görerek Marx'ın yaptığı sosyalizm ve kapitalizm ayrımını toplumbilim açısından anlamlı saymamıştır. Weber'in kuramı, eşitsizlikleri çözümleyici olmaktan çok betimleyicidir. Statü gruplarının, ekonomik toplumsal sınıflar olmadan da varolabildiğini ve ekonomik sınıf bilincini zayıflatabileceğini söylemektedir. Bu yüzden komünist yada sosyalist toplumun sınıfsız istikrarlı koşullarında da, yaşam tarzları, tüketim malları ve saygınlık konusunda güç çatışması çıkabileceğini belirtmektedir. Weber'e göre⁶⁹; toplumsal çatışmalar; gruplar ve bireyler arasında kıt kaynaklar için verilen mücadeleye dayanan güç mücadeleleridir. Weber'de görülen; statü gruplarının rakipleri karşısında

⁶⁵ Max WEBER, Sosyoloji Yazıları, Çev. Taha PARLA (İstanbul:Hürriyet Vakfı,1986), s.177.

⁶⁶ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e. s.38.

⁶⁷ Immanuel WALLERSTEIN, "Kapitalist Dünya Ekonomisinde Sınıf Çatışması", İrk Ulus Sınıf (Belirsiz Kimlikler) , Etienne BALIBAR, Immanuel WALLERSTEIN, Çev.Nazlı ÖKTEN, (İstanbul:Metis Yayınları, 1993), s.145.

⁶⁸ Bryan TURNER, a.g.e., s.63.

⁶⁹ Aynı eser, s.63.

toplumsal mevkileri korumak ve kendilerini iyileştirmek için kesintisiz mücadele vermeleri, Dahrendorf'ta⁷⁰ da görülmektedir. Kendisi, Weber'in en önemli ilgisinin demokrasi değil, liderlik ve iktidar mücadelesi olduğunu söylemektedir.

ç. Weber gücü; "kişinin bir sosyal eylem içinde, o eyleme başkalarının direnişine karşın da olsa, kendi iradelerini gerçekleştirme şansı" olarak tanımlar.⁷¹ Otorite ise başka bir grubun itaatini içeren özel bir anlam taşır. Güç ile otorite arasındaki en büyük fark; gücün kişisel otoritenin rol veya pozisyonla birleşmiş olmasıdır. Dahrendorf⁷²; Weber'in, grupların birbirlerine itaatiyle ortaya çıkan otoriteyi, toplumsal çatışma ve dengelerinin her birini açıklamakta kullanmasına katılmaktadır. Toplumlari; kapitalist-komünist ekonomi, serbest-totaliter yönetim olarak ayırmadan, tüm çağdaş toplumlarda sınıf mücadelesi/çatışma grubu otoritenin kontrolü çevresinde şekillendiğini belirtmektedir.

5.4. Dahrendorf'un Teorik Yaklaşımında Kullandığı Kavramlar

Dahrendorf, kendi teorisini ortaya koyarken bazı temel kavramlar kullanmıştır. Bu kavramların açıklanması, teorisinin daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Teorik yaklaşımı gereği kullandığı temel kavramlar şunlardır;

"Toplumsal Rol", bireyin toplumda pozisyonunu ve davranışlarını göstermektedir.

"Çıkar Grupları", toplumsal ilişkilerde bireyin ya da belirli bir grubun, pozisyona dayalı zorunlu ve yönlendirilmelerinden doğmuş çıkarlarını tanımlamaktadır.

⁷⁰ Ralf DAHRENDORF, The Modern Social Conflict, a.g.e., s.58.

⁷¹ Max WEBER, Sosyoloji Yazıları, a.g.e., s.176.

⁷² Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.165-166.

“Gizli Çıkarlar”, bir kişinin ya da grubun toplum içinde sahip olduğu rollerin beraberinde getirdiği çıkarlardır.

“Açık Çıkarlar”, gizli çıkarların bilinçli amaçlar haline gelmiş durumudur.

“Yarı Grup”, çıkar grubu haline dönüşmemiş durumdur. Üç şekilde çıkar grubu haline gelir; Bunlardan ilki; teknik koşullar: Organizasyondaki açık hedefler, personelin liderlik özelliği, düzenli aktiviteler. İkincisi; politik koşullar: Birlikteliklerde özgürlük isteğinin harekete geçmesi, Otoritenin sahibi olduğu polisiye tedbirlerinin eksiklikleri. Üçüncüsü; sosyal koşullar: Üyeler arasında olası haberleşme ağı ve bilinçlenmiş üyelerdir.⁷³

“Yöneten-yönetilen ayrımı”, toplumda çatışan öğeleri ve bunların hiyerarşik sıralanışını göstermektedir.

“Kontrol Beklentisi”, yönetenin yönetilenler üzerinde her zaman emretme yetkisinde, ikaz ve yasaklama gücüne sahip olduğu durumun göstergesidir.

“Meşruluk ve Tahakküm”, örgütlenme içinde yönetici grubun çıkarlarının itaat edenlerce kabulü, yönetimdeki ideolojinin değerlerini ve yönetilenler üzerindeki nüfuzunu göstermektedir.

“Kontrol Alanı”, yönetenin otoritesinin, kurallarının işlediği fiziksel mekan ve hayat alanıdır.

“Yaptırım ve ceza”, yöneten ve baskın olan grubun otoritesini sağlamak ve statükosunu korumak maksadıyla yönetilen grubun değiştirme isteğine yaptırım

⁷³ Aynı eser, s.239.

ve cezalarla karşılık vermesidir. Statüko var olan ideolojinin, değer ve kurallarının teminatı sayılmaktadır.

“Egemenlik alanı”, otoritenin artması ve toplumsal tabakalaşmada yükselmeyi göstermektedir.

“Öznellik”, bireyin, kendine yönelik tahakkümü yendiği ölçüde özgürleşmesidir. Öznellik, otorite ilişkileriyle belirlenen toplumsal yapıda birlikteliklerin her konum ve buna uygun rollerin hiyerarşisine karşıdır.

“Örgütlenme”, çatışmaların bastırılamayacağı durumda, toplumsal değişmelere cevap veren yapılanmadır.

C. DAHRENDORF'UN ÇATIŞMA VE SINIF TEORİSİ

Dahrendorf'un kendi teorisini kurarken faydalandığı teori ve teorisyenlerden birinci bölümde ifade ettik. Teorik yaklaşımının temelinden hareketle Dahrendorf'un toplumsal yapı analiz şeması şöyle oluşturulabilir.

ŞEKİL-2. Dahrendorf'un Toplumsal Yapı Analizi Şeması¹

Reaksiyon	Açıklama Biçimi	Paradigma Biçimi	Tahmin
Modern endüstriyel toplumda halihazır çatışma ve egemenlik ilişkileri	Çatışan çıkar gruplarının tespit edilmesi ve başkalarının itaatiyle oluşan otorite kurumları ve ilişkilerinin tanımlanması	Toplumun egemenlik ve çatışmadan dolayı zorunlu koordine edilmiş birliklik oluşu	Çatışma, çatışmaların düzenlenmesi ve toplumsal değişme.

Teorinin amacı; Avrupa'nın sanayileşmesiyle oluşan toplumsal yapıya açıklık getirmek olduğu için, teori sanayi toplumları ile sınırlanmaktadır. Teori iki ana toplumsal olgu içinde temellenir. İlki; çatışmaların düzenlenmiş olduğu denge yapısı, diğeri; çatışmaların düzenlenemediği toplumsal değişme olgusudur. Denge yapısı; yaşanan toplumsal hareketlilik ve çatışmaların anlaşma yoluyla düzenlenmesi ile toplumun dinamik yapısı ise; toplumsal değişme olgusuyla açıklanmaktadır.

¹ Sezgin KIZILÇELİK, a.g.e., s.423; Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.237-240.

Bu bölümde, ilk olarak çatışmayı oluşturan çıkar ve otorite gruplarının nasıl oluştuğu açıklanarak çatışma dereceleri ve alanlarına değinilecektir. İkinci kısımda, bu çatışmaların sanayi toplumuna yansımaları değerlendirilecektir. Son kısımda da; sanayi toplumunun bireyden topluma siyasi, iktisadi ve toplumsal boyutunu etkileyen zihin dünyası, temel kavramlarla tahlil edilecektir.

1. Sınıf ve Sınıf Çatışması

Dahrendorf²; insanların hiyerarşik sıralanışını gösteren tabaka kavramı yerine, sınıf kavramı kullanılmasının daha makul olduğunu belirtmektedir. Çünkü Marx'ta sınıf; çatışmaya giren grupların doğurduğu bir yapıdır ve bu anlamıyla Dahrendorf'a yakındır. Fakat ekonomi temelli bir bölünme anlamını taşıyan sınıf kavramının da yetersizliğini gören Dahrendorf, otoritenin hangi ilişkisiyle olursa olsun her türlü gerilim tarafını çatışma grupları olarak tanımlayacaktır. Bu yüzden, bireyden en büyük toplumsal örgütlenmelere kadar bütün ilişkiler ağı, pozisyona dayalı belirli alanla sınırlı çatışma gruplarından oluştuğunu ifade etmektedir. Hiyerarşik ilişkiler ağının, zorunlu ve yönlendirmelerden doğmuş olduğunu kabul etmektedir. Toplumdaki ilişkiler ağı; norm , değerler, birliktelik ve rollere göre belirlenmektedir. Bunlar sırasıyla;³

“Roller”; toplumda sahip olunan statüye göre bireyin davranışlarını gösterir. Roller otoritenin ilişkisine göre zorunluluk ilişkisi doğurmaktadır.

“Değer ve Normlar”; otoritenin sahip olduğu öğedir, toplumu mevcut yapıda sürdürmeye ve bütünleştirmeye yarar.

“Birliktelikler”; kendi çıkarları içinde toplanılmışsa gönüllü, çıkar çatışmasının yaşandığı alanda zorunlu ilişkilerdir.

² Aynı eser, 202-205.

³ Aynı eser, 237-240.

Tabakalaşma olgusu; Marx'ın iki sınıflı toplum modeli yerine, Weber'in statüye dayalı çok boyutlu hiyerarşik çatışma gerilimine benzemektedir. Dahrendorf⁴, statüye dayalı toplumsal ilişkileri, otoriteyi paylaşanlarla (üst) buna tabi olanlar (alt) arasında görmektedir. Bu yüzden bu ilişki çatışma ve çıkar gerilimine sahiptir. Buradaki gerilimler açık (Manifest ya da tanınan) ya da gizli (yani potansiyel) olabilir.

1.1. Açık ve Gizli Çıkar Gruplarının Oluşumu

Gizli çıkar, bir kişinin örgütlenme içinde sahip olduğu pozisyonun (rollerin) beraberinde getirdiği çıkarlar olarak, bireyin pozisyonuna adapte olduğu ölçüde ortaya çıkmaktadır. Bireyde, ortaya çıktığı ölçüde alt ve üstleriyle çatışmaya başlar. Bu kişiler, sahip oldukları pozisyonun ve rollerin gereklerini anlayarak, bu gerekler doğrultusunda oluşturdukları değer yargısı, norm, inanç ve düşünce sistemi içinde örgütsel bir yapıda bütünleştiklerinde, buna göre davranışlarını düzenlediklerinde, diğer bir deyişle psikolojik bir olgu⁵ olmaktan çıkıp, bilinçlenerek, gizli çıkarlarını açık çıkarlar biçiminde belirlediklerinde, bilinçli olarak baskı niteliğini kazanmış ve karşıt çıkar grubu ile güç otorite ilişkisi veya çatışma içine girmiş olmaktadır. Bunlar bilinçli amaçlar olana kadar, sosyolojinin tam anlamıyla konusu olmayan, birey yönünden psikolojik gerçekler ve formülasyonlar olarak kalmaktadır. Kişiler otoriteye sahip olmayan sınıfın üyeleri olmakla birlikte çıkarlarını da tanımayabilmektedir. 1960'lar Amerika'sında bilinçli yükselen gruplardan siyahlar, kadınlar, Amerikanın yerlileri ve diğerleri buna örnek gösterilebilir.⁶ Gizil ya da tanınmayan çıkarlar, bilinçli amaçlar olarak açığa çıktıkça, (eşit işe eşit fırsat eşitliği gibi) Dahrendorf⁷'un açık çıkar grupları dediği örgütlenmeler gelişmeye başlamaktadır. 1960'lardan önce kadın hareketi hemen

⁴ George RITZER, a.g.e., s.261.

⁵ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.190; www.socserv2.socsci.mcmaster.ca (12 Aralık 2003)

⁶ Margaret M. POLOMA, a.g.e., s.120.

⁷ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.173-179.

hemen yer aldıkları bütün yapılarda otorite verilmeyen büyük bir gruptur. 1960'lardan sonraki başarılarla, kadınların gizil çıkarları, bilinçli hale büründü ve kadın özgürlüğü grupları ortaya çıktı. Böylece çatışma; otorite konumlarındaki erkeklerle, tabi konumdaki kadınlar arasındaki yapısal örgütlenme sayesinde hafifletilerek düzenlendi. Çağlardır süren cinsler arası gizil çatışma, artık bu çatışmanın kurumlaşmasıyla düzenlenmeye başlamıştır.⁸

Dahrendorf⁹, açık ve gizli çıkar ayrımını ortaya koyarken, Marx'ın bir sınıfın ortaya çıkması için ön koşul olarak belirlediği "sınıf bilinci" kavramından oldukça esinlenmiştir. Dahrendorf'un¹⁰ açık çıkarlar dediği kavram, Marx'ın sınıf bilincine varmanın bir ölçütüdür. Gizli çıkarlar ise; nesnel koşullara göre ortaya çıkmış, fakat henüz bilinçlenmemiş sınıfı belirtmektedir. Bilinçlenmiş olan sınıf ile açık çıkarlara sahip olan yarı grup da Marxizmde ki bilinçlenmemiş sınıf karşılığı olarak alınmaktadır. Dahrendorf¹¹, bu ayrımı "yarı grup-çatışma grubu" ikiliği ile belirtmektedir. Bilinçlenmiş olan sınıf ile açık çıkarlara sahip olan çatışma grubu aynı şeydir. Buna karşılık, gizli çıkarlara sahip olan yarı grup da, Marxizmdeki bilinçlenmemiş sınıf karşılığı olarak alınabilir. Böylece Marx ve hatta Weber'deki sınıf kavramını, kendi çatışma grubu kavramı ile birleştirmektedir. Marxizmdeki sınıf, Dahrendorf'un terminolojisi ile bir çatışma grubudur. Çatışma gruplarının temelinde çıkar çatışmaları yattığına göre Dahrendorf¹², sınıfı; ekonomik çıkarların şekillendirdiği bir varlık olarak ele almaktadır.

Dahrendorf¹³, çıkar grupları arasında çatışmanın görmezden gelinmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Otorite paylaşım mücadelelerinde oluşan çatışma, toplumdaki düzen ve istikrar için faydalıdır. Çağdaş toplumlarda

⁸ Margaret M. POLOMA, a.g.e., s.120.

⁹ Joseph S.HIMES, Conflict and Conflict Management, (Athens,1980), 53.

¹⁰ Ralf DAHRENDORF,Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.179.

¹¹ Aynı eser, s.179.

¹² Aynı eser, s.12-13.

¹³ Aynı eser, s.179-193.

sağlıklı bir toplum yapısı için çatışma kurumsallaşmalıdır. Kurumsallaşmış bir çatışma için çıkar gruplarının oluşumuyla ilgili şu ilkeleri sıralayabiliriz.

- a. Gizli çıkarlara sahip olan bir yarı grup, ancak sahip olduğu pozisyonun ve rollerin gereklerini anlayıp kabul ederek, buna göre davranan kişilerin varlığı ile çıkar grubuna dönüşebilir
- b. Açık çıkarlar, çıkar grubu tarafından belirlenir. Hangi kişilik tiplerinin hangi belirli açık çıkarlarla ilgili olduğu çıkar grubunun araştırma konusudur.
- c. Toplumsal hareketlilik ve çıkar grubuna giriş çıkış olanağı arttıkça kişinin çıkar grubuna bağlılığı azalır. Çünkü çıkar grubundan ayrılmak kolaylaştıkça, kişinin otorite ilişkilerinin devamı da istikrarını kaybedecektir.

1.2. Yöneten-Yönetilen Ayrımı ve Otorite İlişkisinin Belirleyiciliği

Dahrendorf¹⁴; hangi grubun kanun yapıcı ya da kanunları uygulayıcı taraf olacağını, eşit olmayan güçlerle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Değişik grupların, değişik zaman ve hayat alanında güç sahibi olacaklarını, kendi kurallarını koyacaklarını belirtmektedir. Kanunları uygulayan ve yasalaştıran ile bunlara uyanlar, iki ayrı güç merkezi konumunda yöneten-yönetilenler olarak tanımlanmaktadır.

Dahrendorf¹⁵, bu çatışma ve yöneten-yönetilen ayrımının Marx'ta ekonomik olduğunu belirtmektedir. Toplumsal ilişkileri, üretim araçlarının mülkiyetinde payı olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırdığından, otoriteyi de buna sahip olup olmama sorunu olarak görmüştür. Bu yüzden; otorite kavramına ayrıca değinmemiştir. Marx'ın, üretim araçlarının mülkiyeti esasına göre ve proletarya olarak belirlediği sınıfları Dahrendorf¹⁶, güç ve otorite ilişkisinden

¹⁴ Aynı eser, s.193.

¹⁵ Ralf DAHRENDORF, The Modern Social Conflict, a.g.e., s.5.

¹⁶ Aynı eser, s.188.

hareketle, kendi içinde baskın olan grubun yöneten ve yönetilen olmak üzere, bir ayrıma uğrayan kişilerin oluşturduğu gruplar olarak belirlemektedir. Dahrendorf¹⁷, yöneten yönetilen ayrımına neden olan otorite ilişkilerinin özelliklerini şu şekilde açıklar;

a-Toplumdaki farklı pozisyonlar, farklı otoriteler yaratır.

b-Otoriteler daima ast-üst ilişkileridir, bireysel değil statü ve pozisyonlara bağlıdır.

c-Otorite ilişkilerinin bulunduğu yerde üstlerin, emirler, uyarılar ve yasaklarla astları denetlemeleri toplumsal olarak beklenmektedir.

ç-Bu beklentiler; bireysel değil görelî olarak devamlı toplumsal durumlardadır. Bu anlamda meşrudurlar.

d-Meşru bir ilişki olan otoriteye karşı gelmenin yaptırımları vardır. Çağdaş sanayi toplumunda üretim araçlarının sahibi olmak, meşru kontrole sahip olmak kadar önemli değildir.

e-Bu yüzden denetim altında olan kişilerin denetim alanları belirlenerek, fonksiyon içindeki yerleri düzenlenir.

f-Toplum değerleri; meşru sayılan otoritenin değerlerine tekabül eder ve egemenlik sürdürülmesi için kullanılır.

g-Dahrendorf¹⁸; tarihin her döneminde tabakalaşmanın, çeşitli boyuttaki otorite ilişkileri ile belirlendiği tezini savunmaktadır. Bu yüzden, Plato'nun eseri Devlet'te ki Thrasymakhos kavramından övgüyle söz eder. Thrasymakhos; adaletin, güçlünün çıkarını temsil eden fayda ve çıkar teorilerinin egemen olduğu bir sisteme karşı çıkışı temsil etmektedir.¹⁹ Aristokrat-avam, efendi-köle, Helen-Barbar ayrımına her toplumsal evrede Thrasymakhos karşı çıkmış ve Tanrının

¹⁷ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.166-167; George Ritzer, a.g.e., s.260.

¹⁸ Aynı eser, s.165-173.

¹⁹ İlkay SUNAR, a.g.e., s.61-65.

herkese eşit özgürlük verdiğini savunmuştur.²⁰ Bütün kanunların yönetenlerin çıkarlarına göre yapıldığını, gücün, yaptırımların kontrolüne sahip olmakta kullanıldığını belirtmiştir.²¹ Bu düşünce, Dahrendorf'un ilerde açıklayacağımız liberal görüşlerinin merkezindedir.

Dahrendorf²²; mülkiyet, ekonomik statü ve sosyal statünün çatışmanın yoğunluğunu belirlemese de etkilediğini vurgulamaktadır. Otoritenin konumu ve diğer sosyo-ekonomik değişkenler arasındaki korelasyon, ne kadar azsa sınıfsal çatışmada o kadar az olmaktadır. Örneğin; iyi ekonomik statüye sahip olan kişiler, daha iyi bir statü için, kötü olanlara göre daha az mücadele edeceklerdir. Dahrendorf; bu düşüncesi ile C.Wright Mills'in kudret seçkinleri fikrini desteklemektedir. Kudret seçkinleri kavramı; gerçek kudretin ekonomik, siyasal ve askeri olmak üzere her üç alanda da, etkin olan ve kudreti elinde bulunduran bu kişilerde olduğunu söylemektedir.²³

Toplumsal hiyerarşide; yönetilenlerin çıkarları, yönetenlerin ideolojisine karşı bir tehlike meydana getirmektedir. Çünkü; yöneticilerin çıkarları mevcut değer ve normlar güvencesinde statükoyu devam ettirmeyi amaçlarken, yönetilenlerin çıkarları, toplumsal değişmeye neden olur. Yönetenlerin kuvvetlerini ellerinden almak ister. Dahrendorf bu durumu;

"Amprik olarak grup çatışması çözümlemesine yaklaşım, belki de en kolay biçimde otorite ilişkilerinin meşruiyeti biçimde anlaşılırsa mümkün olabilir. Her toplulukta yönetici grubun çıkarları; yönetim meşruluğunun ideolojisini oluşturan değerlerden meydana gelirken; yönetime tabi olanların çıkarları bu ideolojiye ve onun kapsadığı toplumsal ilişkilere bir tehdit oluşturur."²⁴

²⁰ Alaaddin ŞENEL, Siyasal Düşünceler Tarihi (Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları, 2001), s.132.

²¹ Ralf DAHRENDORF, "In Praise of Thrasymachus", Essays in the Theory of Society (California:Stanford University Press,1968), s.135.

²² Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.211-215

²³ Aynı eser, s.169.

²⁴ Aynı eser, s.176.

şeklinde ifade etmektedir. Gerginlik, otoritenin değerlerini kabul etme ve yapısında yer alma ve almama sorunuyla örtüşmektedir.

ŞEKİL-3. Dahrendorf ve Marx'ın Teorik Farklılıkları

	Dahrendorf	Marx
Çatışma Birimi	Çatışma Grubu	Sınıf
Bilinç Düzeyi	Açık/Gizli Çıkar	Bilinçlenmiş/Bilinçlenmemiş Sınıf (Kendiliğinde Sınıf/ Kendisi İçin Sınıf)
Otorite İlişkisi	İkitadara Sahip Otorite	Mülkiyet Sahipliği/ Ekonomik Güç
Otorite Ayrımı	Yöneten-Yönetilen	Alt/ Üst Yapı
Çatışma Alanı	Otoritenin Kanunlarla Sınırlanmış Alanı	Her alan

1.3. Kontrol Alanının Kısıtlanması

Dahrendorf²⁵; sınıflar arası uzlaşmazlığın, emredenler ile itaat edenler arasındaki çıkar çatışmasından doğduğunu belirttiğinden dolayı Marx'ın evrensel sınıf düşüncesine karşıdır. Marx'a göre; mülksüzler olarak belirlediği grup her yerde siyasal ve hukuksal yapı tarafından ezilme durumundadır. Dahrendorf²⁶ ise, otorite sahibi olmayanların, itaat ve otorite kurallarının işlediği fiziksel mekanı terkettikleri anda tabi statülerinden kurtuldukları için ancak kısmi ve

²⁵ Aynı eser, s.41-48.

²⁶ Ralf DAHRENDORF, www.socserv2.socsci.mcmaster.ca (12 Aralık 2003)

sınırlı bir anlamda sınıf olduklarını belirtmektedir. Örneğin; işçi fabrikadan dışarı çıktığı anda tabii bir sınıfın üyesi olmaktan da çıkmaktadır. O andan itibaren kendi içinde otoriteye sahip olanlar da dahil olmak üzere başka roller üstlenmekte serbesttirler. Bu yüzden otorite ilişkileri; mülkiyet ilişkilerinin tersine, her hangi bir soluk alma gizlenme ve kaçış olanağı tanımaksızın toplumun bütün dokusuna nüfuz eden ilişkiler değildir. Sonuç olarak; Dahrendorf²⁷, evrensel bir çatışma alanı yerine belirli hayat alanları ile kısıtlanmış otorite ilişkilerini vurgulamıştır.

2. Toplumsal Hareketlilik

Dahrendorf'a göre²⁸; sanayi toplumunun temel özelliklerinden biri olarak hareketlilik, toplumsal çatışmanın düzenlenmesinde en önemli olgudur. Toplumsal hareketlilik, sınıflar arasındaki sınırların kaldırılması yönünde hareket ederek, aralarında büyüyecek her türlü katı engelleri aşındırmaktadır. Ayrıca; grup çatışmasını, bireysel çatışmaya taşıma işlevi görmektedir. Grup düşmanlığı, mesleki sistem içinde yüksek mevkiler için bireyler arasında rekabetçi bir çatışma içinde erimektedir.

Hareketlilik olgusu, Pareto ile yakınlık göstermektedir.²⁹ İtalyan ve Fransız ekonomik ve sosyal düşüncesinin etkisinde olan Pareto, İtalyan Faşizm ideolojisinden de etkilenmiş, Mekanist okulun temsilcisidir. Sosyal tabakalaşmayı, iki esas oluşumun varlığı ile mümkün görerek, Marx gibi toplumsal bölünme kavramını savunmaktadır; ama ona göre bu bölünme siyasaldır.³⁰ Toplum, siyasal bir örgütlenme olarak aşağı ve yüksek sınıflar

²⁷ Ralf DAHRENDORF, www.socserv2.socsci.mcmaster.ca (12 Aralık 2003)

²⁸ Anthony GIDDENS, İleri Toplamların Sınıf Yapısı, a.g.e., s.69.

²⁹ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.194.

³⁰ Philippe BENETON, a.g.e., s.42.

temelinde ayrılmışlardır. Pareto, aristokrasi gibi seçkin ve yönetici sınıfın er geç kaybolmaya mahkum olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni, yüksek pozisyona aşağı sınıfların katılması ya da yetiştirilmesi ile toplumsal hareketlilik gösterilmesindendir. Böylece, değişme sürekli yaşanmaktadır.³¹ Pareto, Marx gibi sosyolojisini tarihsel oluş kuramına bağlar. Ona göre; Toplumsal değişimde yukarı sınıf, yani seçkinlerin iktidardan uzaklaştırılmaları birkaç ögeye bağlı gözükmemektedir. Bunlar;³²

a-Yönetici seçkinlerin, kendi aralarına öteki tabakalardan olacak sızmaları önleyememeleri.

b-Yönetim için gerekli nitelikteki seçkinlere sahip olmamaları.

c-Yönetim için geçerli ideolojiyi kaybetmeleri.

d-Aşağıdan yukarı geçmek isteyen yeni bir ideoloji gerçekleştirmeleri ve yönetici seçkinlerle mücadele etmeleridir.

Pareto'nun belirttiği bu öğeler ile siyasal hareketlilik, sınıf değiştirmeye dayanan toplumsal hareketlilik kavramına indirgenmiştir. Pareto'ya göre³³; toplumsal hareketlilik oranı yüksek olduğu zaman; yönetici seçkinler, öteki tabakalardan gelen ve ihtiyaç duyulan yeni fikirler ve kişilerle kaynaşmaktadırlar. Bu kaynaşma, barışçı yollarla yönetici seçkinlerin niteliklerini ve ideolojilerini geliştirerek ve değiştirerek, günün koşullarına uygun bir yönetim gerçekleştirmelerini sağlamıştır. Bu kaynaşmaya yol açan hareketlilik olmadığı zaman, yönetici seçkinler durgunlaşır ve günün ihtiyaçlarına cevap veremeyerek yıkılmaktadırlar.³⁴

³¹ Pitirim A. SOROKİN, Çağdaş Sosyoloji Teorileri, Çev.M.Münir Raşit ÖYMEN, (İstanbul:MEB Yayınları,1975), s.73-74.

³² Emre KONGAR, a.g.e., s.195.

³³ Tom B. BOTTOMORE, Seçkinler ve Toplum, Çev.Erol MUTLU (Ankara:Gündoğan Yayınları, 1990), s.51-60

³⁴ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.198-199.

Dahrendorf'da³⁵ teorisinde, belirttiği çatışmaların düzenlenmesi olgusunu toplumsal hareketlilikle gerçekleştirdiğini belirterek, 19ncu yüzyıl sanayi toplumuyla karşılaştırmaktadır. Sanayi toplumunun yaşadığı hareketliliğin, yönetilen sınıftan bazı kişilerin yönetici sınıf kadrolarına sızmalarıyla; çatışan gruplar arasında koalisyon yapılmasıyla; yönetici sınıfta bir değişme olmaksızın yönetilen grubun düşüncelerine tolerans göstermesiyle; veya o sınıfa özgü düşünceleri uygulamasıyla gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Dahrendorf'a göre³⁶ 19.yy sanayi toplumunda, toplumsal hareketlilikleri belirleyen toplumsal değişimler şunlardır;

2.1. Sermayenin Ayrışması

Marx; kapitalizm üzerine, yazılarını kaleme aldığı sıralarda, üretim araçlarının mülkiyeti ve onlar üzerindeki kontrol aynı bireylerin elindeydi. Sanayici veya burjuvazi kapitalist sistemin sahibi (hissedar) ve yöneticisi konumundaydı. Proletarya ise, yaşamak için bu sisteme bağımlıydı. Dahrendorf'a göre³⁷ Marx; yirminci yüzyılda üretim araçlarının mülkiyetinin ve kontrolünün birbirinden ayrılacağını öngörememiştir. Bu değişim süreci, kapitalist toplumda geçici olarak birleşmiş olan iki mülkiyet biçimi arasında (mülkiyete bağlı otorite ilişkisi ile yalnızca hak sahipliği) git gide artan bir kopuşu betimlemektedir.³⁸ Anonim şirketlerin veya birçok hissedarından hiç birinin tek başına kontrol edemediği büyük şirketlerin ortaya çıkışı, sermayenin ayrışmasıyla sonuçlanmıştır. Mülkiyet ile firmanın, yönetim ve denetimi ayrılmıştır. Uzmanlık, yetkinleşme ile birlikte bir firmanın işletenleri ve yönetenleri, işçilere dönüşmüştür. Dahrendorf'a göre³⁹ sermayenin ayrışması; Marx'ta ki sermayenin mülkiyetini ve kontrolünü tekelinde tutan burjuvazinin

³⁵ Aynı eser, s.57-61; Sezgin KIZILÇELİK, a.g.e., s.420.

³⁶ Aynı eser, s.41.

³⁷ Margaret M. POLOMA, a.g.e., s.120-124.

³⁸ Anthony GIDDENS, İleri Toplumların Sınıf Yapısı, a.g.e., s.68.

³⁹ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.41-48.

belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Yirminci yüzyılın başlangıcıyla birlikte mülkiyet ve kontrol ayrılmış, artık tek bir kişi ya da kişilerle, ailenin kontrolünden çıkmıştır. Burjuva sınıfı ikiye bölünmüştür: Hissedarlar ve yöneticiler. Bu farklılaşma sonunda yöneticiler işçiler ile daha kolay yakınlık kurmaya başlamışlardır.

2.2. Emeğin Parçalanması

Dahrendorf'a göre⁴⁰; yalnızca sermayenin değil, teknolojik gelişmelerle birlikte emeğin de parçalanması söz konusudur. Marx, kapitalist üretimin olgunlaşıp büyümesiyle birlikte gerekli hale gelen mekanikleşmenin, vasfı gerektiren işlerin yok olmasına, ve buna bağlı olarak, işçi sınıfının kendi içinde giderek artan bir şekilde homojenleşmesine yol açacağını düşünmüştür. Ama pratik hayatta böyle olmamıştır. Vasfı gerektiren işler sürekli artmış, yarı kalifiye gerektiren iş, bir yerde zorunlu olarak vasıflı vasıfsız iş arasına girmiştir. İşçi sınıfı kendi arasında üç gruba bölünmüştür. Bu bölünme, sonunda kalifiye işçi, düz işçi, yarı kalifiye uzman işçiler ortaya çıkmıştır. Devrimi gerçekleştirecek proletarya, artık homojen bir grup değildir. 19ncu yüzyılın sonlarından itibaren işçi sınıfı, katmanlaşmaya uğramış, kalifiye işçilerin tepede ve kalifiye olmayanların altta yer aldığı bir hiyerarşi oluşmuştur. Proletarya da; tıpkı burjuvazi gibi kendi içinde farklılaşmış, kapitalist toplumdaki çözülme esnasında üst kademede ki boşlukları doldurmuştur.

2.3. Yeni Orta Sınıfın Çıkışı

Sermayenin ve emeğin ayrışması ile orta sınıfın genişlemesi, Marx tarafından öngörülmemiştir. Bu durum, Marx'ın sınıfsal bir devrimin gerçekleşmesi öngörüsünü başarısızlığa götürmede etkili olmuştur. Marx 19.yy.'da orta sınıfın varlığını kabul etmiş; ancak bu sınıfın, daha çok devrim

⁴⁰ Aynı eser, s.48-51.

zamanı geldiğinde, burjuvaziyle savaşıyan proletaryaya katılacağını düşünmüştür. Maaşlı olarak çalışan ve sayısı gittikçe büyüyen bu yeni grup, “yeni orta sınıf” ya da “beyaz yakalı işçiler” adı altında incelenmektedir. Bu grup (ki kimileri buna sınıf der) hem yönetici kadro ile bir benzeşim gerçekleştirebilir ve böylece bir anlamda yönetici sınıfın bir uzantısı gibi görülebilmekte, hem de sınırlı geliri ve kendi kendini yönetme yeteneksizliği dolayısıyla işçi sınıfının sınırlamalarına konu olmaktadır. Dahrendorf⁴¹, bu sınıfı da burjuvazi ve proletarya olarak belirlenen, sınıfları yöneten (bürokratlar) ve yönetilen kişilerin (beyaz yakalı işçiler) sınıfları olarak belirlemektedir.

Dahrendorf⁴², toplumsal hareketliliğin çağdaş kapitalist toplumlarda devrimlerin mayalanmasına engel olduğunu, devrimci bir çatışma ve değişimin hareketliliğin birden durmasıyla söz konusu olabileceğini, eğitimle artan hareketliliğin çatışmaların yoğunluğunu azaltacağını ifade etmektedir.

3. Toplumsal Değişme

Avrupa'nın sanayileşmesiyle oluşan, toplumsal yapıya açıklık getirmek amacıyla kurulan teorinin iki ana toplumsal olgu içerdiğini belirtmiştik. İlk olarak; çatışmaların düzenlendiği denge yapısıdır. İkincisi ise; çatışmaların düzenlenemediği toplumsal değişme olgusudur. Toplumsal değişme olgusu; çatışmaların anlaşma yoluyla düzenlenemediği ve yaşanan toplumsal hareketliliğe karşılık gelmektedir.

Dahrendorf'a göre⁴³; yeni düzenleme ve örgütlenmeleri oluşturmada çatışma gruplarının rolü çok önemlidir. Bu nedenle, değişmeyi sağlayacak çatışma gruplarının taşıyacakları özellikler şunlar olmalıdır;

⁴¹ Aynı eser, s.51-57.

⁴² Aynı eser, s.57-60.

⁴³ Aynı eser, s.225-227.

a-Çatışma içinde bulunan grupların, çatışma durumunun zorunluluğunu gerçekçi bir açıdan değerlendirmeleri ve karşıt grubun temel amaçları yönünden haklılığını görmeleri gerekir.

b-Çıkar grupları da kendi içinde örgütlü olmalıdır. Örgütlenme olmadığı zaman düzenleme olanaklı değildir.

c-Çatışan grupların, çatışma ilişkilerinde belli şekilsel kurallara uygun hareket etmelidir.

Bu üç koşul gerçekleştikten sonra toplumdaki çatışmalar çeşitli şekilde şiddete dönüşmeden düzenlenebilir. Böylece uzlaşmalar sağlanırken toplumsal değişimlerde, değişim ölçüsünde yeniden bir örgütlenme belirmektedir. Dahrendorf⁴⁴; çıkar grupları ile yaşanan büyük çatışmalarla, yönetilenler lehinde toplumsal değişimlerin düzenlendiğini belirtmektedir. Avrupa'da sanayi toplumunun karşılaştığı ve yaşadığı bu değişimler şunlardır;

3.1. Şirketlerin Ortaya Çıkışı

Dahrendorf göre⁴⁵; büyük şirketlerin yükselişi, 19ncu yüzyılda olduğu gibi kapitalist sınıfın bölünmesini gerektirmiştir. Buna göre; çok büyük firmalarda hisselerin bölünmesinin sebebi mega şirketlerin resmi sahiplerinin (hissedarların) şirket işleri üzerinde, önemli ölçüde kontrol sahibi olamamalarına sebep olmuştur. İktidar yöneticilere geçmiştir ve hakim sınıf bozulmuştur. 19ncu yüzyılda, birleşik bir kapitalist hakim sınıf vardır, ancak mega şirketlerin artmasıyla mülkiyetin kontrolden ayrılması bu sınıfın bölünmesine sebep olmuştur.

⁴⁴ Aynı eser, s.41.

⁴⁵ Aynı eser, s.41-48

3.2. Sınıf Çatışmasının Kurumsallaşması

İşçi sınıfının, 19ncu yüzyıldan sonra Marx'ın ifade ettiği kapitalist sisteme alternatif sunmak yerine mevcut sisteme uyumlu hale geldiği görülmektedir. Böylece toplumsal değişimin dinamiğini oluşturan, burjuvazi işçi arasındaki evrensel çatışma, yerini karşılıklı anlaşma yoluna gitmiş, çok boyutlu çatışma alanlarına bırakmıştır. Örnek olarak; Amerika ve İngiltere, çatışmaların düzenlenmesi konusunda daha uyumlu geleneğe sahipken, Fransa ve İtalya devrimci geleneğe sahiptir. Bu toplumlarda, sosyal reformlarla oluşan vatandaşlık hakların gelişmesinde, iş verenler ve devletle çatışan işçi hareketinin başarısı kabul edilmektedir. Sendikacılığın yayılması, kapitalistlerle toplu iş sözleşmeleri, sınıf çatışmasının dallanıp budaklanmasının önleyerek sadece endüstri alanıyla sınırlı kalmasının sağlayan etkilere sahip olduğunu görebiliriz.⁴⁶

3.3. Yeni Teknolojiler ve Sınıflar

Sanayi toplumunda, 18nci yy.'dan bu zamana kadar mavi yaka işçilerinin yerine beyaz yakalı işçilerin artışı yaşanmıştır. Beyaz yakalı işçilerin gerçek bir işçi sınıfı olup olmadığı Marksist ve Marksist olmayan yazarlar tarafından sıkça tartışılmasına rağmen, Marx'ın kapitalist toplumların gelişimi hakkındaki görüşünün tamamen tersi olduğu görülmektedir. Sonuç olarak orta sınıf artmıştır.⁴⁷

Teknolojinin toplumsal tabakalaşmada iki etkisi olmuştur. İlki; bilgisayar ve mikroçip teknolojisinin üretim bandında işçiler üzerindeki değiştirici rolüdür. Yeni teknoloji, işçilerin mavi ve beyaz yaka olma durumuyla ilişkili iken mavi yakalıların kendi içinde kalifiye personel olarak derecelendirilmesini

⁴⁶ Anthony GIDDENS, Sosyoloji Eleştirel Bir Giriş, a.g.e., s.49-55.

⁴⁷ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.48-51.

gerektirmiştir. İkincisi; bilimin rolüyle modern üretim ve sanayi sonrası toplum algılaması ile gücünü mülkiyetten çok bilginin kontrolünden alacak yeni bir hakim sınıfın ortaya çıkışı düşüncesidir.⁴⁸ Yeni teknoloji, işçi sınıfının kırılmasına ve kendi aralarında farklı çatışma gruplarının oluşmasına neden olmuştur.

3.4. İşçi Sınıfının Gerilemesi

Bilişim teknolojisinin artan kullanımı, giderek bir çok insanın yaptığı işin niteliğini değiştirmiştir. Proletaryanın kapitalist sistemi yıkmasından çok, kapitalizmin olgunlaşması, işçi sınıfının rolünün giderek azalmasına hizmet etmiştir. Hizmet ekonomisine geçiş, işin ölçüsünü değiştirmiş ve kapitalizmi devirecek güçlü işçi hareketini azaltmıştır. Günümüzde sanayileşmiş ülkelerin istihdam düzeyinde tarımın sosyal hasıla içindeki payı %4, endüstrinin %50, hizmetlerin payı ise %60'kadar yükselmiştir.⁴⁹

Dahrendorf⁵⁰, çoğulcu bir yaklaşımla batı toplumunda homojen hakim bir sınıf olmadığını iddia etmektedir. Bunun yerine, her biri hükümet politikalarını etkilemek için sadece sınırlı bir güce sahip ayrı gruplar mevcuttur. Bu gruplar makro açıdan hükümet düzeyinde olduğu kadar kapitalist girişimcinin etki alanı dahilinde de olabilmektedir.

4. Çatışmanın Belirleyicisi Olarak Eşitsizliğin Kaynağı Problemi

Dahrendorf⁵¹, günümüz refah toplumlarında üniversitede okumuş olan gençlerin, kendi pozisyonlarını ailelerinden daha iyi görüp onlardan utandıklarını; şirket binalarında odaların genişliğinin ölçüsünün, çalışanın statüsüne göre

⁴⁸ Anthony GIDDENS, Sosyoloji Eleştirel Bir Giriş, a.g.e., s.59.

⁴⁹ Mustafa ERKAL, a.g.e., s.114.

⁵⁰ Ralf DAHRENDORF, Class and Class Conflict in Industrial Society, a.g.e., s.301-312.

⁵¹ Ralf DAHRENDORF, "On the Origin of Inequality among Men", Essays in the Theory of Society (California:Stanford University Press,1968), s.151.

belirlendiğini söyleyerek, insanların eşit olmadıklarını vurgulamaktadır. Ayrıca bu farklılıklar, yasal yaptırımların zorlanmasıyla olmayıp, tam tersi daha çok ayrıcalıklı sınıflar tarafından desteklenmektedir. Kant'ın⁵² “zenginliğin kaynağı hem iyilik hem de kötülük olabilir.” dediği gibi, topluma bakıldığında kolayca ayırt edilemeyen mülk, gelir, prestij ve güç gibi derecelendirme unsurları; eşitsizlik kaygı, intihar, boşanma, ve bir çok suçun sebebi olmakta ve insanları karşı karşıya getirmektedir. Fakat Dahrendorf'a göre⁵³ bu sayılanlar eşitsizliğin sebebi değildir. Onun cevap bulmak istediği problemler daha çok “Eşitsizliğin niçin var olduğu? Nedeni ve nereye kadar uzandığı? Azaltılabilir veya kaldırılabilir mi? Yoksa toplumsal yapının gerekli bir unsuru olarak kabul edilmeli mi?” Etrafında şekillenmektedir.

Dahrendorf'a göre⁵⁴ sosyoloji biliminin sorduğu bu ilk soruya tarihte çeşitli cevaplar verilmek istenmiştir. 18nci yy.da eşitsizliğin kaynağının ne olduğu tartışılmış, çalışmalar 19ncu yy.da sınıf düzeni üzerine yoğunlaşmıştır. Bugün problem, sosyal tabakalaşma teorileriyle açıklanmakta ise de, problem hiç değişmemiş ve tatmin edici bir çözüm bulunamamıştır. Fakat Dahrendorf⁵⁵, bu eski bilinen probleme sosyoloji çalışmalarında yeni bir açıklama getirme ihtiyacı duymuştur. İlk olarak tarihte eşitsizlik üzerine yapılan analizleri incelemiştir. Bu analizler içinden sıralanırsa örneğin; 1792'de İngiliz Kraliyet Konseyi üyesi ve Göttingen'de din öğretmeni olan Meiners⁵⁶, eşit olmayan doğanın eşit olmayan haklar ürettiğini vurgulamıştır. İhmalkar ve tembellerin erdemliler ile, çocukların yetişkinlerle, güçsüz kadınların güçlü ve cesur erkeklerle, kötü ruhlu olanların değerli yurttaşlarla eşit saygı ve güveni almasının uygun olmayacağını

⁵² Aynı makale, s.152.

⁵³ Aynı makale, s.151-152.

⁵⁴ Aynı makale, s.153.

⁵⁵ Aynı makale, s.153.

⁵⁶ C. MEINERS, Geschichte der Ungleichheit der Stande unter den Vornehmsten Europäischen Völkern (Hannover, 1792), 41'e atfen Aynı makale, s.153.

değerlendirmiştir. Aristo'da⁵⁷ eşitsizlikten söz ederek kadın-erkek, köle-özgür insan, barbar-polis vatandaşı arasındaki ilişkilerde sosyal ve doğal farklılıkların, kişinin toplumda pozisyonunu belirlediğini söylemiştir.

“Toplumsal ve doğal farklılıklar”; Dahrendorf⁵⁸, toplumsal-doğal farklılıklar arasında ayrım yapan Rousseau ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Buna göre, değerlendirmeli bir derecelendirme getiren eşitsizlikler ile böyle bir derecelendirme getirmeyen eşitsizliklerin birbirinden ayrılması gerekmektedir.* Başka bir ifadeyle; toplumda, bireyler doğal özellikler ve yetenekler bakımından farklıdır, örneğin bazı insanlar uzun boylu, bazılarıysa kısa; kimilerinin siyah kimilerinin de sarı saçları vardır. Bu türün doğal farklılıkları karşılaştırma veya kıyaslamayla, doğal derecelenme farklılıkları yaratacaktır. Örneğin; bazı insanlar diğerlerinden daha hızlı koşarlar, bazıları da uzağı daha iyi görebilirler. Göz rengi doğal bir farktır ama uzağı görme yetisi bir doğal derecelenme sorunudur.⁵⁹

Diğer eşitsizlik türü ise, bir çeşit uzlaşmaya dayalı, insanların onanmasıyla konulmuş ya da kabul edilmiş manevi ve politik eşitsizliktir. Bu eşitsizlik, kimilerinin başkalarının zararı uğruna yararlandığı, örneğin başkasından daha zengin, daha itibarlı olmak ya da onlara boyun eğdirmiş olmak gibi ayrıcalıkları kazandırdığı bir ilişkidir.⁶⁰

Tür farkları ile derecelenme farkları arasındaki ayrım, toplumsal yapıda zorunlu olarak, herhangi bir değerlendirme şekliyle rol farklılaşması

⁵⁷ ARİSTOTALES, Politika'ya atfen Aynı makale, s.153-154.

⁵⁸ Aynı makale, s.154.

* Sosyal ve doğal eşitsizlik ayrımı Rousseau'ya aittir. Birincisini doğal ve fiziksel, ikincisini ahlaki ve politik faktörler olarak belirtmiştir. Bkz. Jean J. ROUSSEAU, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, Der. J.L. LECERCLE, Çev. Lasih Nuri İLERİ (İstanbul: Say Dağıtım, 1982), 98.

⁵⁹ Bryan TURNER, a.g.e., s.31.

⁶⁰ Jean J. ROUSSEAU, a.g.e., s.98-99.

yaratmaktadır. Dahrendorf'a göre⁶¹; toplumsal farklılaşma rol belirlenimi fikrinin eşdeğeridir. Rol belirlenimi; nötr bir biçim alan ayrımlara, yani babalık gibi belli bir toplumsal konuma bağlanmış, değerlendirme ve kıyaslama taşımayan hak ve sorumluluk belirlemelerine yada kadın, erkek gibi bir toplumsal tipe verilmiş sıfat ve niteliklere göre tanımlanabilmektedir. Bütün toplumlarda, o toplumdaki farklı konumlara verilmiş farklı görev sorumluluklar olacaktır; ancak bu farklılaşma her zaman toplumsal tabakalaşma içermesi gerekmez. Toplumsal tabakalaşma; saygınlık, statü ve zenginliğe göre yapılan değer sıralamasıyla birlikte oluşan toplumsal farklılaşma demektir. Başka bir ifade ile toplumsal tabakalaşma; toplumsal konumlar arasında, saygınlık ve zenginlikle ilgili bir hiyerarşiler öbeğine göre yapılan bir derecelendirme düzenini gerektirmektedir.⁶² Dahrendorf, sosyoloji analizlerinde, eşitsizliğin doğasını ele alırken öncelikle, toplumsal ayrılaşmanın bu son biçimiyle, yani toplumsal konumların derecelenmeye göre tabakalaşmasıyla ilgilenmektedir. Toplumsal yapıda derecelenmeyi şu şekilde gösterebiliriz;⁶³

"Türün doğal farklılıkları": Doğal özellikler ve yetenekler.

"Doğal farklılıkların derecelendirilmesi": Doğal özellik ve yeteneklerin kıyaslanması, karşılaştırılması, derecelendirilmesi.

"Sosyal farklılıklar": Bulunulan sosyal pozisyonun konumu, rol ve sorumlulukları.

"Sosyal tabakalaşma": Pozisyonun derecelendirilmede ifade ettiği karşılık veya sosyal statüsü.

Aristoteles'ten itibaren sanayi toplumun başlangıç dönemlerine gelindiğinde mevcut sosyal düzenlere karşı, Rousseau, doğanın eşitlik prensibini göstermiştir. Bu dönemde, bu hak talep edilmiş, 1789 İnsan Hakları ve

⁶¹ Ralf DAHRENDORF, "On the Origin of Inequality among Men" a.g.m., s.155.

⁶² Bryan TURNER, a.g.e., s.37.

⁶³ Ralf DAHRENDORF, "On the Origin of Inequality among Men", a.g.m., s.154.

Vatandaşlık Bildirgesine yansımıştır. Dahrendorf⁶⁴; insanların eşit haklarla doğduğu, sosyal ayrımların sadece kamu yararıyla düzenleneceği bu bildiriden sonra, ikinci aşama şu soruya geçer. “İnsanlar eşit hak ve dereceye sahipse zengin-fakir, güçlü-bağımlı olan sosyal eşitsizlikler nereden gelmektedir?” Rousseau⁶⁵, bu soruyu doğal yaşama dönemi sırasında insanların toplumsal bir eşitsizliğin olmadığı, fakat farklılıkların insanların toplum içinde edindikleri alışkanlıkların ve hayat biçimleri sonucu ortaya çıktığını belirtmektedir. Fiziksel, akıl ve zeka eşitsizlikleri insanın vücut yapısının sonucu olmayıp, kişinin eğitim ve yetiştirilme biçiminden kaynaklandığını belirtmektedir. Toplum halinde yaşayan insanların eğitim ve yaşama biçimleri arasındaki eşitsizlik göz önünde tutulursa, Rousseau’da insanlar arasındaki doğal eşitsizliğin toplumsal kurumlar tarafından ne denli genişletildiği daha iyi anlaşılmaktadır. Rousseau’ya göre⁶⁶; insanlar arasında kölelik ve egemenlik bağları, karşılıklı ihtiyaç ve bağımlılıktan doğmaktadır. Bunu nedenle, bir insanı başkasından vazgeçemez duruma getirmeden onu kul köle yapmak imkansızdır. O halde, kulluk ve kölelik doğal yaşamda yoksa, hiç kimse boyunduruk altında değilse, eşitsizliğin kaynağı nedir ve nasıl gelişmiştir? Sorusu önemlidir. Rousseau, bunun mülkiyetle gerçekleştiğini söyleyerek şöyle demektedir. “Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip bu benimdir diyen ve çevresine buna inanacak kadar insanlar bulan kişi toplumun kurucusu olmuştur.”⁶⁷ Buna göre, doğa halinde hemen hiç bulunmayan eşitsizlik, gücünü ve artışı insan aklının ilerlemesinden almış; toplumda, mülkiyetin ve kanunların yerleşmesiyle sabitleşmiş ve yasallaşmıştır⁶⁸

“Özel Mülkiyet”; 1750 ve 1850 arası birçok yazar arasında eşitsizliğin kaynağı olarak görülmüştür. Bu yüzden politik hareketlerde, özel mülkiyetin

⁶⁴ Aynı makale, s.153-158.

⁶⁵ Jean J. ROUSSEAU, a.g.e., s.155.

⁶⁶ Aynı eser, s.155.

⁶⁷ Ralf DAHRENDORF, “On the Origin of Inequality among Men”, a.g.m., s.153-158; Jean J. ROUSSEAU, a.g.e., s.155.

⁶⁸ Aynı makale, s.158-159.

kaldırılması hedeflenmiştir. Bu devirde önemli iki farklı bakış açılarından biri; Rousseau'nun eşit bir toplum kurma hayali, diğeri; Marx'ın özel mülkiyetin olmadığı komünist toplum hayalidir. Dahrendorf⁶⁹; günümüzde Sovyetler Birliği örneğini göstererek özel mülkiyeti kaldırma teşebbüslerinin tabakalaşmayı ortadan kaldıramadığını, toplumun statüyle derecelendirmeyi yarattığını vurgulamaktadır.

“İş Bölümü”, konusunda Dahrendorf⁷⁰; Marx'ın, mülkiyete ikinci bir kavram ekleyerek sosyolojinin ortaya çıkışına büyük yardımları olduğuna değinmektedir. Bu kavram, 19ncu yy ikinci yarısı ve 20nci yy başlarında bahsedilen ve toplumsal sınıf baskısının konusu olan iş bölümü kavramıdır. 1870 başlarında Engels, sınıf teorisini iş bölümü üzerine kurmuştur. 1889 ve 1890'da Schmoller'in “İş Bölümünün Esasları” ve “Sınıf Düzeni ve İş Bölümünün Doğası”, Karl Bücher'in 1890 yıllarında sınıf ve iş bölümüyle ilgili “Ekonominin Ortaya Çıkışı”, E.Durkheim'in “Toplumda İş Bölümü” eserleriyle konuyu esaslı olarak tartışmışlardır. Durkheim ve George Simmel, toplumsal farklılaşma kavramlarına, sosyal bütünleşme kavramını eklemişlerdir. Dahrendorf'a göre⁷¹ kurulan bu teorilerde, modern toplumda yer almış pozisyonların sosyal derecelendirmeyi oluşturduğu ve farklı derecelendirmelerin yer edinmede ki önemi vurgulanmıştır.

“Fonksiyonalist teori”, Dahrendorf'un; ikinci aşama sorularının cevap yeridir. Dahrendorf⁷²; Schmoller'in bahsettiği toplumsal farklılaşma ve iş bölümü açısından -fonksiyonalizmin bakış açısıyla- yönetici, daktilo memuru, kalfa arasında derecelendirmede bir fark olmadığı, bütün aktiviteler amaç için işlevsel olduğu düşüncesine itiraz ederek her aktivitenin değerlendirilmesinde her

⁶⁹ Aynı makale, s.159.

⁷⁰ Aynı makale, s.161.

⁷¹ Aynı makale, s.161.

⁷² Aynı makale, s.163-164.

toplumda aynı olmadığı ve fonksiyonel bölünmede farklılık gösterdiğini vurgulamıştır. Dahrendorf; eşitsizliğin kaynağı ile ilgili son teorilerden biri olan Talcott Parsons'ı ve 1940'da ki "Toplumsal Tabakalaşma Teorisine Analitik Yaklaşım" adlı eseriyle incelemiştir. Tabakalaşmanın fonksiyonalist teorisyeni olarak bilinen Parsons, çalışmalarına 1942'den sonra öğrencisi Kingsley Davis'le devam etmiştir. Davis ile Wilbert E. Moore, Rousseau ve halefi Schmoller yolundan "Tabakalaşmada Bazı Prensipler" adlı eserini yayınlamışlardır. Davis ve Moore, eşitsizliğin toplumda fonksiyonel gereklilik olduğunu iddia ederek, her toplumun farklı pozisyonlara sahip olduklarını ve bunların uyumsuzluk göstermeden ödül sistemiyle doldurulacağını, toplumda pozisyonların önemi ve onların gerekli nitelikleri, eşit olmayan prestij, gelir ve güç ile dağıtımından bahsetmişlerdir. Teorilerinin merkezi; farklı pozisyonların doldurulması açısından eşitsizliğin gerekli olduğudur. Marion J. Levy, Bernard Barber bu teoriyi fazla değiştirmeden uyum sağlamışlardır. 1953'te Melvin M. Tumin, Davis ve Moore'a iki eleştiri getirmiştir. Birincisi; pozisyonların fonksiyonel öneminin belirgin olmadığı düşüncesi, ikincisi; iki sayıltının teoride problem oluşturmasıdır ki ilki, tabakalaşma ile yeteneklerin dağılımı arasında ahenkli uygunluk durumu, ikincisi; eşit olmayan özendiricilerin farklı motivasyonlar oluşturmasıdır.

Dahrendorf⁷³, yukarıda belirtilen sosyoloji çalışmalarının, eşitsizliği incelenmede üç farklı devri yansıttığını vurgulamaktadır. Bunlar; 18nci yy.da mülkiyet iken, 19ncu yy.da iş bölümü altında, 20nci yy.da işlev ve fonksiyon adı altında açıklanma tezleridir. Dahrendorf⁷⁴; Schmoller, Barber ve Parsons'tan önce toplumsal bütünleşme ve dayanışma kavramlarından bahseden Durkheim'a ve toplumların ahlaki bir toplum olduğu varsayımına çok önem vermektedir. Belirlenen bu sosyal normlara, uyum ölçüsü veya gerekli karşı

⁷³ Aynı makale, s.165-169.

⁷⁴ Aynı makale, s.165-169.

yaptırımlar eşitsizlik derecelerini belirtmektedir. Bireye verilen roller ondan beklenenin yapılmasını zorunlu kılmakla beraber, verili sembol ve ayrıcalıklarla sosyal eşitsizliğin çekirdeğini oluşturmaktadır. Böylece sanayi toplumunda vatandaş resmi ideolojiyi savunduğu ve inandığı ölçüde inanmayanlardan sıyrılmaktadır. İşçi, kadın, baba, mülk sahibi gibi bireysel eşitsizlikler normların belirlediği prestij ve saygınlık ölçütlerine göre tabakalaşmaktadır. Normlar, bireyin ahlaki kabullerini değil, sahip olduğu sosyal pozisyon ve rollerdeki seçimlerini sorgulamaktadır.

“Sonuç” olarak Dahrendorf⁷⁵, eşitsizliğin kaynağını, bütün toplumlarda sosyal normların varlığıyla oluştuğunu ve davranışlarla yaptırımlara bağlandığını, kanunlarla desteklendiğini belirtmektedir. Analizinde çıkardığı sonuç şudur; eğer kanun varsa eşitsizliğin var olduğudur. Ona göre; Eşitlik, anayasal kanunlarla tanınsa bile bu ciddiyete alınamayacak bir formülasyon olabilir. Böylece bireye yaşam şansları asla eşit olarak dağıtılmamakta ve eşit statü verilmemektedir. Nerede toplum varsa orada, yaşam şanslarının eşit olmadığı güç ve güç ilişkileri vardır. Eşitsizlik çatışma doğurmakta ve çıkarların değişimi mevcut statükoyu etkilemektedir. Örneğin; 18nci yüzyılda çatışma önce feodal sistemde aristokrasinin baskısı, sonra burjuvanın proletaryaya baskısı olarak görülmüştür.

Dahrendorf⁷⁶; çıkar ve otorite ilişkilerinin sanayi toplumunda; felsefi, ekonomik ve politik koşullarla sosyal sözleşme kavramını ortaya çıkardığını belirterek, bir sonraki bölümde açıklayacağımız bireysel özgürlükleri vurgulamıştır.

⁷⁵ Aynı makale, s.169.

⁷⁶ Aynı makale, s.25-29.

Yasal yaptırım güçleri, normlara aykırı davrananları, çatışmaları ayırmakta ve sapanları cezalandırmaktadır. Uyum ve sapkınlık toplumsal eşitsizliğin temel kavramlarıdır. Sosyal normlara uyum için ödül-ceza, özendirme veya tehdit gibi negatif ve pozitif yaptırımlar sosyal davranışların kontrol edilmesini sağlayarak eşitsiz bir derecelendirme ve toplumsal tabakalaşmayı yaratmaktadır. Davranışların uygunluğu verili statüde derecelendirme kazandırmaktadır. Bunlar prestij, mülk ya da her ikisi olabilir. Eğer bir kişi toplumda uygun bir yer edinmek istiyorsa belirtilen kurallara en başarılı adaptasyonu başaracak kimse olmalıdır. Dahrendorf⁷⁷; verili statü olan şeref ve mülkün bugünkü karşılığı prestij ve gelirin, sosyal tabakalaşmada bütünüyle etkin olan faktör olmadığını söylemektedir. Gördüğü en önemli faktör; yasaya uygun güç faktörüdür. Toplumdaki derece farklılıklarını, güç hiyerarşisiyle açıklamaktadır. Ona göre⁷⁸; otoritesi olmayan bir toplumsal düzen fantezidir. Gücün kuramsallaşmasında esasları sırasıyla şöyle belirtmektedir; normlar, insanların toplumda davranış ve yönelimlerini düzenlemektedir. Bu düzenlemeler özendirici veya tehdit edici yaptırımlarla garanti altına alınmaktadır. Yaptırımları sağlayan ise güç faktörüdür. Dahrendorf'a göre⁷⁹, toplumsal eşitsizliklerle oluşan tabakalaşma ve genel norm bütünlüğü ancak otorite faktörüyle anlaşılabilir.

5. Özgürlük ve Eşitlik Diyalektiği

Dahrendorf⁸⁰ eserlerinde, Eduard Heimann'ın⁸¹ "Modern Toplumda Akıl ve İnanç" adlı yapıtı ile özgürlük ve eşitlik kavramlarında halen tartışılan eski bir

⁷⁷ Ralf DAHRENDORF, The Modern Social Conflict, a.g.e., s.44.

⁷⁸ Aynı eser, s.27.

⁷⁹ Ralf DAHRENDORF, "On the Origin of Inequality among Men" a.g.m., s.170-178.

⁸⁰ Ralf DAHRENDORF, "Liberty and Equality", Essays in the Theory of Society (California: Stanford University Press,1968), s.179.

⁸¹ E. HEIMANN, Reason and Faith in Modern Society: Liberalism, Marxism and Democracy (Middletown,1961), 233'e atfen Aynı makale, s.179-180.

ŞEKİL-4. Dahrendorf'ta Eşitsizliğin Kaynağı

problemi tekrar ortaya çıkardığına inanmaktadır. Heimann, bu kavramların demokrasinin ilerleyişinde iki parçalı bir diyalektiğe vurgu yaptığını söylemektedir. Bu, liberalizm ve bireycilik ile beraber Marksizm ve komünizmdir. İlki; özgürlüğün genişlemesi, ikincisi; eşitliği kuvvetlendirerek özgürlüğün genişlemesini sağlamaktadır. Heimann'ın amacı; iki zıt kavramı barıştırarak eşitsiz bir liberal toplum olamayacağı ve özgürlüksüz tam bir eşitliğin meydana gelemeyeceği teorisini kabul etmektir. Dahrendorf'a göre⁸²; Heimann, akılcı-özerk yönetim ile Marksist ve liberalleri bir çatı altında barıştırma çabasıdır.

Harold Laski⁸³ de, bu iki kavramın uyumlu olabileceğine inanmaktadır. Ona göre özgürlük; kontrolün yokluğunu, eşitlikte özel ve ayrıcalıklı hakların yokluğunu istemektedir. İyi bir topluma giden yolda, eşitlik özgürlüğün bir parçasıdır.⁸⁴ Tacqueville için ise; demokraside eşitlik, özgürlükten daha önemlidir. Onun için insanlar; özgür olmak isterler, bunun için çaba harcarlar ama özgürlüğe ulaşmadıkları zaman, duruma katlanmaktadırlar. Eşitlik için aynı şey söylenememektedir. Eşitliğin bozulmasına katlanılmaktansa ölmek yeğ tutulur. Tacqueville; kölelik içinde eşitliğin, özgürlük içinde eşitsizliğe tercih edildiğini vurgulamaktadır.⁸⁵

Heimann, Laski ve Tacqueville, iyi bir toplum için farklı görüşleri olsa da eşitlik ve özgürlüğün uyumunda hem fikirdirler. Özgürlük kavramı, bütün siyasal kavramlar içinde izah edilmesi belki de en güç olanıdır ve içerisinde duygu ve hisli anlamlar taşıyabilmektedir. Özgürlük, diğer kavramların yanında yerini alacak ayrı bir ilke ve değer olmaktan çok, birbiriyle yakından ilişkili ve sözde simetrik değer sistemlerinin kısaltılmış bir ifadesi olma eğilimindedir.⁸⁶

⁸² Aynı makale, s.179.

⁸³ Harold LASKI, A Grammar of Politics (London,1934), 147-153'e atfen Aynı makale, s.152.

⁸⁴ Aynı makale, s.180.

⁸⁵ Ayferi GÖZE, a.g.e., s.251.

⁸⁶ Norman BARRY, Modern Siyaset Teorisi, Çev.Mustafa ERDOĞAN (Ankara:Liberte Yayınları, 2000), s.215.

Dahrendorf'un⁸⁷ bu kapsamda problem alanı özgürlük ve eşitliğin belirlendiği doğru bir ilişki nasıl olabilir? ve bunların uyumlu yada uyumsuz olduğuna nasıl karar verilebilir? Soruları etrafında şekillenmektedir. Dahrendorf⁸⁸, uyumlu olma ve olmama durumunu şöyle ifade etmektedir,

$X \times Y = Z$ Z ; çift sayı

$X \times Y = Z$ Z ; tek sayı

Onun için, bu ifade ne doğru nede yanlıştır. X yada Y veya her ikisi de çift ise ilki doğru, X ve Y tek ise ikincisi doğrudur. Fakat bizim için X ve Y bilinmiyor. Bu yüzden ikisi de doğru olabilir diyebilmektedir. Burada Z 'nin olasılığını söylemekle beraber X ve Y 'nin alabileceği $X_1, X_2, X_3, \dots, X_N$ ve $Y_1, Y_2, Y_3, \dots, Y_N$ mümkün değerlerini de görülmelidir. Böyle bir durumda X ve Y 'nin korelasyonları Z 'nin tek ve çift olma durumunu ifade etmektedir. Dahrendorf'a göre⁸⁹; özgürlük ve eşitliğin uyum problemine bu prosedürlerden hareket edilmeli, her birinin uyumlu olma ve olmama durumları açıklanmalıdır.

“Özgür eylem”; Dahrendorf'un⁹⁰ liberal bakış açısıyla özgürlük kavramı, gündelik konuşmada sınırlamaların ve engellerin olmaması olarak anlaşılmaktadır. Bir kimse eylemlerinde ve tercihlerinde başkalarının eylemleri tarafından engellenmediği ölçüde özgürdür. Eski çağlarda yiyecek, barınak gibi fizik güvenliği, başka birine sosyal ve fiziksel bağlanması ile kendini dünyevi zevklerden soyutlamış bir yaşantıyı sergilemesi olan kölelik ve serflik veya günümüzde politik terör, sansür, parti baskısı, hapsedilme, tüketim malları tercihinin getirilen katı sınırlamalar ve müeyyidelerle desteklenen bir kanunun bir eylemi yasaklaması gibi örnekler özgürlük kavramını aydınlatan özgürsüzlük örnekleridir. Özgürlük, sosyal ilişkilerde belli sınırlamalarla birlikte düşünülmektedir. Sosyal hayattaki belirli bir sınırlama kaldırıldığı sürece

⁸⁷ Ralf DAHRENDORF, “Liberty and Equality”, a.g.e., s.181.

⁸⁸ Aynı makale, s.181.

⁸⁹ Aynı makale, s.181.

⁹⁰ Aynı makale, s.184-188.

özgürlük arttırılabilir. Özgür eylem, tehdit veya dayatılan değil, bireysel tercihin ürünü gönüllü bir eylem olarak kabul edilmektedir. Burada özgürlüğün tanımında iki yaklaşıma ulaşılmaktadır. İlki; bireye ahlaki bir temellendirme yapmayı gerektirmektedir ki gönüllü bir eylem olarak kabul edilmesi, öznelere akıl muhakemesi ve sorumluluk vasfı yüklemektedir. Pozitif özgürlük teorilerine yakın olan bu yaklaşım yerine, ikinci bir yaklaşım; özgür eylemin içeriğiyle değil, sadece engellenip engellenmediğiyle ilgili olan negatif özgürlüktür. Buna örnek; özgürlüğünü değersiz etkinliklerle tüketen bir kimsenin, potansiyellerin en yüksek noktasına çıkaran bir kimse kadar özgür olmasıdır. Bu doktrin de; özgürlüğün çok geniş alanının haklılığı, insanların hatalarından bir şeyler öğrenebilecekleri ve sosyal ilerlemenin buna bağlı olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Burada, özgürlüklerin çatışması sorunuyla karşılaşılır ki; bu durum, özgürlük ile hukuk arasında ilişkinin nasıl olması gerektiği konusunu ortaya çıkarmaktadır. Sonuçta özgür bir toplumda da özgürlük üstünde çok sayıda sınırlamalar olacağı görülmektedir. Örneğin; mülkiyet sahibi, mülkünü başkasının kullanmasını yasaklayabilmekte ve bu hukuk tarafından korunmaktadır. Marksist bakış açısında da, proletaryanın mülk sahibi olmadığından kapitalist bir toplumun bu sınıfın özgürlüğünü zorunlu olarak sınırlayacağını ve bunun da hukuk sisteminin ona sağladığı korumada somutlaştığını görülmektedir.⁹¹

“Sınırlanan Özgür Eylem Sorunu”; liberal teori, özel mülkiyetin kişisel özgürlüğün yeterli bir şartı olmamasına rağmen, görülen kısıtlıkların dünyasındaki önemini vurgulamaktadır. Liberal yaklaşım, mülkiyetten yararlanma hakkının tahsisinde, bazı kuralların zorunlu ve bu kuralların uygulanması için bazı insanların özgürlüğünün azalması gerektiği konusunda hemfikirdir. Özgürlüğün belirtilen açıklamasının, yine özgürlüğün başka bir tanımıyla karıştırılmamasında fayda vardır. Bu; isteklerin tatmininin önünde engellerin bulunmaması tanımıdır.

⁹¹ Aynı makale, s.184; Norman BARRY, a.g.e., s.215-225.

Bu bakış açısına göre, bir kimse yapmak istediği şeyleri yapabiliyorsa, özgürdür. Bu yaklaşım özgürlüğü, hoşnutlukla veya istek tatmini ile özdeşleştirmektedir. Bu yaklaşım yanıltıcı olmakla beraber, bir kimseyi yapmayı istemediği şeyi yapmasını önleyen engellerin var olmaması durumunda bile özgür olduğunu ima etmektedir. Bundan; bütün arzularının tatmin edildiği ve özgür bir insan yapmak zorunda olduğu türden tercihlerin yükünü üstlenmek diye bir arzusu olmadığı için bir kölenin özgür olduğu sonucu çıkma ihtimali mevcuttur.⁹² Fakat Dahrendorf⁹³ için, özgür bir toplum, bireylerin isteklerinin tatmin edilmiş olduğu bir toplum değil, cebri hukuku en aza indirerek, bireylere olabildiğince geniş seçme imkanı sağlayan bir toplum anlaşılmalıdır. Bazen özgürlüğün hoş bir şey olmayabileceği de düşünülmektedir. Tercihler yapma zorunluluğu bazıları için bir külfet sayılabilmektedir. Bu nedenle, bir hoşnutluk hali olan özgür hissetme ile tercihler yapmanın önündeki başlıca engellerin kaldırıldığı özgür olma arasında ayırım yapılabilir. Buna örnek olarak; sabıkalı bir kimsenin, hapis hayatının güvenliğe yeniden kavuşmak için kasten bir suç işleyebilmesidir.

Yine siyaset teorilerinde bir şeyi yapmak için özgür olma ile bir şeyi yapmaya muktedir olma arasındaki ayrıma dikkat edilmektedir. Bir şey yapmak için özgür olmak kısıtlanmış olmamak demektir, oysa muktedir olmak bir şeyi yapma gücüne sahip olmaktır. Örneğin; bir yeri, seyahat etmekte men eden bir kanun yoksa seyahate gitmek özgür olmaktır. Fakat mali durum yok ise bu durum, özgürlüğü yararlanmaya muktedir olamama anlamına gelir. Bu ayırım, kısıtlanmamış olma durumu olan özgürlük ile özgürlüğü değerli hale getiren şartlar arasındaki kavramsal ayrımı berraklaştırmaktadır. Buna karşı çıkanlar, bir şeyden özgürlük ile bir şeye özgürlük arasında bir ayırımın var olduğunu iddia etmektedirler. Örneğin, aç bir kimsenin pahalı bir lokantada yemek yemesi

⁹² Aynı eser, s.215-225.

⁹³ Ralf DAHRENDORF, "Liberty and Equality", a.g.m., s.184-195.

hukuken yasaklanmamışsa da, bunun özgürlükten yaralanabileceği anlamına gelmemesi gibi.⁹⁴

“Siyasi Özgürlük”; özgürlük ile siyasi özgürlük kavramlarını, çoğu teorisyen ayırmasa da, siyasi özgürlüğün olmadığı durumda bir çok önemli özgürlüğün elde edilmesinin mümkün olabileceği gerçeği kabul edilmektedir. Oy verme, siyasete katılma, yönetimi etkileme hakları olan siyasi özgürlükler demokratik rejimlerle ilişkilendirilmektedir. Batı demokrasilerinde ki rekabetçi partiler eğer ayakta kalmak istiyorlarsa fikir alışverişinden örgütlenmelerine kadar insanlara hatırı sayılır ölçüde özgürlük vermeleri gerekmektedir. Çünkü özgürlük, açık toplumun temel prensibidir.⁹⁵

“Pozitif ve Negatif Yönlü Siyasi Özgürlük”; Dahrendorf⁹⁶, Sir Isaiah Berlin’in⁹⁷ ilk defa 1958 yılında yayınlanan “İki Özgürlük Kavramı” adlı denemesine katılarak, özgürlük için pozitif ve negatif iki yaklaşımı öngörmektedir. İki özgürlük kavramının her birinin belirli bir siyasi teori ve benlik anlayışına işaret ettiğini, son zamanlarda bir çok yazarın pozitif anlamına daha çok değer verdiğini belirterek, negatif anlamda özgürlüğün şu sorunun cevabında saklandığını vurgulamaktadır; öznenin, bir kişi veya grubun başkalarının müdahalesi olmadan istediğini yapmasına veya olmasına izin verilen veya verilmesi gereken alanın genişliği nedir? Pozitif özgürlük ise; bir kimsenin şunu değil de bunu yapmasını veya şu değil de bu olmasını tayin edebilen denetim ve müdahalenin kaynağı nedir veya kimdir? Sorusuna yönelmektedir. Negatif anlayış, daha çok bireylerin keyfi yönetimin zorunlu olmayan sınırlamalarından kurtulmak için mücadele ettikleri ve kaynakların tahsisini bireysel tercihinin belirlediği bir zamanda yeşermiştir. Birinden özgürlük

⁹⁴ Norman BARRY, a.g.e., s.215-225.

⁹⁵ Ralf DAHRENDORF, “The New Liberty, Survival and Justice in a Changing World”, a.g.e., s.4.

⁹⁶ Ralf DAHRENDORF, “Liberty and Equality”, a.g.m., s.184.

⁹⁷ Isaiah BERLIN, Four Essays on Liberty (London,1969)’e atfen Norman BARRY, a.g.e., s.216.

sağlamak, ayrılmak, otoriteyi kabul etmemek anlamlarıyla bu öğretinin temel siyasi fikri “herkesin kendi çıkarını en iyi bildiği” ve bireylerin hedeflerini ve amaçlarını devletin belirlememesi gerektiği düşüncesinde yatmaktadır. Bu düşünce, o benliğe ilişkin minimalist bir görüşü gerekli kılmaktadır. Öğretinin, özünde sözleşmenin kutsallığı görülmektedir. Negatif özgürlük, zorunlu olarak devlet müdahalesini yasaklamamakta, fakat bunun sadece özgürlüğü arttırdığı gerekçesiyle haklı gösterilebileceğini kabul etmektedir. Gerçi bu gibi müdahaleleri eşitlikten hareketle geliştirilen iddialar daha iyi onaylayabilmektedir. Savunucuları yine de minimal devletten yanadır ve kavram, bir çok farklı politikayla bağdaşabilmesi anlamında nötr görünmektedir. Dahrendorf, özgürlük durumunu onun iyi mi kötü mü olduğuna işaret etmeden tanımlamak iddiasındadır.⁹⁸

Pozitif özgürlük ise; özgürlüğü, kendi haline bırakmadan ibaret değil; fakat kendine hakim olma olarak yorumlanmaktadır. Teori özel bir benlik anlayışı ile ilgilenmektedir. Buna göre kişilik; yüksek ve aşağı ben olarak ikiye bölünmüştür. Sahici anlamda rasyonel ve uzun vadeli amaçlarının kaynağı olan yüksek beni, onun gelip geçici ve irrasyonel arzuların kaynağı olan aşağı benini denetim altında tuttuğu ölçüde kişi özgürdür. Bunun için kişi, harici güçler tarafından sınırlanmamış olma anlamında özgür olsa da irrasyonel arzuların bir kölesi olarak kalabilmektedir. Örneğin; bir uyuşturucu bağımlısının, alkoliğin veya bir kumarbazın özgür olmadığı, bununla bağlantılı olarak söylenebilmektedir. Hakiki özgürlük, yapmanız gerekeni yapmaktan oluştuğuna göre o zaman bireyi, rasyonel amaçlara yönlendirmesi halinde hukukun kişiliği baskı altına aldığı değil aksine özgürleştirdiği kabul edilmektedir. Özgürlüğün pozitif uyumlu, olumlu yönü insanın toplumda kendini gerçekleştirme değeri ile ifade edilmektedir. Eğer bizi sınırlandırıyor gibi görünen bir kanun, bireyin rasyonel onayını alıyorsa o zaman pozitif özgürlüğün bizim gündelik özgürlük

⁹⁸ Aynı eser, s.229- 231.

kavramımızda bir dayanağı var gibi görünmektedir. Bu kavramın asıl özelliği onun açıkça değer belirten niteliğidir. Onun kullanımı arzuya şayan görülen hayat tarzlarıyla özel olarak bağlantılıdır. Bu teoriyi kabul eden çok sayıda teorisyenlerden biri olan Rousseau; hakiki özgürlüğün kendi kendimize koyacağımız bir ahlak yasasına uymaktan ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Bencil çıkarlarımızı azamileştirmekle değil, başkalarıyla paylaştığımız çıkarları geliştirmekle özgür olacağımızı belirtmektedir. Bu yüzden; demokratik kurumlar, ortak çıkarlarının artırılması için yasalarla düzenlenmelidir. Bunun temel gereklerinden biri hatırı sayılır düzeyde bir sosyal ve iktisadi eşitliktir. Burada; problem, ortak çıkarların neler olduğunun belirlenmesidir. Bunun akside olabilir. Örneğin; demokratik bir meclise katıldıktan sonra bile eğer bir kimse kendini genel iradeyle aynı çizgide bulmuyorsa, bu kimsenin aşağı beni tarafından köleleştirilmiş ve dolayısıyla özgürlüğünü yitirmiş olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle birey, cebri kanunlarla özgür olmaya zorlanabilir. Pozitif özgürlük düşüncesini İngiliz siyasi düşüncesine sokan “liberal yaşama ve sözleşme Özgürlüğü” denemesiyle T.H. Green⁹⁹ olmuştur. Green, özgürlüğü değerli amaçlarla özdeşleştirmiştir.¹⁰⁰

Berlin¹⁰¹, iki terim arasında başlangıç noktasında büyük bir mantıki uzaklık olmadığını söylemektedir. Farklılıklar, onların üzerine inşa edilen teorilerin farklı yönlerde gelişmesinde, sosyal ve siyasi hayatı ilişkin olarak son derece farklı tavırlar ortaya koymalarındandır. Dahrendorf¹⁰² için de toplumsal baskılardan özgürlük ile kendini gerçekleştirme özgürlüğü aynı fikrin iki farklı yoludur.

⁹⁹ T.H. GREEN, Liberal Legislation and Freedom of Contract (London, 1988)’e atfen Aynı eser, s.230.

¹⁰⁰ Aynı eser, s.229-230.

¹⁰¹ Aynı eser, s.232.

¹⁰² Ralf DAHRENDORF, “Liberty and Equality”, a.g.m., s.184-185.

“Özgürlük ve Eşitlik İlişkisi”; Dahrendorf¹⁰³, özgürlük ve eşitlik arasındaki ilişki şu soruya götürmüştür. İnsanlar doğal olarak eşit midir? Sahip olunan doğal farklılıklar ile tekabül eden derecelenme farkları arasındaki ayırım, toplumsal yapıda zorunlu olarak işbölümü ve rol farklılaşmasına, buradan da farklı derecelendirme ve eşitsizliklere sebep olmaktadır. Toplumsal eşitsizliğin doğası, Aristo ve Plato’nun felsefelerinde merkezdedir. Aristo Politika’da üç toplumsal sınıf ayırt etmiş, köleler ve özgür insanlar, kadınlar ile erkekler arasında yurttaşlık bağlamında önemli farklar saptamıştır. Dahrendorf¹⁰⁴, Aristo’nun doğal eşitsiz derecelendirmesinin toplumdaki fonksiyonlarına göre ayırımında, güç faktörü olmadan inandırıcı olamayacağını belirtmektedir. Aristo’nun düşüncesindeki insanların ayırımı, doğuştandır. Dahrendorf için¹⁰⁵ ise; toplum gücün dağıtılması ve bunu kullanma şanslarına göre ayrılmaktadır. Ona göre; Aristo bunların devamlı süreceğini söyleyerek, sosyal rollerdeki eşitsizliği doğal eşitsizlik dereceleri sanarak yanıltmıştır.

“Sosyal eşitlik”; Dahrendorf¹⁰⁶, insanın sosyal eşitsizliğinin eşitliğe doğru özgürleşme iddiası olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Eşitlik, ilk başta felsefi tartışmalara konu olsa da daha sonra modern yurttaşlığı oluşturan kurumların ortaya çıkışında temel kavram olarak görülmüştür. Yurttaşlık haklarının yaygınlaşması, toplumların belli doğal farklılıklarına rağmen fırsat eşitliği arzusuyla gerçekleşmiştir. Siyasal yaşamda etnik köken, cinsel kimlik yada yaşa bakılmaksızın fırsatların eşit gözetilmesi için oluşan toplumsal baskı evrensel değerleri oluşturmuştur. Eşit vatandaşlık talebi; ‘özgürlük, eşitlik, kardeşlik’ sloganıyla ortaya çıkan 1789 Fransız Devrimi’nden başlatılmaktadır. Fransız Devrimiyle eşit insan hakları ve eşit vatandaşlık statüsü, sosyal ayrımları ve ayrıcalıkları sınırlandırmıştır.

¹⁰³ Ralf DAHRENDORF, “On the Origin of Inequality among Men”, a.g.m., s.155.

¹⁰⁴ Ralf DAHRENDORF, “Liberty and Equality”, a.g.m., s.191.

¹⁰⁵ Aynı makale, s.191.

¹⁰⁶ Aynı makale, s.156-157.

Modern toplumlarda, eşitsizliğin çözümlenmesinde Dahrendorf'un yaklaşımı¹⁰⁷ haklılık göstermektedir. Avrupa'daki toplumsal çatışmaların açıklanmasında işlevselci bir tabakalaşma kavramı ya da yalnızca ekonomik temelli bir ayrım olan Marksizm bakış açısı yetersiz kalmaktadır. Weber'in sınıf, statü ile belirtilen zenginlik, güç ve saygınlık kavramları Dahrendorf'un eşitlik ve özgürlük çözümlemelerinde yol gösterici olmaktadır.

İnsan hakları, toplumda vatandaşların sosyal rollerini tanımlamıştır. Vatandaşlık; fırsatların tanınması ve kanunla garanti altına alınmasıyla herkes tarafından kabul edilen, kendini gerçekleştirme hakkı vermektedir. Bugün ileri toplumlarda olması gereken eğitim, gelir ve sosyal güvenlik fırsatları eşitliğinin sağlanması içindir.¹⁰⁸ Fakat, modern toplumda eşit vatandaşlık statüsü, toplumda negatif özgürlük şansını yakalamak için bir fırsatken, seyri pozitif özgürlük olmuştur. Bunun nedenleri, eşitliğin dört ayrı tipini incelerken daha kolay görülmektedir.

"Eşitliğin Dört Tipi"; bugün modern siyasal yapılanmaları dört eşitlik fikri belirlemektedir. Birincisi; varlıksal eşitlik, ikincisi; istenen amaçlara ulaşmada fırsat eşitliği, üçüncüsü; toplumsal grupların yaşam koşulları için şartlarda eşitlik, dördüncüsü; sonuçlara eşitliktir.¹⁰⁹

"Varlıksal eşitlik"; insanlar arasındaki varlıksal eşitlik olduğu fikri, belirli dinlerde ve ahlak geleneklerinde rastlanan bir özelliktir. Tanrı önünde kişilerin eşit olduğu savını vurgulamaktadır. Örneğin; Heimann'ın da¹¹⁰ belirttiği gibi,

¹⁰⁷ Ralf DAHRENDORF, The Modern Social Conflict, a.g.e., s.25-37.

¹⁰⁸ Ralf DAHRENDORF, The New Liberty, Survival and Justice in a Changing World, a.g.e., s.49.

¹⁰⁹ Bryan TURNER, a.g.e., s.35.

¹¹⁰ E. HEIMANN, Reason and Faith in Modern Society: Liberalism, Marxism and Democracy (Middletown,1961)'e atfen Ralf DAHRENDORF, "Liberty and Equality", a.g.m., s.190.

Hristiyanlık'ta Tanrı'nın babalık vasfı karşısında çocukları olan insanlar eşittir.¹¹¹ Bu düşünce ortaçağ toplumunda, zaman zaman insanların insan olma sıfatıyla özce eşit olduğu ileri sürülen doğal hukuk görüşüyle birleşmiştir. Dahrendorf¹¹², kişilerin varlıksal eşitliğini dile getiren bu dinsel görüşlerin, modern dünyada laikleşmeyle sebebiyle ahlaki çerçevesini yitirmesinin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Varlıksal eşitlik fikrine diğer bir yaklaşıma, Marx'ın fikirleri gösterilmektedir. Marksizm; bütün insanların praksisle tanımlandığı, yani bütün insanların bilme yetisine sahip bilinçli özne olduklarını ileri sürmektedir. Bütün insanlar geçim araçlarını, kendilerini ve türlerini yeniden üretmek için emek harcamak zorundadırlar. Bu bakış açısından hareketle insanın özü gereği, doğa karşısındaki egemenliğini daha da arttıracak; daha genel bir etkileşimle özerkliğe, bilince ulaşmaya yönelik öz etkinliğiyle kendi kendini biçimlendiren evrensel ölçekte özgür bir varlık olduğunu öne sürecektir. Gerek geleneksel Hristiyanlık gerek hümanist Marksizm, modern toplumsal düşüncenin, insan doğasını belirli kültürlerle ve toplumsal sistemlere özgü sayan son derece relativist biçimlerinin itirazıyla karşılaşmıştır. Bu görelî bakış açısı çerçevesinde, tüm insan ırkının evrensel olarak paylaşabileceği özel bir insani nitelik belirlemek sorunlu bir iş olduğu görülmüştür. Modern eşitlikçilikte, varlıksal eşitlik savlarına pek az rastlanılmaktadır.¹¹³

“Fırsat eşitliği” ve “Şartlarda eşitlik”; Batının demokrasi tarihinde en yaygın eşitlik savı; fırsat eşitliği ile şartlarda eşitliktir. İlkece; önemli toplumsal kurumlara girme hakkının herkese tanınması ve evrensel esaslara (özellikle başarı ve yeteneğe) bağlı olması anlamına gelmektedir. Yeteneğe açık kariyer fikri, Fransız devriminin en önemli mirası olması sebebiyle toplumdaki temel idari ve mesleki konumların, neseplerine, toplumsal kökenlerine bakılmaksızın yetenekli kişilerce doldurulması gerektiğini savunmaktadır. Fırsat eşitliği

¹¹¹ Aynı makale, s.190.

¹¹² Bryan TURNER, a.g.e., s.36.

¹¹³ Aynı eser, s.36.

tartışması, özellikle terfinin ve başarının kuramsal olarak ailevi ve sınıfsal kökenler dikkate alınmaksızın zekaya, beceriye ve yeteneğe dayandığı modern eğitim kurumlarının gelişmesi açısından önemlidir. Eğitim kurumlarının bu özelliği modern toplum kuramında önemli bir anlayışın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fırsat eşitliği kavramı, şartlarda eşitlik fikriyle yakından ilintili olmasıyla bir yere kadar şartlarda eşitlikten ayrı tutulamamaktadır. Fırsat eşitliği, yetenekli olanları ve rekabet ortamında becerilerini kişisel başarı için kullanmaya hazır olanları ödüllendirmektedir. Fakat; burada önemli bir hususa daha açıklama getirilmelidir. Ailenin sahip oldukları üstünlükleri çocuklarına aktarabildiği yerde başarı yarışının başlama noktasında eşitlik yoktur. Sözelimi işçi çocukları ailelerinden miras kalan eksikliklerle yarışa başlayacaklardır. Fırsat eşitliğinin anlamlı olabilmesi için, şartlarda eşitlik yani yarışa katılanların aynı noktadan ve abartısız engellerle yarışa başlaması zorunludur.¹¹⁴

“Sonuçlarda eşitlik”; son olarak en radikal eşitlik fikri, sonuçlarda eşitliktir. Burada amaç; başlama noktasına ve doğal yeteneğe bakmadan yaşamayı ve diğer siyasal araçları kullanarak sonuçlarda eşitliği sağlamaktır. Özet olarak; varlıksal eşitlik ahlaki yada dinsel sistemlerle özellikle geleneksel Hristiyanlık ya da yakın zamanlarda hümanist Marksizm’le yakından ilişkili bir yaklaşımdır. Liberal politikalarda, insanlar arasındaki eşitliğin mutlak bir fikir olduğu düşüncesine ya da insan olanaklarının eşit olduğu fikrine toplumsal eşitliği destekleyen çağdaş yapılarda pek rastlanmamaktadır. Liberal ve demokratik geleneklerde fırsat eşitliği ve şartlarda eşitlik düşüncesi; genel eğitim sistemi aracılığıyla yetenek ve beceri edindirmede, modern refah programlarının önemli bir özelliğini oluşturma ve yurttaşlığın gelişmesinde temel olmuştur. Bu eşitlik biçimleri vergi reformu, sosyal yardımlar ve başka toplumsal iyileştirmeler

¹¹⁴ Aynı eser, s.37.

aracılığıyla zenginliği yeniden bölüştürmek üzere tasarlanan siyasal programlarla birlikte gelişmiştir.¹¹⁵

Sonuç olarak; Dahrendorf¹¹⁶, eşitlik fikrinin ilk başta özgürlük düşüncesiyle ortaya çıktığını ve bunun vatandaşlık kavramıyla somutlaştığını belirtmektedir. Liberalizm, kişiyi feodalizmdeki yasal kısıtlamalardan kurtararak yeteneğe açık kariyer düşüncesi, eşitlik ve yurttaşlık fikirlerine öncülük etmiştir. Vatandaşlık haklarında birleşen ekonomik ve politik çıkarlar; özgür bir sözleşme kapsamında, üyelerin toplumsal rolleri ve haklarının avantajları yanında vergi ödemek, zorunlu askerlik gibi yükümlülükleri de beraber getirmektedir. Örneğin; iş sözleşmeleri en temel sözleşme olan vatandaşlık haklarının temelinden başlamaktadır. İş verenin özel ilişkileri, vatandaşlığın genel haklarına bağlıdır.¹¹⁷ Fakat; eşit sosyal statüyle başlayan vatandaşlık gelir, mülk, prestij, otorite ve eğitim seviyesi ile farklılaşmaktadır. Bu yüzden Durkheim ve Weber gibi Dahrendorf'da¹¹⁸, eşitliğin özellikle sonuçlarda eşitliğe ulaşılmasında kötümserdir. Bütün toplumların sahip olduğu normlardan dolayı, farklılıkların değerlendirilmesinde eşitsizliğin kalıcı olacağına özellikle vurgu yapmaktadırlar. Sosyal statüde ve gücün dağılımında ki bu farklılaşmanın ancak ütöpik toplumda ortadan kaldırılabileceğini söylemektedirler. Bu yüzden, toplumda eşitlik kendini gerçekleştirmek için olan bireysel özgürlükle uyumlu olabilmektedir. Bireysel özgürlükler temelinde eşitlik fikri, eşit yurttaşlığın oluşmasında zorunlu bir bileşen olarak asgari toplumsal statülerin yaratılmasında elzem görülmüştür. Ayrıca Dahrendorf¹¹⁹, bireyselliğin gelişiminde Weber gibi bürokrasinin önemini de vurgulamaktadır. Çünkü; bireysellik, farklılığın önemini vurguladığı için eşitliğin temelini oluşturan aynılaşmayı hedefleyen idari bir süreçtir. Bu yüzden

¹¹⁵ Aynı eser, s.37.

¹¹⁶ Ralf DAHRENDORF, The Modern Social Conflict, a.g.e., s.33.

¹¹⁷ Aynı eser, s.39.

¹¹⁸ Ralf DAHRENDORF, Reflections On The Revolution in Europe, a.g.e., s.6.

¹¹⁹ Ralf DAHRENDORF, The New Liberty, Survival and Justice in a Changing World, a.g.e., s.38-41.

bürokrasi ve bireyleşme olmadan, şartlarda eşitliği sağlamak ya da sonuç eşitliği yaratmak zor görünmektedir. Dahrendorf¹²⁰, sosyal liberal politikaların amacının özgürlükleri arttırmak olduğu kadar bunları, aşağı doğru eşitlemek gerektiğini de vurgulamıştır. Eşitlik ve özgürlük için yapılan bu değişimler açık toplum olma yolunda fayda sağlamaktadır.

6. Toplumların Demokrasi Olgunluğu

Dahrendorf'un¹²¹ demokrasiye vurgu yapmasının en önemli sebebi, otoriteleri ve topluma müdahaleyi en aza indiren bir siyasi yapılanmayı öngörmesidir. Mevcut otoritelere sınırlama getiren özgürlükçü düşünce, devletin dinsel vb. inançla ya da halk egemenliğini dışlayacak her hangi bir değerler sistemine karşı çıkarak demokrasiyle özdeşleşmektedir. Özgürlük, demokrasinin ön şartıdır.¹²² Böyle bir düşünce yoksunluğu ve vatandaşların eylemlerine ortam sağlayan bir çerçeveyi oluşturmayan bir demokrasi hareketinden söz etmek çok zor görünmektedir.¹²³

Demokratik-liberal yapıda; iktidar, yetkililer kuruluna vekaleten ve geçici olarak devredilmektedir. Bu andan itibaren sivil toplum, iktidarı bir çok sınırlama ve baskıya maruz bırakmaktadır. Bunlar; 1) liberal anayasa hukukundan kaynaklanan hukuksal sınırlamalar: Yetki ve ulus kuralları, kamu hareket alanının anayasal hak ve özgürlüklerce belirlenen uç sınırları; 2) siyasal nitelikli sınırlamalar: Sözgelimi bir çoğunluğun birliğini koruma ve zorunluluğu yada seçime ilişkin zorunluluklar; 3) dış baskılar: Kamuoyunun yada onun adına

¹²⁰ Bryan TURNER, a.g.e., s.96.

¹²¹ Ralf DAHRENDORF, "Üçüncü Yol ve Özgürlük" Çev. Adil BAKTIAYA, İktisat Dergisi, Sayı:392-393, Ağustos-Eylül 1999), s.46.

¹²² Atilla YAYLA, "Liberalizm, Özgürlükler ve Demokrasi", Yeni Türkiye Dergisi, sayı:25, (Ocak-Şubat, 1999), s. 125.

¹²³ Ralf DAHRENDORF, "Uncertainty, Science, and Democracy", Essays in the Theory of Society (California:Stanford University Press, 1968), s.247.

konuşanların baskısı, örgütlü çıkar gruplarının baskısıdır.¹²⁴ Bu sınırlamaların devamı için Dahrendorf¹²⁵, demokrasiyi koruyan üç unsuru şöyle belirtmektedir. İlki; toplumda demokratik düşünce devrimlerini, uyumsuzluğunu görerek şiddetsiz değişimin sağlanması ve çatışmaların düzenlenmesidir. İkincisi; iktidar gücünün liberal düşünce ve artan özgürlük ihtiyacı ile toplumsal denge haline getirilmesidir. Üçüncüsü; bireysel vatandaşlık haklarının güçlendirilmesi ve genişletilmesidir.

Demokrasi için en uygun durum, belirtildiği gibi toplumsal hareketlerin ve çıkar gruplarının birbirleriyle çatışmaya girmeleridir. Aynı özgürlükçü değerler içerisinde karşıtlıklar, toplumsal eylemi meydana getirmektedir. Bu yüzden en güçlü demokrasiler, sanayi toplumuna özgü toplumsal çatışmaların çevresinde yapılmış sanayi toplumlarında oluşmuştur.¹²⁶ Bu duruma A.B.D.'de pek çok kişinin hiç hoşlanmamasına rağmen Ku Klux Klan'ın sokaklarda yürüyüş yapma, kendi ırkçı felsefesini yayma hakkının, demokraside radikalleşecek çatışmaların önüne geçmek için izin verilmesi örnek gösterilebilir.¹²⁷

7. Toplamların Pazar-Planlama Esaslı Ekonomi Modellerinden Açık ve Kapalı Toplum Tahliline

Dahrendorf¹²⁸, modern toplumun gereği olan rasyonel düşüncenin, günümüzde farklı sosyal, ekonomik ve politik düzenlemelere yol açtığını, bunların toplumlara tezahürlerinin sosyalist ve liberal yaklaşım olduğunu

¹²⁴ Philippe BENETON, a.g.e., s.93.

¹²⁵ Ralf DAHRENDORF, "Uncertainty, Science, and Democracy", a.g.m., s.247.

¹²⁶ Alain TOURAINE, Demokrasi Nedir? Çev.Olcay KUNAL. (İstanbul:YKY,2002), 45-237; Karl POPPER, Daha İyi Bir Dünya Anlayışı, Çev.İlknur AKA (İstanbul:YKY, 2001) , s.164-166.

¹²⁷ Nathan GARDELS, "Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor" Yüzyılın Sonu, Çev.Belkıs ÇORAKÇI DIŞBUDAK (İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000), s.104.

¹²⁸ Ralf DAHRENDORF, "Market and Plan", Essays in the Theory of Society (California:Stanford University Press,1968), s.218.

vurgulamaktadır. Sanayi toplumunu yorumlayan bu yaklaşımlar ise pazar ve planlama esaslı iki iktisadi toplum modellerini ortaya çıkarmıştır.

“Plancılık”; halk arasındaki tanımı, kendini kadere terk etmeyen, müşterek meseleleri mümkün olduğu kadar rasyonel bir şekilde ele alma eylemi olarak bilinmektedir. Bu tanıma binaen günlük hayatta planlı olma ve her siyasi faaliyette planlı hareket etme, her insan tarafından uygun görülebilmektedir. Ayrıca; insanların kendi faaliyet planlarının nasıl yaptıklarını ve nasıl yapabileceklerini incelemeyi meslek edinmiş olan iktisatçılarda itiraz etmemeleri gerekmektedir. Fakat; liberallere göre bugünkü planlamacı iktisatçılar kelimeyi bu anlamda kullanmamaktadırlar. Planlamacılar, servetlerin ve gelirlerin kazanımını belirli bir modele göre ayarlamayı, fertlerin kendi şahsi planları kapsamında serbestçe faaliyette bulunmalarını sağlamak için en rasyonel kadroyu ve çerçeveyi çizmek istemektedirler. Onlara göre liberal plan, bir plan sayılmamaktadır. Plancıların arzusu; belirli vasıtalarla bir amaca varılmak üzere, toplumda kaynakların şuurlu bir şekilde idaresini kapsayan tek bir plan dairesinde, bütün iktisadi faaliyeti bir merkezden idare edilmesidir.¹²⁹

Modern plancılarla olmayanlar arasındaki çatışma, halkın anladığı anlamda, müşterek faaliyetlerin planını yaparken sistemli bir şekilde düşünülmesi ve rasyonel davranılması üzerine olmamaktadır. Çatışma, bu işin yapılması için en iyi yolun hangisi olduğu üzerinedir. Bir gayeye varmak için, hükümet fertlerin bilgi ve teşebbüslerine en geniş imkanları sağlayacak şartları hazırlayıp, mümkün olan en iyi planları yapmak işini bizzat fertlere bırakmakla mı? Yoksa kaynaklarımızın rasyonel bir şekilde kullanılması bütün faaliyetlerimizin, bilincinde olarak hazırlanmış bir proje dahilinde, merkezi bir idare ve teşkilata bağlanmasının gerekli mi? Olduğu etrafında şekillenmektedir.

¹²⁹ Friedrich A.HAYEK, Kölelik Yolu, Çev.Turhan FEYZİOĞLU, Yıldırım ARSAN (Ankara:Liberte Yayınları,1999), s.48.

Bütün partilerin sosyalistleri, plancılık kelimesinin bu sonuncu tarifini benimsemişler ve işlerin rasyonel bir şekilde yürütmenin yegane çaresinin plancılık olduğu fikrini kabul etmişlerdir. Bu iddia, ispatlanmamışsa da plancılarla liberallerin çatıştığı nokta burasıdır. Bu manada sosyalizm kelimesi de hususi teşebbüsün, mülkiyeti arttırmak ve kar temini için çalışan girişimcinin yerine planlayıcı bir merkezi organizmanın olacağı bir planlı iktisat sisteminin kurulması olarak kabul edilmektedir.¹³⁰

Günümüz sanayi toplumlarında ise artık liberal teorisyenler liberalizmi, çıkış evrelerindeki “bırakınız yapsınlar” (laissez faire) terimiyle aynı kabul etmemektedir. Günümüzde liberal yaklaşım, insanların ahenkli bir düzen dahilinde rekabet kuvvetlerinden olduğu kadar iyi bir şekilde istifade edilmesini istemektedir. Ferdi gayretleri idare etmek için en iyi vasıtanın rekabet olduğu kanaatine varmaktadır.¹³¹ Bu yüzdendir ki; pazar ekonomisi servetlerinin arttırılması için malların karşılıklı değişim değeri üzerinden satılması ve rekabetine dayanmaktadır.¹³² Rekabetin hayırlı bir rol oynayabilmesi için, itina ile kurulmuş bir hukuki düzen ve devlette hukukun hakimiyeti gerekmektedir. Hukukun hakimiyeti prensibi; her şeyin kanunla tanzim edilmiş olması değil, devletin zorlayıcı iktidarını, ancak kanunla tanzim edilmiş olan hallerde ve önceden tamamıyla bilinmesi kabul olacak tarzda kullanması demektir.¹³³ Bu yüzden, hür bir hükümet bütün faaliyet ve hareketlerinde, sabit ve önceden ilan edilmiş bir takım kaidelerle bağlı olmaktadır. Bu kaideler, belli durumlarda belli bir şekilde hareketlerin, herkesçe kesin olarak görülmesine imkan vermektedir.

¹³⁰ Aynı eser, s.45.

¹³¹ Aynı eser, 49-50.

¹³² Ralf DAHRENDORF, “Market and Plan”, a.g.m., s.220.

¹³³ Friedrich A.HAYEK, a.g.e., s.118.

Ayrıca Dahrendorf¹³⁴; liberalizmde rekabetin önemini, yalnız bilinen metotların en verimli olduğu için değil, daha ziyade otoritenin keyfi ve zorlayıcı müdahalesi olmadan faaliyetlerin devamının yegane yolu olduğu için diğer metotlardan üstün saymaktadır. Bu yüzden liberalizmin serbest pazar düşüncesi, baskıların yokluğuna tekabül eden özgürlük fikrine en yakın hale karşılık gelmektedir.

Liberalizm, kendisi dışındaki bütün kolektivizm şekillerine karşı gelmektedir. Çünkü liberalizm ve ferdiyetçiliğe göre; bunlar, toplumu tamamen ve bütün kaynaklarıyla tek bir gaye uğrunda teşkilatlandırmak istemekte ve ferdi amaçlarının oluşabileceği özgürlük sahalarını serbest kabul etmemektedirler. Bu yüzden bütün kolektivist sistemler totaliterdir anlayışı, liberallerin temel bakış açısıdır.¹³⁵

“Liberalizmin savunduğu ferdiyetçilik fikri”nin temeli; bir kişiyi belli ölçeklere göre uymaya mecbur etmektense kendi kıymet ölçülerine göre hareket etmekte serbest bırakmak, başkaların diktatörlüğüne maruz kalmama ifadesiyle tanımlanmaktadır. Ferdiyetçilik ruhu, ferdi kararlarının nihai hakimi olarak kendisini kabul etmekte ve ferdin hareketlerine imkan nispetinde kendi şahsi kanaatlerinin hakim olması lazım geldiğine inanmaktadır. Ayrıca fert şahsi projelerini yapmakta, devletin kanunlarına karşı hareketini önceden görebilmektedir.¹³⁶

Bazı Planlamacılar, otorite nizamının sadece iktisadi meselelerle ilgilenererek siyasi demokrasinin varlığını sürdürebileceğini varsaymaktadır.*

¹³⁴ Ralf DAHRENDORF, “Market and Plan”, a.g.m., s.221.

¹³⁵ Friedrich A.HAYEK, a.g.e., s.80.

¹³⁶ Aynı eser, s.83.

* Amerikanın Plancılık taraftarlarından Stutart Chase, planlaştırılmış bir cemiyette ‘iktisadi meselelerden gayri her şeyle olmak şartıyla, siyasi demokrasinin devam edeceğini’ söylemiştir. Aynı eser, s.123.

Fakat liberaller böyle düşünmemektedir. Bu düşünce, hayatın güvenli olmayan şartlarında bazı ikinci dereceden saydığımız özgürlüklerden vazgeçerek daha yüksek özgürlük kazanımlarını elde edeceğimizi açıklasa da tartışma daha çok bunların kim tarafından sağlanacağı sorununa yoğunlaşmaktadır. Bu ifadeden ferdin yerine iktisadi planın idarecisi, karar vereceği anlaşılmaktadır. İktisadi plancılık yalnız en az güven duyduğumuz ihtiyaçları kapsamakla kalmamakta, idareye, ferdin hangi ihtiyaçlarının güvende veya olmadığını bizzat karar verme imkanı da sağlamaktadır.¹³⁷

Yukarıda açıkladığımız üzere; bütün iktisadi faaliyetleri idare eden bir otorite, her türlü amaçlarında muhtaç olduğumuz özgürlükleri verip verilmemesine nezaret etme hakkını kendinde görebilmektedir. Böylelikle iktisadi faaliyeti tamamen kontrol eden kimse, bu suretle akla gelebilecek bütün amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli araçlara hakim olacaktır. En önemli avantajı; amaçlarından hangilerinin gerçekleşeceğine müsaade edeceği, hangisine etmeyeceği kararı kendisine ait olmasıdır. İktisadi kontrol, sadece insan hayatının belirli bir alanında sınırlı olmayacak, gerçekleşmesi mümkün olan bütün amaçları, kendi kıstaslarına göre kıymet hiyerarşisi ve sınırlarını tespit edebilecektir.¹³⁸

Merkezileşmiş plancılık, iktisadi meselelerin fert yerine camia tarafından halledilmesine tekabül etmektedir. Bu durum ise muhtelif ihtiyaçların önem ve derecelerini tayin etme işini topluma, daha doğrusu temsilcilerine bırakılmasını gerektirmektedir. İktisadi meseleleri bizzat halletme mecburiyetini şahıstan kurtaracak bu durumdan, meselelerin gerektirdiği muhtelif şıklar arasında tercih yapmak külfetinin başkası tarafından gerçekleştirileceği anlamı çıkmaktadır. Dikkat edilmesi gereken, iktisadi plancılığın hemen hemen bütün hayatı kontrol

¹³⁷ Aynı eser, s.123-138.

¹³⁸ Aynı eser, s.47-56.

ve idare altına alınması neticesini doğurmasıdır. Bu durum; temel ihtiyaçlardan, yapacağımız işin mahiyetine, boş vakitlerinin nasıl geçirileceğine kadar iktisadi hayatın hemen hemen her alanında etkisini gösterecek özgürlük sorunu yaratmaktadır.¹³⁹

“İktisadi sistemi idare eden mevcut otorite” liberalizmde en büyük tekel olarak görülmektedir. Bu otorite, iktisadi faaliyet üzerinde azami derecede mali kar elde etmek amacıyla çalışmasa bile; alınacak şeylerin ve hangi şartlar altında alınacağını tespit konusunda sınırsız bir kudrete sahip olmaktadır. Bunun olumsuz yanı; Merkezi otoritenin, fertlerin istifade edebilecekleri mal ve hizmetlerin muhtelif bölge ve ahali grupları arasındaki dağılışını tanzim ederek ve isterse muhtelif insan toplulukları arasında istediği ölçüde ayırım yaparak iktidarını da elinde bulundurmaya devam etmesidir.¹⁴⁰ Serbest pazarın ise; en büyük faydası iktisadi erkler bölünmesidir. Pazarda, son sözü söyleyenler tüketicilerdir; ama sadece, üreticilerin kendilerine önerdikleri arasından seçim yapabilmektedir. Ancak üretimi yönetenler –işyeri sahipleri yada yöneticileri– bunu devletin belirlediği bir düzenleme çerçevesinde ve sendikaların ve de rakip işyerinin müdahale ettikleri koşullarda yapmaktadırlar. Dolayısıyla devreye çok sayıda unsur girmekte, bu sayı pazar genişledikçe daha da artmaktadır.¹⁴¹

Plancılığın amacının; insanı alelade bir vasıta olmaktan kurtarmak olduğu ileri sürülse de, gerçekte; fert, her zamankinden daha fazla ve vasıta haline gelmektedir. Çünkü iktisadi plan, ferdi tercihlerin şahsi zevklerini asla hesaba katmamaktadır. Baştaki otorite ferdi unsurları refah ve toplumun

¹³⁹ Aynı eser, s.47-56.

¹⁴⁰ Ralf DAHRENDORF, “Market and Plan”, a.g.m., s.228.

¹⁴¹ Philippe BENETON, a.g.e., s. 94.

menfaati gibi durumlarda pervasızca harcayabilmektedir. Bu yüzden; tam bir planlamanın, despotizm ve tiranlığı doğurma tehlikesi bulunmaktadır.¹⁴²

İktisadi faaliyetlerin en önemli bir diğer konusu mülkiyettir. Liberalizm, yalnızca mal sahipleri için değil, mal sahibi olmayanlar içinde hürriyetin teminatının mülkiyet olduğunu iddia etmektedir. Mülkiyet birbirlerinden müstakil olarak hareket eden çok sayıda insanlar arasında bölündüğünden, hiç kimse bir başkasının üzerinde tam bir hakimiyet kuramadığı düşünülmektedir. Eğer, bütün vasıtalar bir tek elde toplanırsa, bunun sahibi toplum yada diktatör olsun bu iktidarı elinde tutacak olanın topyekün hakimiyeti altına girilme ihtimali bulunmaktadır.¹⁴³ Dahrendorf'ta¹⁴⁴, politik teoriler arasında özgürlüğü en fazla garanti edenin pazarlama akılcılığıyla hareket eden sosyal yapılar olduğunu belirtmektedir. Çünkü böyle bir toplum, sosyal çatışma yaşayarak daha açık ve özgür bir toplum yaratmaktadır.

8. Sosyal Demokraside Üçüncü yol Kavramına Getirdiği Eleştiri

Üçüncü yol kavramı, Avrupa'da sosyal demokratların, soğuk savaş döneminde bir taraftan Amerikan liberalizmine ve diğer taraftan Sovyet komünizmine alternatif olarak sosyal demokrasiyi üçüncü yol olarak görmesi ile ortaya çıkmıştır. Amerika'da Demokrat Parti, İngiltere'de İşçi Partisi tarafından benimsenmesi ile popülaritesi artmıştır. Üçüncü yol kavramı; sosyal bilimciler tarafından, modernleşen sol veya modernleşen sosyal demokrasi kavramlarıyla tanımlanan, sosyalist ve sosyal demokrat düşüncenin mirasının yeni baştan düzenlenmesi ve değişime cevap verme çabası olarak görülmüştür.¹⁴⁵

¹⁴² Raymond ARON, Sanayi toplumu, Çev.Emin GÜRSOY (İstanbul:Dergah Yayınları,1997), s.88.

¹⁴³ Friedrich A. HAYEK, a.g.e., s.144-145.

¹⁴⁴ Ralf DAHRENDORF, "Market and Plan", a.g.m., s.229.

¹⁴⁵ Anthony GIDDENS, Üçüncü Yol, Çev.Nihad ŞAD (Ankara:Phoenix Yayınevi, 2001), s.1-6.

Dahrendorf¹⁴⁶, sosyal demokrasinin üçüncü yol adı altında yeniden canlanmasını şüpheyle karşılamıştır. Üçüncü yol kavramının, geçmişte sıklıkla demokratik olmayan politika çeşitlerinin, özellikle korporatist veya sendikalist hedefleri olan politikalarca denendiğini ifade etmektedir. Franco ve Tito'yu buna örnek göstermektedir. Günümüzün versiyonu içerisinde üçüncü yol politikasının Anglo-Sakson kökenlere sahip bir proje olduğunu iddia etmektedir. Giddens-Blair'in üçüncü yol kavramı denilen şeyin, günün koşulları için büyük bir fikir geliştirme amacıyla yapılan son derece başarısız bir girişim olduğunu; zor seçimler yapmak gerektiğinden bahseden, fakat daha sonra herkesi memnun etmek amacıyla bu seçimleri atlayan bir politika olduğunu belirtmektedir. Günümüz sanayi toplumları için en önemli sorunun, özgürlüğü güvence altına alan kurumların sürdürülebilir bir zenginlik ve sosyal dayanışmayı nasıl birleştirilebileceğidir? Dahrendorf¹⁴⁷, bu sorunun cevabını "üçüncü yol"da zor görmektedir. Çünkü, bu değişen dünya ile başa çıkmaya çalışılırken herkesin yeni sorunlarla karşılaştığını fakat hiçbirinin sistematik çözümlere sahip olunmadığını belirtmektedir. Buna örnek olarak ise, refah devletinin reform zorunluluğuna gereksinimi vermektedir. Dahrendorf¹⁴⁸, sosyal dayanışmaya zarar vermeden bunun nasıl çözümleneceğini kendisine sorduğunda, bu konuya farklı açılardan yaklaşılmasıyla mümkün görmektedir. Çünkü, günümüzde sivil toplum, devlet tarafından etkin bir şekilde yürütülemeyen görevleri üstlenmektedir. Yapılması gerekenin, kamusal alanı korumak amacıyla, yeni yollar bularak kamu ve özel arasındaki sınırları yeniden çizmek olduğunu belirtmektedir.

Dahrendorf¹⁴⁹; bir çok düşünürün; üçüncü yol yazarları ve politikacılarının yayınlarında demokratik özgürlüklerin asıl önemini

¹⁴⁶ Aynı eser, s.2-6.

¹⁴⁷ Aynı eser, s.6-10.

¹⁴⁸ Aynı eser, s.15-17.

¹⁴⁹ Aynı eser, s.17.

göremedikleri; çünkü üçüncü yol kavramının açık toplum ve özgürlüklerle ilgili olmadıklarını, otoriter bir çizgi belirlediğini ifade etmektedir. Üçüncü yolun, geçmişle bağlantılı olarak otoritaryanizme dönebileceğine ve bireysel özgürlüklere çok az yer ayırdığına kanaat getirmektedir.

9. Sosyolojinin Geleceğine Bakışı

Dahrendorf¹⁵⁰, çeşitli bakanlık ve fakültelerde sosyolog olarak atanan insanları örnek göstererek, sosyolojinin bürokratikleştikçe önemsiz bir yapı haline geldiğini vurgulamaktadır. Bu sosyologlarca bilim anlayışının, maaş ve emeklilik için ihtiyaç duyulan meslekte statü, entelektüel kimlik veya arkadaşlar arası dayanışma ağları sunan bir donanım olarak gördüğünü belirtmektedir. Kendilerine sosyolog diyen bir çok kişinin, bilimsel tartışmalardan korktuklarını söylemektedir. Önceden sosyoloji yapmanın zevk ve heyecan verici olduğunu fakat günümüzde genelde aynı branştan arkadaşların müracaat ettiği ve sınıksı bir jargon ile belirgin olan bir bilim dalı haline geldiğini belirtmektedir. Çoğunun, bürokratikleşmiş bu dalın kıyılarında renkli alaca kuşlar gibi gelişebildiklerini ve fırsat oldukça sosyologlar kurultayı gibi festival konferanslarına davet edildiklerini, ne iyi ne de kötü profesyonelleşme yoluna gittiklerini vurgulamaktadır.

Dahrendorf¹⁵¹, sosyolojiye ne oldu? Sorusunu sormak yerine, içinde yaşadığımız günün şartlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olacak bir toplum biliminin nereden geleceği? Sorusuna yönelmektedir. Uluslararası sosyal bilimlerini ele alarak, bu soruyu cevaplandırmak için bilim adamlarını üç sınıfta toplamaktadır. Bunlar; ekonomi tarihçileri, politik ekonomistler ve sosyal antropologlardır. Sosyal antropologların; modernlik öncesindeki ülkelerde

¹⁵⁰ Ralf DAHRENDORF, "Bürokratikleştirilmiş Bir Bilim Dalı", Sosyoloji ve Geleceği, Çev.M. Çağatay ÖZDEMİR (Ankara:Eylül Yayıncılık,2002), s.21-26.

¹⁵¹ Aynı makale, s.21-26.

köklerini kaybettikten bu yana, her türlü modeli pervasızca uygulayabilen toplum tahlilcileri olduklarını, Ernest Gellnar'ın buna örnek olduğunu Claude Levi-Struss'un çevresinde de böylelerin çok bulunduğunu vurgulamaktadır. Ekonomi tarihçilerinin ise; modern ekonomi teorisi, ekonomi ve tarih anlayışı düşüncelerini birbiriyle bağdaştıran tek grup olduğunu söylemektedir. Douglas North ve Robert Fogel'i buna örnek göstermektedir. Politik ekonomi için ise Kenneth Arrow , Albert Hirschmann, Amart Sen ve Partha Dasgupta'yı örnek göstererek Adam Smith'i farklı açıdan yeniden keşfettiklerini, ikinci bir iktisadi bilim dalı olarak görüldüğünü belirtmektedir. Özellikle, refah devletinin geleceği gibi konularda çok etkin olduklarını vurgulamaktadır.

Sosyologların ise bu konulara çok az ilgi duyduklarını belirtmektedir. Bürokratikleşmenin yanında sosyologların, uzun süre toplumsal kurumları göz ardı ettiklerini belirtmektedir. Bu disiplinin ana hatları belli olduğunda, toplumun alt kurumsal gerçeklerini araştıran bilim dalı haline gelmiş olduğunu vurgulamaktadır. Sosyologların, kurumlarını gözden uzak tutularını, 1968'de kurumsal olmayan düşünce tarzının en yüksek noktaya ulaştığını ve kuramsallaşmaya karşı bir nefret duygusu oluştuğunu değerlendirmektedir. Dahrendorf'a göre¹⁵²; kurumların kabullenilmemesi, günümüz analizlerinde engellerle karşılaşılmasına neden olmuştur. Ayrıca; ax Weber'in öğrencisi olan Warnfried Dettling'in, sosyolojinin geleceğinin, taraflı ve genel bir bilimi öngördüğünü savunması savına karşı çıkmaktadır.

Dahrendorf¹⁵³, üniversitelerin çatısı altında çalışan bilim adamlarının her şeyden evvel diğer bilim adamlarına hitap ettiği yerler olduğunu, bunu da gerekli olduğunu; çünkü kariyerlerinin, beraberindeki arkadaş grubu ve meslektaşları arasında kabul görmesine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bunun her tarafta

¹⁵² Aynı makale, s.25.

¹⁵³ Aynı makale, s.21-26.

böyle olmasına rağmen, İngiltere’de Almanya’dan çok daha bariz ve geçerliliğini koruduğunu söylemektedir. Dahrendorf ‘a göre¹⁵⁴ bunun açıklaması, ne kadar zeki insanlar üniversitelerde iyi toplum teorisiyle iştigal ederse etsin, kimse toplumu fark etmiyor anlamındadır. Üniversiteler de ki bilimin, artık halka açık bilim olmadığını vurgulamaktadır. Halka açık bilimin, her şeyden önce politikaya yönelik enstitü ve merkezlere, uzmanlar komisyonundan bilim araştırma merkezlerine ve partilere bağlı düşünce üreten gruplara ve stratejik araştırma enstitülerine göç ettiğini belirtmektedir. Bürokratik bilimin yanında, bilim ile uygulama, hüküm ile değer arasındaki sınırdaki olay yaratan kişilerin var olduğunu ve her iki grubun bir çatı altına gelemediklerini vurgulamaktadır. Dahrendorf¹⁵⁵, sosyolog olup olmamalarının önemi yerine insanlığın sosyal bilimcilere ve iyi toplum hakkında fikir üretenlere ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır.

¹⁵⁴ Aynı makale, s.21-26.

¹⁵⁵ Aynı makale, s.21-26.

Ç. SONUÇ

Avrupa'nın, 18nci yy.'dan günümüze kadar ki yaşadığı tarihsel süreç, mevcut toplumsal örgütlenmeleri kırarak sanayi toplumunu meydana getirmiştir. Avrupa'nın bu değişimleri üzerine, teorik yaklaşımlar iki kutup çevresinde toplanmıştır. Bir yanda liberaller ile diğer yanda sosyalistlerin çözümlemeleri olarak tanımlayabileceğimiz sosyolojiler, modern dünyayı biri birinin zıddı şekilde yorumlamışlardır. Sosyalistlere göre modern toplum geleneksel hiyerarşileri bozmakla yetinmemekte, onların yıkıntıları üzerine başka hiyerarşiler kurmaktadır. Liberallere göre ise modernlik her şeyden önce tahrip edici olmakta, geleneksel yapıları, yerine yenilerini koymadan bozmaktadır. Her iki teoride günümüz sanayi toplumlarını açıklamakta ve otorite ilişkilerini belirlemekte taraf kabul edilmiştir.

Dahrendorf bu farklı pradigmaların sanayi toplumunu tam olarak açıklamakta ve tasviri yapmakta yetersiz görmüştür. Yaşanan toplumsal evreleri, çok boyutlu çatışma ve uyum süreçleri ile açıklamaya gayret etmiştir. Bu çabası; Sosyoloji disiplinde, 1950 ve 1960'lı yıllarda yapısal-fonksiyonalist yaklaşıma tepki, antitez ve alternatif olarak görülmüşse de Marxist ve Webeci eğilimler arasında eriyerek neo-maksist teorinin bir çeşidi olarak kabul edilmiştir. Teorinin de, Marx'ın iki sınıflı çatışma modeline hem fikir olan Dahrendorf, teorinin merkezine bu ikiliğin yerine otorite temelli çok boyutlu başka bir model önermiştir. Ayrıca, Weber'de aradığı mülkiyet, sınıf çatışmaları, bürokrasi, iktidar ve paylaşımları kavramlarıyla Amerikan hakim sosyolojisinde farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Sanayi toplumunun zorunlu koordine edilmiş birliktelikler olarak gören Dahrendorf, çatışmaların, otorite ilişkilerine bağlı çıkar grupları ile gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Toplum, yöneten-yönetilen arasında çatışma ve sonrasında yeni örgütlenmeler yaşayarak toplumsal değişimlere sahne olmaktadır. Bireyden topluma kadar özgürlüklerin kazanılması uğruna yapılan bu çatışmalar, toplumsal ilerlemenin temel dinamiğinin oluşturmaktadır. Bu

yüzden Dahrendorf'un tasavvur ettiği toplum, sosyal eşitsizliğin eşitliğe doğru özgürleşme mücadelesi yaşadığı liberal açık toplum yapısıdır. Liberal politika ve açık toplum düşüncesinin toplumsal değişmelere izin verdiğini, bunlara karşıt bir modelin tıpkı Sovyetler Birliği gibi yıkımlara sebep olacağını belirtmektedir.

KAYNAKÇA

ARON, Raymond. Sanayi Toplumu Çev.Emin GÜRSOY. İstanbul:Dergah Yayınları,1997.

AKARCA, Özlem. Çağdaş Amerikan Sosyolojisinde Teoriler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Sosyoloji ve Antropoloji Anabilim Dalı, İstanbul,2001.

BARRY, Norman P. Modern Siyaset Teorisi, Çev.Mustafa ERDOĞAN. Ankara:Liberte Yayınları, 2000.

BENETON, Philippe. Toplumsal Sınıflar, Çev.Hüsnü DİLLİ, İstanbul:İletişim Yayınları, 1991.

BOTTOMORE, Tom B. Seçkinler ve Toplum, Çev.Erol MUTLU, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990.

CANOĞLU, Ayşe. Talcott Parsons'ın Amerikan Sosyolojisine Katkıları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,1989.

COLLINS, Randall. Conflict Sociology:Toward an Explanatory Science. New York: Academic Press,1975.

DAHRENDORF, Ralf. Class and Class Conflict in Industrial Society. London:Routledge&Kegan Paul Ltd.,1959.

DAHRENDORF, Ralf. "Values and Social Science", Essays in the Theory of Society. California: Stanford University Press,1968,s:1-18

DAHRENDORF, Ralf. "Sociology and Human Nature", Essays in the Theory of Society. California: Stanford University Press, 1968, s:88-106

DAHRENDORF, Ralf. "Sociology and the Sociologist", Essays in the Theory of Society. California: Stanford University Press, 1968, s:256-280

DAHRENDORF, Ralf. "Homo Sociologicus", Essays in the Theory of Society. California: Stanford University Press, 1968, s:19-87

DAHRENDORF, Ralf. "Out of Utopia", Essays in the Theory of Society. California: Stanford University Press, 1968, s:107-128

DAHRENDORF, Ralf. "On the Origin of Inequality among Men", Essays in the Theory of Society. California: Stanford University Press, 1968, s:151-178

DAHRENDORF, Ralf. "Liberty and Equality", Essays in the Theory of Society. California: Stanford University Press, 1968, s:179-214

DAHRENDORF, Ralf. "Market and Plan", Essays in the Theory of Society. California: Stanford University Press, 1968, s:215-231

DAHRENDORF, Ralf. "In Praise of Thrasymachus", Essays in the Theory of Society. California: Stanford University Press, 1968, s:129-150

DAHRENDORF, Ralf. "Uncertainty, Science, and Democracy", Essays in the Theory of Society. California: Stanford University Press, 1968, s:232-255

DAHRENDORF, Ralf. The New Liberty, Survival and Justice in a Changing World. California: Stanford University Press, 1975.

DAHRENDORF, Ralf. The Modern Social Conflict. California: University of California Press, 1990.

DAHRENDORF, Ralf. Reflections On The Revolution In Europe. New York:Times Books, 1990a.

DAHRENDORF, Ralf. The Unresolved Past: A Debate in German History. Weidenfeld&Nicolson Press, London, 1990b.

DAHRENDORF, Ralf. After 1989: Moral, Revolution and Civil Society. Macmillan Press, London, 1997.

DAHRENDORF, Ralf. "Üçüncü Yol ve Özgürlük" İktisat Dergisi, Çev.Adil BAKTIAYA, Sayı:392-393, (Ağustos-Eylül 1999), s:46.

DAHRENDORF, Ralf. "Bürokratikleştirilmiş Bir Bilim Dalı",Sosyoloji ve Geleceği, Çev.M. Çağatay ÖZDEMİR. Ankara:Eylül Yayıncılık, 2002,s:21-26.

DOĞAN, İsmail. Sosyoloji Kavram ve Sorunları. Ankara: Sistem Yayıncılık, 1995.

EDGEELL, Stephen. Sınıf. Çev. Didem ÖZYİĞİT. Ankara: Dost Kitabevi, 1998.

ERKAL, Mustafa. Sosyoloji. İstanbul: Der Yayınları, 2000.

FARGAINS, James. Reading in Social Theory: The Classic Tradition to Post-Modernism. Boston:McGraw Hill, 2000.

GARDELS, Nathan. "Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor" Yüzyılın Sonu, Çev. Belkıs ÇORAKÇI DİŞBUDAK. İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000,s:

GIDDENS, Anthony. İleri toplumların Sınıf Yapısı (Marksist Yaklaşımın Eleştirisi), Çev.Ömer BALDIK, İstanbul:Birey Yayıncılık, 1999

GIDDENS, Anthony. Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori, İstanbul:Metis Yayınları, 2000.

GIDDENS, Anthony. Sosyoloji Eleştirel Bir Giriş, Çev:Ülgen YILDIZ. Ankara:Phoenix Yayınevi, 2001a.

GIDDENS, Anthony. Üçüncü Yol, Çev.Nihat ŞAD. Ankara:Phoenix Yayınevi, 2001b.

GÖZE, Ayferi. Siyasal Düşünceler ve Yönetimler. İstanbul:Beta Basım Yayım Dağıtım, 2000.

HIMES, Joseph S.Conflict And Conflict Management, Athens,1980.

HAYEK, Friedrich A. Kölelik Yolu, Çev.Turhan FEYZİOĞLU,Yıldıray ARSAN. Ankara:Liberte Yayınları,1999.

KIZILÇELİK, Sezgin. Sosyoloji Teorileri2. Konya: Yunus Emre Ltd. Şti., 1994.

KONGAR, Emre. Toplumsal Değişme ve Türkiye Gerçeği. İstanbul:Remzi Kitebevi,2002.

MARSHALL, Gordon. Sosyoloji Sözlüğü, Çev.Osman AKINHAY-Derya KÖMÜRCÜ, Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları,1999

MARX, Karl ve Friedrich ENGELS, Komünist Parti Manifestosu, Çev.Cenap KARAKAYA, İstanbul:Sosyal Yayınlar,2003.

PARKİN, Frank. "Toplumsal Tabakalaşma" Çev.Fatmagül BERKTAY, Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, Tom BOTTOMORE, Robert NISBET, Hazırlayanlar:Mete TUNÇAY, Aydın UĞUR. Ankara:Ayraç Yayınevi,2002,s: 595-625

POLOMA, Margaret M.. Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev.Hayriye ERBAŞ, Ankara:Gündoğan Yayınları,1993.

POPPER, Karl P. Daha İyi Bir Dünya Anlayışı, Çev.İlknur AKA. İstanbul:YKY,2001.

RITZER, George. Sociological Theory, New York: McGraw Hill, 2000.

ROUSSEAU, Jean J.. İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, J.L. LECERCLE, Çev.Lasih Nuri İLERİ, İstanbul:Say Dağıtım,1982.

SOROKİN, Pitirim A.. Çağdaş Sosyoloji Teorileri, Çev.M.Münir Raşit ÖYMEN, İstanbul:MEB Yayınları,1975.

SUNAR, İlkay. Düşün ve Toplum, Ankara:Doruk Yayınları, 1999.

ŞENEL, Alaaddin. Siyasal Düşünceler Tarihi. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2001.

TOURAINÉ, Alain. Demokrasi Nedir? Çev.Olcay KUNAL. İstanbul:YKY,2002.

TURNER, Bryan. Eşitlik, Çev.Bahadır Sina ŞENER. Ankara:Dost Kitabevi,1997.

WALLERSTEIN, Immanuel. "Kapitalist Dünya Ekonomisinde Sınıf Çatışması", İrk Ulus Sınıf (Belirsiz Kimlikler) , Etienne BALIBAR, Immanuel WALLERSTEIN, Çev.Nazlı ÖKTEN, İstanbul:Metis Yayınları, 1993.

WEBER, Max. Sosyoloji Yazıları, Çev.Taha PARLA. İstanbul:Hürriyet Vakfı, 1986.

WEBER, Max. Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev.Zeynep GÜRATA, Ankara:Ayraç Yayınevi, 2002.

İNTERNET SİTELERİ

<http://www.arc.iue.it> (25 Ocak 2003)

http://www.cer.org.uk/pdf/p009_dahrendorf (18.01.2005)

<http://www.globetrotter.berkeley.edu>'4 nisan 1989 tarihli Warden of Antony's College. Oxford:Avrupa değişimi nasıl oluyor? Harry Kreisler'in Dahrendorf ile söyleşisi. (25 Ocak 2003)

<http://www.hypothesis.it> (25 Ocak 2003)

<http://www.libdems.org.uk> (25 Ocak 2003)

<http://www.losio.com/100citta/Dahrendorf> (18.01.2005)

<http://www.namebase.org/main4/Ralf-Dahrendorf> (18.01.2005)

<http://www.project-syndicate.org/commentaries> (18.01.2005)

<http://www.skepsis.it> (25 Ocak 2003)

<http://www.socserv2.socsci.mcmaster.ca> (25 Ocak 2003)

<http://www.spot.colorado.edu> (18.01.2005)

<http://www.stos.org/WorkFiles/Dahrendorf> (18.01.2005)

<http://www2.pfeiffer.edu/Iridener/courses/DAHREND1> (18.01.2005)

<http://www.uni-bielefeld.de/iwt/mw/lf/Dahrendorf> (18.01.2005)

ÖZET

Bu tez, sanayileşme dönemi Avrupa toplumlarının siyasal, iktisadi ve kültürel normlarının nasıl oluştuğu konusuna cevap aramıştır. Çalışmamız; sanayi toplumunda, toplumsal ilerlemenin kaynağının çatışma ve uyum diyalektiğiyle beraber gerçekleştiği vurgulamaktadır. Yalnızca; toplumsal ahenge yol açan olguların yeterli olmadığını, otorite alanları arasındaki çatışmalarında uzlaşma yoluyla toplumsal bütünleşmeye yardımcı olduğuna değinmektedir. Bu kuramın temsilcisi olan Ralf Dahrendorf; tam bir toplum tahliline ulaşmak maksadıyla, teorisini sanayi toplumlarının yaşadığı her bir evreyle sınamıştır.

Sanayi toplumlarında, çıkar grupları arasında oluşan çatışma ve uyum süreçleri toplumsal ilerlemeyi sağlayarak, yeni örgütlenmeler teşkil etmektedir. Bu çatışmaların düzeyi, hiyerarşideki hareketliliğe bağlı olarak azalmaktadır. Bu toplumsal hareketlilik ise, yönetilen sınıftan bazı kişilerin yönetici sınıf kadrolarına sızmalarıyla yada çatışan gruplar arasında koalisyon yapılması ve tolerans gösterilmesi ile gerçekleşmektedir. Sermayenin ayrışması, emeğin parçalanması ve yeni orta sınıfın ortaya çıkışı toplumsal hareketliliğin sanayi toplumuna yansımış örnekleridir.

Dahrendorf; sanayi toplumunun, sağlıklı bir yapıyı sağlamasının diğer bir unsurunun, toplumsal değişmeye verdiği önem derecesinde görmektedir. Dahrendorf'a göre; toplumsal değişme, çatışmanın yönetilenler lehinde sonuçlandığında veya uzlaşma yaşandığında ortaya çıkmaktadır. Toplumsal değişme ve yeniliğe verilen önem; sanayi toplumunda sınıf çatışmasının kurumsallaştığı liberal toplum modelleriyle açıklanabilmektedir. Böyle bir toplum, siyasal ve iktisadi faaliyetlerine teşekkül etmiş liberal demokrasi, serbest pazar yapısı ile her türlü otoriteyi kısıtlayarak eşitlikleri ve özgürlükleri artırmaktadır.

SUMMARY

This thesis has sought the answer how the politic, economic and cultural norms of European societies at the industrialization era were established. Our study; emphasizes that the source of social progress in the society of industry is realized by dialectics of conflict and accord. It mentions that, the events creating social agreement alone are not enough, but the conflicts between authority zones either help to social integration by means of agreement. Ralf Dahrendorf, representative of this theory, aiming to access a full analysis of society, has limited his theory by every phase that the societies of industry live.

In the societies of industry, processes of conflict and accord taking place between groups of interest, constitute new organizations by achieving social progress. The level of these conflicts, decrease depending on the dynamics of hierarchy. This social dynamics is realized by infiltration of some people from the class of directed to class of directors or by forming coalition between conflicting groups and tolerating. Segregation of the capital, breaking into pieces of the labor and emergence of new middle class are the examples of social dynamics reflected to society of industry.

Dahrendorf deems another element of society of industry's achieving a healthy structure, in the level of importance it gives to social change. According to Dahrendorf; social change occurs when the conflict is resulted for the benefit of directors or an agreement is achieved. The importance given to social change and innovation can be explained by liberal society models in which the conflict of classes in society of industry is institutionalized. Such a society, increases equality and freedom by limiting all kind of authority with its liberal democracy, free market structure spread over politic and economic activities.